

**ŞER'İYYE SİCİLLERİNDEKİ TEREKE KAYITLARINA GÖRE
XIX. YÜZYIL SONLARINDA OSMANLI KIRSAL TOPLUMU
HAKKINDA BİR ARAŞTIRMA
(UŞAK KAZASI ÖRNEĞİ: 1880-1883)**

Rıdvan ÇUBUK

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Biray ÇAKMAK

Uşak

Aralık, 2011

**ŞER'İYYE SİCİLLERİNDEKİ TEREKE KAYITLARINA GÖRE XIX.
YÜZYIL SONLARINDA OSMANLI KIRSAL TOPLUMU HAKKINDA BİR
ARAŞTIRMA (UŞAK KAZASI ÖRNEĞİ: 1880-1883)**

Rıdvan ÇUBUK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tarih Anabilim Dalı

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Biray ÇAKMAK

**Uşak Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon
Birimi Tarafından Desteklenmiştir.**

Uşak

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Aralık, 2011

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ

ŞER'İYYE SİCİLLERİNDEKİ TEREKE KAYITLARINA GÖRE XIX. YÜZYIL SONLARINDA OSMANLI KIRSAL TOPLUMU HAKKINDA BİR ARAŞTIRMA
(UŞAK KAZASI ÖRNEĞİ: 1880-1883)

Rıdvan ÇUBUK

Tarih Anabilim Dalı

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Biray ÇAKMAK

Ankara Milli Kütüphane, mikrofilm ünitesinde araştırmacılara sunulan, Osmanlı Döneminde ve Cumhuriyetin ilk dönemlerinde kadınlar tarafından tutulan Şer'iyye Sicillerinin içindeki tereke kayıtlarında aileye özel birçok ham bilgiye ulaşmamızı sağlayacak veriler mevcuttur. Çalışmamızda ele aldığımız konu esas itibariyle kırsal kesim yani köy yaşantısı olmuştur. Bunu da Osmanlı idari sisteminin bir ögesi olan sancaklardaki kazaların çevre köy-kasaba gibi daha küçük yerleşim birimlerde kayda geçirilen köylü terekelerinden sağlamaktayız. Çalışmamızda ana kaynak "5 No'lu Uşak Şer'iyye Sicili" olmuştur. XIX. Yüzyıl Osmanlı kırsal toplumunun sosyal, ekonomik ve o döneme ait demografik yapısını belgeler ışığında ortaya koymaktayız. İncelenen defterlerdeki tereke kayıtları Hicri 29 Şevval 1297(Miladi-4 Ocak 1880) ile 13 Rebi'ülahir 1300(21 Şubat 1883) tarihleri arasında kapsamaktadır. İncelediğimiz 130 tereke kaydına dayanarak, Uşak köylü toplumunun giyim-kuşam, ekonomik faaliyetleri ve demografik tahlili örneklem olarak ortaya konulmuştur.

Şer'iyye sicilleri yazıldığı döneme ait sadık birer ham bilgi olduğunu varsayarsak, o döneme ait verilerden çıkarılacak yorumlar bize yerel tarihe dair bilgiler sunmaktadır. Amacımız bir nevi Uşak'ın mahalli tarihine ve yerel tarihçiliğe katkı sağlamaktır. Çalışmamız, Uşak Üniversitesi Rektörlüğü Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir.

Anahtar Sözcükler:

Uşak, Şer'iyye Sicilleri, Köy, Tereke Kayıtları, Mehir, Miras Taksimi, Kırsal Toplum, Uşak evi, Aile.

ABSTRACT

A STUDY ON THE OTTOMAN RURAL SOCIETY DURING THE LATE
NINETEENTH CENTURY ACCORDING TO HERITAGE RECORDS (TEREKE
KAYITLARI) IN THE SHARIA RECORDS (SAMPLE OF UŞAK DISTRICT:
1880-1883)

Rıdvan ÇUBUK
Department of History
Social Sciences Institute Uşak University
Advisor: Yrd. Doç. Dr. Biray ÇAKMAK

A great deal of data which will help us reach a lot of raw information about the family structure in the heritage records in the shaira records which were written by the Sharia Records during the early years of the Republic and during the Ottoman Empire are available in the microfilm unit of Ankara National Library. Emphasis here is mainly on the issue of the rural life style. Therefore, we used the rural heritage records which were written in the small villages. In our study, "Uşak Sharia Records No. 5" has been the main source. XIX. Century Ottoman rural society; social, economic and demographic structure of the documents from that period have been put forth in the light of. Estate records can be examined records of 29 Shawwal 1297 Hijri (Gregorian-January 4, 1880) and 13 Rabi II. 1300 (February 21, 1883) cover the period from the dates. Based on the record, we tested 130 estate, Uşak peasant clothing of society, economic activities and put forward as a demographic analysis of the sample.

Assuming that Shaira Records are reliable raw information, we will get exact knowledge through the comments obtained from the data of that period. Our aim is to contribute to local history of Uşak and to local historiography. Uşak University was supported by the Projects Coordination Unit.

Keywords :

Uşak, The sharia records, village, The heritage records, Mehir, division of inheritance, The pastoral of the community, house of Uşak, family.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Tarih Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi Rıdvan ÇUBUK'un “Şer’iyye Sicillerindeki Tereke Kayıtlarına Göre XIX. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı Kırsal Toplumunu Hakkında Bir Araştırma (Uşak Kazası Örneği: 1880-1883)” başlıklı tezi 29 Aralık 2011 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisans Üstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, Yüksek Lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ**İMZA**

Üye (Tez Danışmanı) : Yrd. Doç. Dr. Biray ÇAKMAK

Üye : Prof. Dr. Lütfi ÖZAV

Üye : Doç. Dr. Sadiye TUTSAK

Enstitü Müdürü

Doç. Dr. Musa ÇİFTÇİ

ÖNSÖZ

Tarih ve kültür araştırmalarında göz önünde tutulması gereken hususlardan en önemlileri toplumsal ilişkiler ve sosyo-ekonomik hayatlardır. Toplulukların geçmişte yaşadıkları hayatlarda sosyal ilişkileri, hayat biçimleri, inançları, kültürel etkileşimleri, farklı veya benzeşen durumları ile özelliklerinin ortaya konulması amaç-sonuç açısından öncelik verilmesi gerekmektedir. Anadolu topraklarında Türk topluluklarının ve devletsel otoritelerin bıraktıkları izler tarihi açıdan önem arz etmektedir. Osmanlı hükümranlığında çeşitli din, mezhep ve ırktan toplulukların etkileşiminden oluşmuş bir tarihin izahı ciddi çalışmalara konu olacak kadar büyük alana sahiptir. Osmanlı tarihi araştırmalarında yerli tarih araştırmacılarının kıymetli eserleri yanında özellikle batılı tarihçilerin görüş ve araştırmaları kaynak olarak kullanılmaktadır. Batılı tarihçilerin, oryantalizm olarak nitelendirilen yanlı çalışmaları ile Osmanlı kültürüne ve devlet yapısına hep batılı gözüyle bakmaya sebep olmuştur. Çalışmamızda bu yargıyı en aza indirmek ve en önemlisi de kendi tarihimize sahip çıkmak amacımızın temelini oluşturmaktadır.

Osmanlı'nın sosyal, iktisadi ve idari yönlerini araştırmada başvurulacak kaynaklar arasında özgün ve temel ehemmiyette olan şer'iyye Sicilleri çalışmamızın ana kaynağı durumundadır. 1990 yılında Prof. Dr. Zahit AKSU'nun bakanlık nezdinde yapmış olduğu bir çalışma neticesinde 10.000'e yakın kadı defteri Ankara Milli Kütüphane'de toplanmıştır. Bu defterlerin sayısı Osmanlı tarihinin işlenmesi gereken malzeme açısından zenginliğini ortaya koymaktadır. Çalışmamızda bu defterlerden *Uşak şer'iyye Sicilleri* 5 numaralı defter incelenmiştir. Fakat mikrofilmdeki 5 numaralı şer'iyye sicili esas olarak 3 numaralı şer'iyye sicilidir. Teknik bir yanlışlıktan dolayı 5 numaralı şer'iyye sicili olarak kaydedilmiştir. Biz incelememizde kaynak olarak 5 No'lu Uşak şer'iyye Sicili olarak belirteceğiz. İnceleme esnasında tasnife tabi tutulan tereke kayıtları filtrelenmiş, Uşak kazasına bağlı köylerde meskûn ailelerin terekeleri baz alınmıştır. İncelenen defterlerdeki tereke kayıtları Hicri 29 şevval 1297(Miladi-4 Ocak 1880) ile 13 Rebi'ülahir 1300(21 şubat 1883) tarihleri arasını kapsamaktadır. Dönem itibari ile II. Abdülhamit'in saltanatına ve yenileşme hareketlerinin etki zamanına denk

gelmektedir. Aynı zamanda savaşlar, siyasi olaylar, Duyun-ı Umumiye'nin kurulması ile yaşanan iktisadi hareketlenmeler ile Osmanlı toplum kritiği ölçülebilir.

Çalışmamızda öncelik olarak kaynaklık teşkil edilecek şer'iyye sicillerine ulaşıp, etraflı bir litaretür taraması yapılmıştır. Sicillerdeki tereke kayıtları transkripsiyon edilip tasnif edildikten sonra kültürel değer arz eden verilerden yola çıkılarak litaretürden hâkim olduğumuz genel bilgiler ile dönem şartlarına göre yorumu yapılmıştır. Nitel değerlendirmenin ardından ailelerin nicelik bakımından bölgedeki rolleri ortalama olarak ele alınmıştır. Böylece Uşak'ın köylerindeki aile yaşantısı sosyal ve ekonomi bakımdan belgelere dayanarak aydınlatılmaya çalışıldı.

Bu tez çalışmamda bana yol gösteren, yardım ve hoşgörüsünü esirgemeyen, bilgi ve tecrübesiyle yaptığım çalışmanın ciddiyetini hissettiren tez danışmanım Sayın Yrd. Doç. Dr. Biray ÇAKMAK hocama ve maddi-manevi desteklerini hiç eksik etmeyen aileme teşekkürlerimi sunarım.

Rıdvan ÇUBUK

ÖZGEÇMİŞ**Kişisel Bilgiler**

:

Adı Soyadı :Rıdvan ÇUBUK

Doğum Yeri ve Tarihi :AKHİSAR/Manisa – 08.03.1986

Lisan Öğretimi :Afyon Kocatepe Üniversitesi/Uşak Fen-Edebiyat
FakültesiYüksek Lisans Öğretimi :Uşak Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih
Anabilim Dalı**İş Deneyimi**

:

Çalıştığı Kurumlar :Özel Dershane

Projeler :Uşak Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırma
Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenen “Şer’iyye Sicillerindeki Tereke
Kayıtlarına Göre XIX. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı Kırsal Toplumunu Hakkında Bir
Araştırma (Uşak Kazası Örneği: 1880-1883)” başlıklı tez projesi yardımcılığı.**İletişim**

:

E-posta Adresi : ridvancubuk@gmail.com

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	v
ÖNSÖZ	vi
ÖZGEÇMİŞ	viii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xii
TABLO GÖSTERGESİ	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TEREKE KAYITLARI ve MİRAS OLGUSU	5
I. MİRAS OLGUSU VE MİRAS TAKSİMİ	5

İKİNCİ BÖLÜM

TEREKE KAYITLARI VE ETNOGRAFİK ANALİZ	18
I. EV VE EV EŞYALARI	18
A. Ev Yapısı	19
1. Tahtânî	20
2. Fevkânî	21
3. Ahır ve Ağıl	21
4. Ambar	22
5. Bağ	23
6. Samanlık	24
7. Arsa	24
8. Avlu	25
B. Ev Eşyaları ve Mutfak Eşyaları	25
1. İç Döşeme ve Sergiler	26
2. Mutfak Eşyaları	29
3. Gündelik Yaşamda Kullanılan Eşyalar ve Araç-Gereçler	31
C. Tarımsal Araç-Gereçler ve İş Aletleri	35
1. Ziraat ve Arazi Araç-Gereçleri	35

2. Bağ-Bahçe ve Tarla Aletleri	37
3. Mesleki Aletler ve Diğerleri	38
4. Eyer ve Koşum Takımları	40
D. Giyim-Kuşam Eşyaları	41
II. TARIMSAL, HAYVANSAL ÜRÜNLER ve YİYECEKLER.....	51
III. HAYVAN VARLIĞI	55
A. Büyükbaş Hayvancılık.....	56
1. Öküz.....	56
2. İnek-Sığır	56
3. Buzağı-Dana-Tosun	57
B. Küçükbaş Hayvancılık.....	57
1. Keçi.....	58
2. Koyun.....	58
C. Taşıma-Çeki ve Binek Hayvanları	58
1. Eşek.....	59
2. At.....	59
3. Katır	60
4. Deve	60
D. Arıcılık.....	60
IV. ÖLÇÜ BİRİMLERİ.....	61
A. Ağırlık Ölçü Birimleri	62
1. Dirhem	62
2. Kile.....	62
3. Kıyye.....	63
4. Batman	63
5. Kantar.....	63
6. Çeki.....	64
7. Tas.....	64
B. Alan Ölçü Birimleri	64
C. Uzunluk Ölçü Birimleri	65
D. Diğer Ölçü Birimleri.....	66
V. PARA BİRİMLERİ ve ZİYNET EŞYALARI.....	66

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEREKE KAYITLARI VE DEMOGRAFİK ANALİZ VERİLERİNİN TAHLİLİ.....	69
I. DEMOGRAFİK YAPI.....	69
A. Ailenin Demografik Yapısı	71
B. Mehir ve Mehir Miktarları.....	77

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TEREKE KAYITLARI VE İKTİSADÎ ANALİZ	79
I. EKONOMİK YAPI.....	79
II. MAHALLİ FİYATLAR.....	80
SONUÇ	85
BİBLİYOGRAFYA	87
EKLER	96
EK - 1: ÖRNEK TEREKE KAYITLARI VE TRANSKRİPSİYONU	97

KISALTMALAR

A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
AKM	: Atatürk Kültür Merkezi
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DTCF	: Dil Tarih Coğrafya Fakültesi (A.Ü.)
E.Ü.	: Erciyes Üniversitesi
Ed.	: Editör
H.	: Hicrî
H.Ü.	: Hacettepe Üniversitesi
M.	: Miladî
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
No.	: Numara
ODTÜ	: Orta Doğu Teknik Üniversitesi
OTAM	: Osmanlı Tarih Araştırma ve Uygulama Merkezi
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
S.D.Ü.	: Süleyman Demirel Üniversitesi
S.Ü.	: Selçuk Üniversitesi
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TDV	: Türk Diyanet Vakfı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
U.Ş.S.	: Uşak Şer'iyye Sicili
Yay.	: Yayınları

TABLO GÖSTERGESİ

Tablo 1: Tereke Sahiplerinin Cinsiyet Dağılımları (1880-1883)	72
Tablo 2: Tereke Sahiplerinin Medeni Durumlarına Göre Dağılımı (1880-1883).....	73
Tablo 3: Terekelerde Çok Eşli Olanların Çocuk ve Tereke Servetleri (1880-1883).....	74
Tablo 4: Ailelerin Çocuk Sayılarına Göre Dağılımı (1880-1883)	76
Tablo 5: Çocuk Sayısı ve Cinsiyet Dağılımı (1880-1883).....	77
Tablo 6: Uşak'ta Mehir Miktarları ve Oranları (1880-1883)	78
Tablo 7: Kişilerin Servet Miktarlarına Göre Dağılımı (1880-1883).....	80
Tablo 8: Uşak'ta Bazı Gıda Ürünlerinin Ortalama Fiyatları (1880-1883).....	81
Tablo 9: Uşak'ta Büyükbaş Hayvan Varlıklarının Ortalama Fiyatları (1880-1883).....	82
Tablo 10: Uşak'ta Küçükbaş Hayvan Varlıklarının Ortalama Fiyatları (1880-1883).....	82
Tablo 11: Uşak'ta Bazı Malların Ortalama Fiyatları (1880-1883)	83
Tablo 12: Uşak'ta Çeşitli Mesleklere Ait Aletlerin Ortalama Fiyatları (1880-1883)	83
Tablo 13: Uşak'ta Gayri-menkul Ortalama Fiyatları (1880-1883).....	84
Tablo 14: Uşak'ta Ailelerin Eve Sahiplik Durumlarına Göre Dağılımı (1880-1883).....	84

GİRİŞ

XIX. Yüzyıl sonlarında Uşak kırsalında var olan sosyo-ekonomik ve kültürel değerlerin geleneksel özelliklerini, genelde sürdürdüğü müşahede edilmektedir. Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile birlikte gelen yenileşme sürecinin, sosyo-ekonomik yapıya etkisinin genelde hissedilmediği gözden kaçmamaktadır. Her ne kadar Uşak Kazası bölgesel ve mahalli ticaret yolları üzerinde ve uluslararası ticarete bağlı olarak XIX. Yüzyılda hızla büyüyen İzmir limanının hinterlandında yer alsa da, Uşak köylerinde kırsal sosyo-ekonomik yapının geleneksel özelliklerini koruduğu, köy sosyal ve iktisadi yapısının ticaret etkenli etkiye bağlı olarak çözülmediği, bir başka ifadeyle gözle görülür somut değişiklikler yaşamadığı görülmektedir. Bu sosyo-ekonomik yapıda devlet faktörünün de etkin bir rol oynayamadığı da tespit edilebilmektedir.

Osmanlı Devleti adliye teşkilatında resmî bir kurum olan kadılık müessesesi, çalışmanın kapsadığı dönemde (1880-1883) varlığını sürdürmüştür. Bununla birlikte önemli değişiklikler de yaşamıştır. Zira Tanzimat öncesinde yetki alanlarındaki kazalarda adlî, beledî ve idarî görevler icra eden kadı, Tanzimat döneminde gerçekleştirilen reformlarla bu yetkilerinin bazılarını kaybetmiştir. Noterlik yetkisi mukavelat muharrirliğine, vergi toplama görevi memurlara, beledî görevleri de mahallî belediyelere devredilerek, özellikle taşrada yetkileri eritilmiştir. Bazı görevleri de kendiliğinden ortadan kalkmıştır.¹

Kişiler arasındaki sorunları şer'î hükümlere göre çözmesi için devlet tarafından görevlendirilen adlî bir memur olan kadı, yetki alanında Padişahın hukukî temsilcisi konumundadır. Dolayısıyla adlî yetkisini padişah otoritesinden almaktadır.² Tanzimat öncesi dönemde temel görevi, yetki alanına giren kaza bölgesinde yargı işleri yanında beledî ve idarî işlere bakmakla yükümlüydü.³ Tanzimat döneminde kadı, adliye teşkilatında yapılan yeniliklere bağlı olarak adlî

¹ İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000), s. 124.

² *Aynı.* s. 128.

³ Mehmet Beşirli, "385 Numaralı Harput Şer'îye Sicili'nin Tanıtımı ve Osmanlı Şehir Tarihi Açısından Önemi", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarih Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, S.10, Ankara, (1999), s. 6.

yetki alanlarını tedricen kaybetti. Zira Tanzimat ve I. Meşrutiyet dönemlerinde yeni mahkemeler kuruldu.

Tanzimat Fermanı'nın ilan edildiği dönemde (1839-1876) ve II. Abdülhamit Döneminde (1876-1909) diğer alanlarda olduğu gibi hukuk alanında da önemli reformlar gerçekleştirilmiş, yasal düzenlemeler yapılmış, tercümeyle dayalı bir kanunlaştırma (codifikasyon) hareketi başlatılmış, yani kanunlar hazırlanmış, yeni yeni mahkemeler kurulmuştur. Bu süreçte, zamanın şartlarının zorunlu kıldığı ihtiyaçları karşılama zarureti yanında, reform hareketlerinin genelinde görülen dış baskılar etkili olmuştur. 1839 Gülhâne Hatt-ı Hümayunu'nu müteakip şer'î mahkemelerin yapısında önemli değişiklikler yaşanmıştır. Hatt-ı Hümayun'la özel ve kamu hakları güvence altına alınmış, 1855'de neşredilen Şer'iyye Mahkemeleri Nizamnâmesi ile şer'î mahkemelerin görev ve yetkileri belirlenmiş, 1867 Şûra-yı Devlet Nizamnâmesi ile de kısıtlanmıştır. Bu arada nizamiye mahkemeleri de kurulmuş, şer'î mahkemelerin görev ve yetkilerinin bazıları yeni mahkemelere devredilmiştir.⁴ Sultan II. Abdülhamit Döneminde yapılan düzenlemelerle de nizamiye mahkemelerinin teşkilat, görev ve sorumlulukları ayrıntılı olarak belirlenmiştir. Yine taşra idaresinde ticarî davaları bakmaya yönelik ticaret mahkemeleri de kurulmuştur. Bunun yanında Gayr-i Müslimler de geleneksel hukuki kurumlarını devam ettirmişlerdir. Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti'nin son yıllarında taşra mahkeme ve hukuk sisteminde yeni kurulan nizamiye ve ticaret mahkemeleri yanında şer'î mahkemeler de varlığını sürdürmüş, böylece hukuk sisteminde eski ile yeniler, diğer birçok alanda olduğu gibi yan yana varlığını sürdürmüştür.⁵ Bu arada yeni kurulan mahkemelere hâkim temininde ciddî sıkıntılar yaşanmış, bu sebeple de şer'î mahkemelerin başkanlarını oluşturan kadılar (naibler) yeni mahkemelerin de başkanlığını yürütmek zorunda kalmıştır.⁶

Osmanlı sosyal ve iktisadî yapıları ve bu yapılarda süreçle birlikte yaşanan değişimi tespit etme yanında hukukî yapı ve hukuk tarihiyle ilgili konuları içeren en

⁴ Salih Pay, "Bursa Kadı Defterleri ve Önemi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 10, S. 2, Bursa, (2001), s. 89.

⁵ Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı Mahkemeleri (Tanzimat ve Sonrası)*, (İstanbul: 2. Baskı, 2010), s. 44.

⁶ *Aynı.* s. 147.

önemli kaynak, *kadı defterleri* olarak da bilinen *şer'iyye sicilleri*dir.⁷ Şehir tarihi araştırmalarında en önemli kaynak niteliğini haiz şer'iyye sicilleri, çeşitli açılardan araştırmalar yapma imkânları sunmaktadır. Siciller, kadıların yerine getirdikleri görevlerin ayrıntılı olarak kaydedildiği birer tutanak niteliğindedir. Kişisel ilişkilerin adeta bir aynası durumunda olan sicillerde ferman, berat, ilam, hüccet, evlenme-boşanma kararları ve tereke kayıtları yer almaktadır. Ele alınan dönemde ise daha ziyade tereke kayıtlarının yoğun bir şekilde defterlerde yer aldığı görülmektedir.

Şer'iyye Sicilleri, kişilerin ilişkilerindeki sorunları hukukî bakımdan yansıtması yanında, aile özelliklerini ve toplumsal-kültürel varlıkları gösteren materyalleri de ortaya koymaktadır. En küçük toplumsal birim olarak aile kurumu hakkında, sicillerde yer alan tereke kayıtları, kültürel, iktisadî ve demografik açıdan orijinal bilgiler sunmakta ve yeni bilgiler üretme imkânı vermektedir. Tereke kayıtları, defterlere, ölen şahısların mal-mülk varlığının veresesi arasında kadı tarafından şer'î hükümlere göre pay edilmesi şeklinde yansımıştır.⁸

Ailelerde kayıp varis, buluş çağına ermemiş çocuk olması ve / veya miras paylaşımında ihtilafa düşülmesi halinde kadıya başvurulması sonucu tutulan tereke kayıtları, tarihî kaynak olarak, ayrıntılı incelemelerde üç bölümde tasnif edilmektedir. Öncelikle tereke kayıtlarında ölen kişinin ve veresesinin kimlik bilgileri ve yaşadıkları yerleşim birimi yer almaktadır. İkinci olarak ölenin geride bıraktığı mal ve mülkün (metrukâtın) niteliği ve müzayede ile belirlenen fiyatları kaydedilmiştir. Terekenin bu bölümünde ait oldukları dönemin şartlarını toplum nezdinde görmek de mümkündür. Ayrıca giyim-kuşam ve kullanılan eşyalara bakarak mahallî düzeyde tahliller yapmak da imkân dâhilindedir. Son bölümde ise vergiler, resmî kesintiler, kişisel istekler (vasiyet), borçlar, mehr miktarları ve varisler arasında taksim edilen tereke hisselerinin ailevî ilişkilere göre miktarları yer almaktadır.⁹

⁷ Fethi Gedikli, "Osmanlı Hukuk Tarihi Kaynağı Olarak Şer'iyye Sicilleri", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi (TALİD)*, C. 3, S. 5, (2005), s. 190.

⁸ Yusuf Oğuzoğlu, "Sicillerdeki Tereke Kayıtlarının Kültürel Malzeme Olarak Değeri", *III. Araştırma sonuçları Toplantısı*, (Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü), 1985, s. 1.

⁹ Nuri Köstüklü, "Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarih Araştırmalarında Tereke Defterlerinin Yeri (Muğla Örneğinde)", (*Osmanlı'nın 700. Yılında Muğla Sempozyumu*), Muğla, 1999, s. 873.

Tereke kayıtları demografik analizlere de imkân vermektedir. Aile büyüklükleri, tipleri, aile bireylerinin medeni durumu, çocuk sayıları, çocukların cinsiyet özellikleri, etnolojik yapı, bu analizler sonucunda elde edilen temel bilgiler niteliğindedir. Bu bilgiler çerçevesinde ortalama sonuçlar elde etmek, bazı genellemelerde bulunmak da imkân dâhilindedir. Bu ham ya da hesaplamalarla elde edilen bilgiler, mahallî bakımından vazgeçilemez bir öz kaynak niteliğindedir.

Ayrıca kişi isimlerinin sıfatı olan lakapların tahlili sonucunda bireylerin meslekleri, statüleri, etnik ve dinî değerlere hassasiyetleri tespit edilebilmektedir. Bu bakımdan da tereke kayıtları büyük önem taşımaktadır¹⁰. Aynı zamanda tereke kayıtlarında yer alan menkul ve gayri-menkul malların nitelik ve niceliği, ailelerin ya da o mahaldeki köylülerin iktisadî, sosyal ve kültürel özellikleri hakkında da bazı tespitlerde bulunma imkânı vermektedir. Bu doğrultuda tereke defterleri zengin ve güvenilir kaynaklardır.¹¹ Yine tereke kayıtlarının iktisadî analizi yapılarak ailelerin servet düzeyleri hakkında çıkarımlarda bulunmak da mümkün olabilmektedir. Bir başka ifadeyle tereke kayıtları, kişisel servet miktarını belirleme bakımından da önemli bir kaynak niteliğindedir.

¹⁰ Muhittin Tuş, “Kayseri Tereke Defterleri Üzerine Bir Araştırma (1700-1730)”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 4, Konya, (1999), s. 166.

¹¹ Halil İnalçık, “Osmanlı İdare, Sosyal ve Ekonomik Tarihiyle İlgili Belgeler: Bursa Kadı Sicillerinden Seçmeler, III. Köy Sicil ve Terekeleri”, *Belgeler*, XV, S. 19, Ankara, (1993), s. 23.

BİRİNCİ BÖLÜM: TEREKE KAYITLARI VE MİRAS OLGUSU

Miras kelimesi hukuk literatüründe vefat eden şahsın ardında bıraktığı mal-mülk varlığını belirli bir nizam, usul ve ölçüye uygun olarak belli kişilerin hak sahipliğini belirten bir terimdir. Bu konunun uygulama alanında ilgili ilim dalına da miras hukuku denmektedir.¹² Hukuk sistemlerinde şahısların mülkiyet hakkı olduğu gibi özel mülkiyeti tanıyan İslam hukukuna göre de miras, kişisel bir hak olarak benimsenmiştir.¹³

Osmanlı toplum yapısına sosyal, ekonomik ve hukuki açılardan etki eden İslami kanunların kişisel hakların korunmasını da sağladığı şer'iyeye sicillerinde görülmektedir. Bunun en somut örneklerini tereke kayıtlarında görmekteyiz.

I. MİRAS OLGUSU VE MİRAS TAKSİMİ

Ailedeki menkul ve gayri-menkul mülke sahip bir kişinin ölümünü müteakip gündeme gelen miras olgusu, Osmanlı toplumunda İslam hukukuna göre şekillenmiştir. Bununla birlikte Osmanlı miras hukukuna, toplumsal yapının ve örf-adetlerin etkisi de görmezden gelinemez.¹⁴ Şer'î hükümlerin kaynağı, İslam dininin kutsal kitabı olan Kur'an-ı Kerim'e ve hadislere dayandırılmaktadır. İslam hukukuna göre "feraiz" adı verilen miras taksimi hakkında, Kur'an-ı Kerim'de kimlere ne kadar hisse verileceğine kadar ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır.¹⁵

Türk hukuk sisteminde 1926'da Medeni Kanun'un kabulüne kadar İslam miras hukuku kaideleri hüküm sürmüştür. Bununla birlikte Osmanlı toplumunda miras olgusu, sadece İslam Hukukuna göre şekillenmemiştir. Zira Osmanlı toplumsal yapısında farklı dinlere mensup birçok millet bulunmaktaydı. Osmanlı tebaası, genel itibariyle Müslim ve Gayri-Müslim olarak tasnif edilmekteydi. Bununla birlikte geleneklerin, yaşanan çevrenin etkisinin ve maruz kalınan yaşam standartlarının, çeşitli din, mezhep ve ırktan tebaayı aynı hukuku izlemeye sevk ettiği görülmektedir.

¹² Halil Polat, *751 No'lu Balıkesir Şer'iyye Sicil Defterine Göre Balıkesir'in Sosyal, Hukuki ve Dini Yapısı (H. 1269-1272/ M. 1854-1857)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Isparta, 2003), s. 22.

¹³ Hamza Aktan, "İslam Aile Hukuku", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C. II, (Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1992), s. 428.

¹⁴ İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, (11. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2009), s. 115.

¹⁵ Şakir Berki, "Kur'an'da Miras Hukuku", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 38, S. 1/4, Ankara, (1981), s. 107.

Nitekim Gayri-Müslimlerin, tereke işlemlerini şer'î hükümlere göre yaptıkları da bilinmektedir. Gayri-Müslimler miras taksiminde şer'î mahkemeler dışında, kendi cemaat veya konsolosluk mahkemelerine gitme hakkına da sahiplerdi.¹⁶

Geleneksel dönemde olduğu gibi Tanzimat Döneminden itibaren de şer'î hükümlere göre Osmanlı Devleti'nde ölenlerin miras kaydının tutulması ve alınan kararların uygulanması kadıya aitti. Ölenin vasiyetinin yerine getirilmesi, miras konusunda anlaşmazlığa düşülmesi halinde muhakemeye başvurulup anlaşmazlığın çözülmesi, yetimlerin haklarının gözetilmesi kadının görevleri arasındaydı. Miras taksimi esnasında resmî işlemlerin yürütülmesi de kadı nezaretinde gerçekleştirilmekteydi.¹⁷

Tereke kayıtlarında bulunan mirasçılarının sayılarına bakarak bir ailenin yapısı hakkında bilgi edinilebilmektedir. Fakat ailenin bağlı bulunduğu yerleşim biriminin nüfusu hakkında sağlıklı verilere ulaşmak pek mümkün değildir. Çünkü terekenin tutulması, yani ölen kişinin bıraktıklarının kayda alınması kadıya intikal etmesine bağlı bir durumdur. Kadıya intikal etmesi için en az şu sebeplerden birinin gerçekleşmesi gerekmektedir;

- Mirasçılar arasında anlaşmazlık hali
- Mirasçılar arasında ergen olmayan evlatların bulunması
- Ölen şahsın mirasçısının bulunmaması

Bu sebeplerle ve mirasçılarının istekleri doğrultusunda kadı tarafından muhalefatın sayımı ve taksimi yapılmaktadır.¹⁸ Böyle bir durumda bile her şahsın tereke kaydının tutulduğunu söylemek güçtür. İstisnai durumlar, yani kadı tarafından kayda geçirilmemiş durumların olması imkân dâhilindedir

Beçeciler köyünden Nasuh Oğlu Mustafa'nın H. 29 Şevval 1297-M. 4 Ekim 1880 tarihli terekesinde¹⁹ görüldüğü üzere öncelikle vefat eden kişinin adresi

¹⁶ Ortaylı, 2009, *Ön. ver.*, s. 117.

¹⁷ Oğuzoğlu, *Ön. ver.*, s. 1-4.

¹⁸ İlker Er, "Balıkesirli Tereke Sahipleri Hakkında Sosyokültürel Açından Bazı Değerlendirmeler (1670-1700)", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 12, S. 21, (2009), s. 370.

¹⁹ Ankara Milli Kütüphane, Uşak Şer'iyye Sicilleri, No: 5, Mikrofilm-8291, 1991, s. 12, H. 29 Şevval (12) 97-M. 11 Aralık 1880 tarihli tereke kaydı. (Bu dipnottan sonra U.Ş.S., 8291, s. 12, H. 29 Şevval (12)97- M. 11 Aralık 1880 tarihli tereke kaydı. Şeklinde belirtilecektir.)

belirtilir ve ardından kişinin ismi, varsa lakabı ve baba-dede isimleri ile birlikte verilir:

“Uşak kazâsına muzâfe Beçeciler karyesi sakinler iken bundan akdem vefat iden Nasuh oğlu Mustafa bin Nasuh bin Abdullah...”

Mirasçılar ise isimleri ve yakınlık dereceleri belirtilerek kaydedilir. Örnekte görüldüğü üzere ilk önce nikâhlı eşi sonra büyük oğlu, askeri vazifesini yaparken kayıp olan oğlu, büyük ve bülüğ çağına ermemiş kızları, bu sıraya göre verilmiştir:

“...verâseti zevce-i menkûhâ-i-i metrûkesi Hatice bint-i İsmail ile sulb-ı kebir oğulları Mustafa ve asâkir-i şâhânedede olub gâib inde'l-beled Nasuh ve sülbiyye-i kebire kızı Ümmü ve sağıre kızları Ayşe ve Halime ve Mahideye münhasıra idüğü...”

Daha sonra bülüğ çağına ermemiş varislerin bülüğ çağına erene kadar ve kayıp varisin geri dönmesine kadar vasi tayini yapılmaktadır. Akabinde tereke mallarının müzayede edilmesi ile elde edilen hâsılâtın varisler arasında pay edilmesine dair açıklamalar geçmektedir:

Bi'l-ihbâr lede's-şer'ü'l-enver zâhir ve nümâyan olduktan sonra gâ'ib mezbûrun zuhûr ve sığâr-ı mezbûrânın vakt-i rüşd ü sedâdlarına değîn tesvîye-i umûrlarına kibel-i şer'den bâ-hüccet-i şer'iyye mansûbe vâsîleri anaları zevce-i mezbûre ile ibnü'l-merkûm Mustafa'dan her birinin bi'l-asâle ve bi'l-vesâye taleb ve ma'rîfetleri ve ma'rîfet-i şer'le tahrîr ve lede'l-müzâyede bey' olunub hâsıl-ı esmâni beyne'l-verese bi'l-fârizetü'l şer'iyye tevzi' ve taksîm olunan tereke-i müteveffâ-i mezbûrdur ki ber-vech-i âfî zikr ve beyân olunur.”

Evrakın yazıldığı tarih düşüldükten sonra vefat eden kişiden kalan mal-mülk listesi, malın adedi, ölçütü ve değerleri ile birlikte verilmektedir:

Fî-29 Şevvâl (12)97

Karye-i mezbûrede vâki' malûmü'l-hudûd mülk menzil bâb-1-500-gurûş

Öküz re's 1 – 500 gurûş İnek re's 1 – 200 gurûş

Merkeb re's 1 – 200 gurûş Keçi re's 9 – 330 gurûş

Müstâmel çul 4 – 180 gurûş Çuval çift 2 – 80 gurûş

Saban temürü 1 – 20 gurûş Araba aded 1 – 60 gurûş

Tüfeng 1 – 50 gurûş Evâne-i nühâsiye 5 kıyye – 100 gurûş

Çapa ma'a nacak –20 gurûş Kazgan (kazan) aded 1 –100 gurûş

Hatab anbarı 1 – 50 gurûş Hırdavât menzil – 100 gurûş

Yekûnü'l-eşyâi – 2490 gurûş

Toplam miktar belirtildikten sonra techiz ve tekfin giderleri, yani cenaze-defin işlemleri için gerekli masrafların kesintisi yapılmaktadır. Bu giderlerin ayrıntısının da ise orta yollu bir kumaştan, erkekler için en az üç parça, kadınlar için en az beş parça kefen vardır. Tereke bu masrafları karşılayamazsa murisin nafakası ile mükellef olanlar karşılar, bunlar da yok ise masraflar beytü'l-mala kalır.²⁰ Verdiğimiz örnekte bu durum yoktur, fakat incelediğimiz dönem Uşak tereke kayıtlarından çıkan sonuca göre 3 kişinin tereke kaydında techiz ve tekfin kesintisi yapılmıştır.²¹ Daha sonra ölen kişinin varsa borçları ifa edilir.²² Bu duruma müteakip ölen şahsın var ise vasiyet ettiği miktarda para, geriye kalan meblağın 1/3 nispetinde tenfiz edilir.²³ Tereke davasının görülmesi üzerine kadılar ya da mahkeme, mirasçılarının payına düşen miktarın %15 ila %20'si oranında vergi almaktadır. Bu vergiye *resm-i kısmet* denmektedir.²⁴ Diğer resmi kesintilerin içinde ise verdiğimiz örnekteki gibi tereke kayıt masrafları, dellaliyye masrafları bulunmaktadır:

Resm-i kısmet mirî – 62 gurûş 10 para

Kaydiye defteri – 4 gurûş

Dellâliye-i eşyâ – 38 gurûş

Varaka bahâ – 2 gurûş

²⁰ Halil Cin ve Ahmet Akagündüz, *Türk-İslam Hukuk Tarihi*, C. II, (İstanbul: Timaş Yayınları, 1990), s. 136.

²¹ Mustafa Harun Kıyık, *İslam Miras Hukukunda Kırk Hâl ve İslam Miras Hukuku İle Medeni Kanunda Miras'ın Mukâyesesi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı, Van, 2006), s. 50.

²² Selvioğlu köyünden Tuşan Oğlu Hacı Muhammed'in H. 25 Safer (12)98-M. 27 Ocak 1881 tarihli terekesinde "*Bâ-müsbet ve bâ-tahlif Gedüslü Dönbaz Oğluna deyni-165 gurûş*" ifadesi yer almıştır. Buna göre Hacı Muhammed'in Gedüslü Dönbaz Oğluna ispat ve yeminli olarak 165 kuruş borcu olduğu ifade edilmiştir.

²³ U.Ş.S., 8291, s. 158, H. 12 Şaban (12)99-M. 29 Haziran 1882 tarihli tereke kaydı, U.Ş.S., 8291, s. 175, H. 21 Cemaziyel-evvel (12)99-M. 10 Nisan 1882 tarihli tereke kaydı, U.Ş.S., 8291, s. 210, H. 15 Muharrem (12)99-M. 7 Aralık 1881 tarihli tereke kaydı.

²⁴ Tanju Demir, Bir Tereke, Yetmiş Denizlili-A Heritage, Seventy Inhabitant From Denizli, *Tarih Araştırmaları Dergisi* (Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi), C. 24, S. 38, (2005), s. 132.

Kesintiden kalan miktar verildikten sonra varisler arasında pay edilmektedir. Bazı terekelerde mal ve mülk, yani taşınır - taşınmazlar varisler arasında ayrı ayrı taksim edilmektedir. Verdiğimiz örnek terekede görüldüğü üzere hisseler gelir getiren mülk, bina, tarla, bağ-bahçe olarak *akâr*²⁵ ve taşınabilen mallar *menkûl*²⁶ olarak kaydedilmiştir. Bu farklılık terekelerde akarın asıl olarak arazi ve arsa manasında ifade edildiği üzere kullanıldığından kaynaklandığı açıktır. Binaların akar olarak sayılması, üzerlerinde bulunduğu arsanın cüz'i olmaları nedeniyledir.²⁷ Verdiğimiz örnek terekenin hisse taksimatı şöyledir:

Hisse-i zevce mezbûre Hatice – Hisse-i ibnü'l mezbûr Mustafa

Akâr-62 gurûş 20 pare keza 109 gurûş 14 pare

Menkûl-235 gurûş 28 pare keza 412 gurûş 20 pare

298 gurûş 8 pare 521 gurûş 34 pare

Hisse-i ibn-i gâibü'l mezbûr Nasuh

kezâ 109 gurûş 14 pare

kezâ 412 gurûş 20 pare

521 gurûş 34 pare

Hisse-i bint-i kebire-i mezbûre-Ümmü-Hisse-i bint-i sâğire-i mezbûre Ayşe

Kezâ 54 gurûş 27 pare Kezâ 54 gurûş 27 pare

Kezâ 206 gurûş 10 pare Kezâ 206 gurûş 10 pare

260 gurûş 37 pare 260 gurûş 37 pare

Hisse-i bint-i sağıre-i mezbûre Halime –Hisse-i bint-i sağıre-i mezbûre Hamide

Kezâ 54 gurûş 27 pare Kezâ 54 gurûş 27 pare

Kezâ 206 gurûş 10 pare Kezâ 206 gurûş 10 pare

²⁵ Bkz. İsmail Parlatur, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, (Öncü Basımevi, 2. Baskı, Ankara: Yargı Yayınevi, 2009), s. 60.

²⁶ *Aynı.*, s. 1057.

²⁷ Kıyık, *Ön. ver.*, s. 33.

260 gurûş 37 pare

260 gurûş 37 pare

Mirasın taksimi yapıldıktan sonra tereke kaydının sonuna muhakemeye göre şer' en alınan kararın infaz edildiğine dair not düşülmüştür:

“Vech-i meşrûh üzere zevce-i mezbûre ile verese-i hâzır-ı merkûmân ber-vech-i bâlâ hisse-i irsiye-i akâriye ve menkûliyelerini ‘aynen ve bedelen ahz ve kabz itdiklerinden sonra gâ’ib-i merkûm ile sığâr-ı mezbûrânın akârdan hisseleri ‘aynen ikâ ve nakden hisse-i irsiyeleri olan cem’an bin otuz bir gurûş on pare li-eclü’l-hıfz anaları vâsiye-i merkûma teslim kılındığı işbu mahalle şerh virildi.”

Uşak Şeri’yye Sicillerindeki tereke kayıtlarındaki bilgilere göre Müslüman Osmanlı ailesinde miras taksiminde kız çocuklara verilen miktar erkek çocuklarına verilen miktarın yarısı kadardır. İslam hukukuna göre belirlenen bu ölçüt, Kur’an-ı Kerim’de, çocuklardan erkeğe iki kız çocuğu payı kadar ifade edilmiştir.²⁸ Uşak Şer’iyye sicillerinden örnek olarak:

Hisse-i ibnü’l mezbûr İsmail - 500 gurûş 20 para

Hisse-i bintü’l mezbûre Ayşe - 250 gurûş 10 para

Pınarbaşı köyünden Köse Oğlu İbrahim’in H. 8 Muharrem (12)98-M. 11 Aralık 1880 tarihli tereke kaydında²⁹ yer alan yukarıdaki ifadelerde de görüldüğü üzere müteveffanın Ayşe isimli kızı, müteveffanın erkek çocuğu İsmail’in mirastan aldığı hissenin yarısı kadarını almaktadır. Bu kız-erkek çocuk miras oranlarının diğer tereke kayıtlarında da aynı şekilde olduğu görülmektedir. Esas olarak bu uygulamanın 1847 tarihli irade-i seniyye ile ortadan kalması gerekmektedir ve eşitsizliğin giderilmesi lazımdır.³⁰ Ancak daha sonraki tarihlere ait uygulamalarda eşitsizliğin devam ettiği görülmektedir. Nitekim XIX. Yüzyılın son çeyreğine ait Uşak köy tereke kayıtlarından bu uygulamanın genel itibariyle değişiklik göstermediği anlaşılmaktadır. Bir başka ifade ile Uşak kırsalına ait tereke taksimlerinde eski hükümler uygulanmaya devam edilmiştir. Tereke kayıtlarından farklı yıllara göre örnekleri çoğaltabiliriz;

²⁸ Aktan, *Ön. ver.*, s. 429.

²⁹ U.Ş.S., 8291, s. 38, H. 8 Muharrem (12)98-M. 11 Aralık 1880 tarihli tereke kaydı.

³⁰ İhsan Aydın, *Tanzimat Döneminde Ankara ve Gaziantep Terekelerinin Mukayeseli Bir Çalışması*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi, Sivas 2008), s. 25.

İshaklar köyünden Koca Hüseyin Oğlu İsmail'in H. 21 Cemaziye'l-evvel 1299-M. 10 Nisan 1882 tarihli tereke kaydında miras taksiminde erkek-kız hisselerindeki fark şöyledir:

Hisse-i ibn-i sağır mezbûr Hasan – 1167 gurûş 30 para

Hisse-i bint-i kebire mezbûre Âmine – 583 gurûş 35 para

Hisse-i bint-i kebire mezbure (Fatma) – 583 gurûş 35 para

Hisse-i bint-i sağıre mezbûre Ümmü – 583 gurûş 35 gurûş³¹

Miras taksimi sırasında müteveffanın eşi ve varislerin anası olan kadına verilen hissenin, bazı tereke kayıtlarında kız ve erkek evlatların aldığı hisseden daha az olduğu görülmektedir.

Hisse-i zevce-i mezbûre Gülistan – 559 gurûş 10 para

Hisse-i ibnü'l mezbûr Mustafa – 1565 gurûş 36 para

Hisse-i bintü'l mezbûre Döne – 782 gurûş 38 para

Hisse-i bintü'l mezbûre Cennet – 782 gurûş 38 para

Yukarıdaki ifadelerde de görüldüğü üzere Dedeбалılar köyünden Koca Ayan Oğlu Musa'nın tereksinde eşi Gülistan mirastan %15, oğlu Mustafa %43, kızları Döne ve Cennet %21'er hisse almıştırlar.³²

Bazı tereke kayıtlarında ise kız evlatlar ve müteveffanın eşi olan anneleri mirastan aynı hisseyi almışlardır:

Hisse-i zevce-i mezbûre Hadice – 193 gurûş 25 para

Hisse-i ibn-i kebir mezbûr Himmet – 387 gurûş 10 para

Hisse-i ibn-i sağır mezbûr Mustafa – 387 gurûş 10 para

Hisse-i bint-i kebire-i mezbûre Ümmügülsüm – 193 gurûş 25 para

³¹ U.Ş.S., 8291, s. 175, H. 21 Cemaziye'l-evvel (12)99-M.10 Nisan 1882 tarihli tereke kaydı.

³² U.Ş.S., 8291, s. 157, H. 9 Şaban (12)99-M. 26 Haziran 1882 tarihli tereke kaydı.

Hisse-i bint-i kebire-i mezbûre Ümmü 193 gurûş 25 para

Yukarıda belirtilen verilerde, Paşalar köyünden Himmet Oğlu Muhammed'in terekesinde görüldüğü üzere eşi kız evlatları ile aynı payı almıştır.³³ Buna nazaran erkek evlada göre yarı yarıya hisse düşmüştür. İslam hukukunu oluşturan Kur'an-ı Kerim'in Nisa Suresi 11. ayetine göre genel olarak kadın, erkeğe göre mirastan daha az pay almaktadır.³⁴ Bu durumu kadının erkeğe göre sosyal ve ekonomik hayattan daha geride durduğu ile açıklayabiliriz. Yani bu yargının biçimlenmesinde kadının çalışma mecburiyetinin olmayışı, erkeğin evin geçimini sağlaması, kocanın ve babanın mirasından pay alması gerekçeleri yer almaktadır. Merhumun eşinin mehir hissesi ise terekeden ayrıldıktan sonra teslim edilmektedir. Mehir konusu ayrı bir başlık altında ileride açıklanacaktır.

Miras taksimine aileden olan müteveffanın annesi ve babası da dâhil edilmektedir. Bu bilgiden de çekirdek aile yapısında olan ev ahalisinin diğer akrabalarla birlikte yaşadığı anlaşılmaktadır. Zira vefat eden kişinin muhtemel mirasçıları İslam hukukuna göre şu şekillerde karşımıza çıkmaktadır:

Ashâb'ül-feraiz: Birinci dereceden akrabaları ve mirasçılarıdır. Bunlardan bir kısmı mirasta payları belirtilmiş olanlardır. Pay sahibi anlamında "ashâb-ı ferâiz" denilmektedir.³⁵ Bu varisler baba, anne, oğul, kız, karı, koca, büyükanne ve büyükbabadır. Uşak'ın Avgan köyünden Mustafa kızı Fatma isimli kadının H. 15 Zi'l-kâde (12)97-19 Ekim 1880 tarihli terekesine³⁶ bakacak olursak varisleri şu ashab-ı feraize göre şu şekilde örneklendirebiliriz:

Hisse-i zevc-i mezbûr Mehmet – 101 gurûş 15 para (Ölen kadının kocası)

Hisse-i ümm'ül mezbûre Emine – 67 gurûş 23 para (Ölen kadının annesi)

Hisse-i ibn'ül mezbûr Ömer – 236 gurûş 22 para (Ölen kadının oğlu)

Asâbe-i nesebiye: Birinci dereceden mirasçılardan sonra gelen kişilerdir. Neseb, yani soy bakımından ölen kişinin baba tarafı akrabalarıdır. Bu mirasçılar vefat eden kişiye yakınlıklarına ve mirastan hisse alabilmelerine göre

³³ U.Ş.S., 8291, s. 196, H. 21 Zilhicce (12)99-M. 3 Kasım 1882 tarihli tereke kaydı.

³⁴ Aydın, *Ön. ver.*, s. 25.

³⁵ Aktan, *Ön. ver.*, s. 430.

³⁶ U.Ş.S., 8291, s. 15, H. 15 Zi'l-kâde (12)97-M. 19 Ekim 1880 tarihli tereke kaydı.

sınıflandırılmıştır; Murisin oğlu ve oğlunun oğulları, ölen kişinin babası, babasının babası, ölen kişinin anne-babaları aynı olan erkek kardeşleri ve bunların oğulları, ölen kişinin amcaları ve bunların oğulları sırasıyla mirastan yukarıdaki şarta göre hisse alabilmektedirler. Bu mirasçıların ardı sıra gelen *asabe bi-gayrihi* olarak tanımlanan kadın asabeler ve oğulları ile kızlarıdır. Kız, oğlun kızı, anne-baba aynı kız kardeşler ve babaları aynı kız kardeşler bu sınıflandırmanın içinde yer almaktadır.³⁷

İncelediğimiz dönemde bu maddeye ilişkin direkt olarak örnek teşkil edecek bir tereke kaydına rastlamadık. Fakat *münâhasa* meselesi ile asabe-i neseb grubuna dâhil edebileceğimiz örnekler mevcuttur. Terekenin taksiminden önce mirasçılardan birinin ya da bir kaçının ölümü nedeniyle, bu kişilere taksim edilecek hisselerin kendi mirasçılarına yine miras yolu ile intikal etmesine *münâhasa* denmektedir.³⁸ Yani özet olarak açıklayacak olursak, bir kişi dedesinin babasına bıraktığı mirası almaktadır diyebiliriz. Örnek olarak Orta köyünden İskender Oğlu Hüseyin'in H. 11 Muharrem (12)99-M. 3 Aralık 1881 tarihli terekesinde, miras taksimi *münâhasa* usulüne göre asabe-i nesebiye sınıfındaki mirasçılar arasında yapılmıştır. Farz sahibi 6 mirasçı bulunmaktadır. Bunlar; Karısı Ümmügülsüm, büyük oğulları Hüseyin, Halil ve Ramazan, küçük kızları Ayşe ve Hadice'dir. Bu mirasçılardan sadece Hüseyin hayattadır. Diğerleri ölmüş, mirasları da kardeşlerine ve/veya kendi ailelerine intikal etmiştir.

- Vefat etmiş olan Ramazan bekar olduğu için mirası annesi, erkek kardeşleri ve kız kardeşlerine intikal etmiştir.
- Vefat etmiş olan Hadice'nin mirastan payı annesi ve kardeşlerine intikal etmiştir.
- Vefat etmiş olan Ayşe'nin mirastan payı annesi ve kardeşlerine intikal etmiştir.
- Vefat etmiş olan Halil'in mirastan payı ölen kardeşlerin payları ile katlanmış, mirası annesine, karısına ve oğlu ile kızına intikal etmiştir.

³⁷ Cin, *Ön. ver.*, s. 149.

³⁸ Cin, *Ön. ver.*, s. 159.

- Vefat etmiş olan eş Ümmügülsüm'ün mirastan payı askerde olup kayıp olan kendi nesebinden oğlu Hüseyin'e intikal etmiştir.

Sonuç olarak bu miras 4 kişiye pay edilmiştir. Ölenin eşi olan Ümmügülsüm'ün oğlu kayıp Hüseyin'e, ölen kişinin oğlu ölmüş Halil'in karısı Sultan'a ve oğlu Hüseyin ile kızı Hadice'ye pay edilmiştir.

Hisse-i ibn-i gaib mezbûr Hüseyin *Hisse-i zevce-i mezbûre Sultan*

Akar-3225 gurûş 6 para *236 gurûş 9 para*

Menkûl-4933 gurûş 20 para *361 gurûş 30 para*

8158 gurûş 26 para *597 gurûş 39 para*

Hisse-i ibn-i mezbûr Hasan *Hisse-i bint-i mezbûre Hadice*

Akar-892 gurûş 20 para *446 gurûş 5 para*

Menkûl-1366 gurûş 28 para *683 gurûş 14 para*

2259 gurûş 8 para *1129 gurûş 19 para³⁹*

Zevi'l-erhâm: Mirastan belirli ölçülerde bir paya sahip olmayan yakın akrabalarıdır. Yani farz sahibi olmayan, fakat asabeden bir mirasçı yok ise varis olabilen kişilerdir. Bu kişiler yakınlık derecelerine göre sınıflandırılıp mirasçı olurlar. Sınıfların sırası ile akraba karşılığı şöyledir:

- Birinci sınıf: Ölen kişinin kızlarının kızları, kızlarının çocuklarının çocukları ve oğlunun kızlarının çocukları şeklinde belirtilmektedir.⁴⁰
- İkinci sınıf: Ölen kişinin fasid dede ve nineleridir. İncelenen tereke kayıtlarında bu duruma örnek teşkil eden bir taksimat yoktur.
- Üçüncü sınıf: Ölen kişinin kız kardeşlerinin çocukları, erkek kardeşlerinin kızları ve ana bir erkek kardeşlerinin kızlarıdır.
- Dördüncü sınıf: Ölen kişinin büyükbaba ve büyükanneden fûr'u halaları, amcaları, dayılar, teyzeler ve bütün bu sayılanların çocuklarıdır.⁴¹

³⁹ U.Ş.S., 8291, s. 171, H. 11 Muharrem (12)99-M. 3 Aralık 1881 tarihli tereke kaydı.

⁴⁰ U.Ş.S., 8291, s. 171, H. 11 Muharrem (12)99-M. 3 Aralık 1881 tarihli tereke kaydı.

Reddiye: Red yoluyla terekenin geriye kalanını paylaşan farz sahibi varislerdir. Yani mirastan belli bir paya sahip olan mirasçılar paylarını aldıktan sonra kalan terekeyi alacak asâbeden kimse olmadığı takdirde, artan tereke hisseleri nispetinde yine pay sahibi mirasçılara dağıtılması meselesine reddiye denilmektedir. Karı-koca hariç diğer ashâblar yararlanabilmektedir. Bu mirasçılara ise ashâb-ı redd denmektedir.⁴² Reddiye meselesine örnek teşkil edecek kırsal kesim Uşak terekesine rastlanılmamıştır.

Asâbe-i sebebiye: Sahibi oldukları köleleri azat eden efendilerdir. Neseb-i asâbiyeden kimseleri yoksa eğer bunlar mirasçıları olurlar. Uşak kırsalında tereke kayıtlarından anlaşıldığı üzere bu durum ile karşılaşılmamıştır.

Tereke taksiminde diğer meselelere bakacak olursak şunlar göze çarpmaktadır; Mevle'l-muvâlât; bir kimse Müslüman olurken himayesine girdiği veya köle iken diyetini ödeyen kimselerdir. Bu kimseler daha önce gelen mirasçılardan kimse yoksa mirasçı olabilirler. Mukarruh leh bin-neseb ale'l-gayr; Vefat eden kimsenin sağlığında akrabası olduğunu iddia ettiği kimsedir. Beytü'l-mâl; Vefat eden şahsın hiçbir mirasçısı bulunmadığı takdirde ya da mirasçıların kayıp olmaları sebebiyle bulunamamaları halinde miras beytü'l-mâla kalmaktadır.⁴³ Uşak kırsal kesim tereke kayıtlarında, mirası beytü'l-mâla kalmış hiçbir bulguya rastlanılmamıştır.

Miras taksimi ve aile hukuku düzenlemesinde belirtilmesi gereken bir diğer husus da vesayet durumu, yani varislerden buluş çağında olmayanlara, kayıp olanlara, akli dengesi yerinde olmayanlara⁴⁴ vasi tayinidir. Baba, ölümü halinde küçük çocuklarının velayeti için vasi tayin etme yetkisine sahiptir. Eğer baba vasi tayini yapmamış veya ölümü sebebiyle yapamamış ise bu hak dedeye o da ölmüş ise hâkime, dolayısıyla kadıya intikal eder.⁴⁵ Kadı'nın tayin ettiği vâsiye İslam hukukunda *vâsiyy-i mansûb* denmektedir. Bir nevi varislerin hukuki temsilcisi olan

⁴¹ Cin, *Ön. ver.*, s. 152.

⁴² Cin, *Ön. ver.*, s. 159.

⁴³ Nazik Betül Çelik, *Tereke Defterlerine Göre II. Mahmut Döneminde Tokat'ın Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Tokat 2008), ss. 6-7.

⁴⁴ Karahallu (Karahallı) köyünden Hüseyin Beşe Oğlu Hacı Mehmet'in H. 13 Rebi'ül ahir 1300-M. 21 Şubat 1883 tarihli terekesinde mecnûn oğlu Abdülkadir'e vasi tayini yapılmadığı tespit edilmiştir.

⁴⁵ Ali Kaya, "17. Yüzyıl Bursa Şer'îye Sicillerinin İslam Aile Hukuku Açısından Tahlili" *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 17, S. 1, Bursa, (2008), s. 102.

vasiler sıradan kişilerden seçilmemektedir. Tercih edilecek şahıslarda belli başlı şartlar aranmaktadır: *a)* Hür olması, *b)* Akli dengesi yerinde olması, *c)* Büluğ çağına ermiş olması, *d)* Aynı dinden olması, yani Müslüman olması vasilerde aranan temel şartlardır. Vasilerin sadece erkek olması zorunluluğu yoktur, kadınlar da vasi olabilmektedirler.⁴⁶ Vasilerin yetkilerine göz atacak olursak, vasi küçük varisin mallarını ve nakdini tamamen onun lehine işletebilmektedir. Bununla birlikte varisin himayesi, mallarının korunması ve değerlendirilmesi, yerine göre evlendirilmesi, okuması ve meslek edinmesi sağlanarak hayata hazırlanması vasi sorumluluğundadır.⁴⁷ İncelediğimiz tereke kayıtlarında çoğunlukla vasi olarak küçük varislerin anneleri tercih edilmiştir. Bunun haricinde vasi olarak tayin edilmek üzere küçük varislerin babaları, büyük erkek kardeşleri, amcaları, dayıları, büyükanneleri, büyükbabaları ve eşraftan saygın kimselerin de seçildiği gözlemlenmiştir. Örnek olarak Beçeciler köyünden Nasuhoğlu Mustafa'nın H. 29 Şevval (12)97-4 Ekim 1880 tarihli terekesinde, 3 küçük kız evladın ve 1 büyük kayıp erkek evladın vesayetleri varislerin anneleri ile hazır bulunan büyük oğulları Mustafa'ya verilmiştir.⁴⁸ Çokaklı köyünden Abdi oğlu Mehmet'in H. 27 Safer (12)98-29 Ocak 1880 tarihli tereke kaydına göre ise müteveffanın küçük kızı Fatma'nın vasisi olarak mirastan pay alan amcası tayin edilmiştir.⁴⁹ Avgan köyünden Mustafa kızı Fatma'nın H. 15 Zilkâde (12)97-M. 19 Ekim 1880 tarihli tereke kaydında kadı vasi olarak babasını ve vefat eden annesinin annesini tayin etmiştir.⁵⁰ Karahallu köyünden Hüseyin Paşa Oğlu Hüseyin'in H. 28 Safer (12)98-M. 30 Ocak 1881 tarihli tereke kaydında küçük evlatları Mustafa ve Şerif'e vasi olarak dayıları Abdullah oğlu Mehmet ve ölen kişinin annesi yani küçük varislerin babaanneleri tayin edilmiştir.⁵¹

Vasi tayin ederken küçüklerin haklarını korunması ve denetlenmesi amacı ile nazır tayin edilmektedir.⁵² Kayaagıl köyü civarında meskûn olan Kaltakçı aşiretinden Girik Oğlu Ali'nin H. 13 Rebi'ü'l-ahir (12)99-M. 2 Şubat 1882 tarihli tereke kaydında küçük oğlu Alişan'nın vasisi olarak annesi Cennet tayin edilmiş ve amcası

⁴⁶ Cin, *Ön. ver.*, s. 31.

⁴⁷ Kaya, *Ön. ver.*, s. 102.

⁴⁸ U.Ş.S., 8291, s. 12, H. 25 Şevval (12)97-M. 4 Ekim 1880 tarihli tereke kaydı.

⁴⁹ U.Ş.S., 8291, s. 30, H. 27 Safer (12)98-M. 29 Ocak 1880 tarihli tereke kaydı.

⁵⁰ U.Ş.S., 8291, s. 15, H. 15 Zilkade (12)97-M. 19 Ekim 1880 tarihli tereke kaydı.

⁵¹ U.Ş.S., 8291, s. 34, H. 28 Safer (12)98-M. 30 Ocak 1881 tarihli tereke kaydı.

⁵² Kaya, *Ön. ver.*, s. 102.

Süleyman da nazır kılınmıştır.⁵³ Terekenin taksimi esnasında hazır bulunmayan ve kayıp olan kişinin hissesi de vasisine teslim edilmekteydi. Örnek olarak; Delihıdırlı köyünden Koca İbrahim Oğlu Ali'nin H. 3 Muharrem (12)98-M. 6 Aralık 1880 tarihli tereke kaydında askeri görevde iken kayıp olduğu tespit edilmiş oğlu İbrahim'in vasisi olarak kardeşi Osman tayin edilmiştir.⁵⁴

Vasilerin sorumlulukları ve yetkileri küçük varislerin belli bir çağa geldikleri zaman sona ermektedir. Tereke kayıtlarında bu zaman açıkça belirtilmemiş olup, çağın sadece dönemsel olarak reşit olunan yaş ile mukayese edebiliriz⁵⁵: Kırkyaran köyünden Dede Oğlu Ramazan'ın H. 8 Zilkade (12)97-M. 12 Ekim 1880 tarihli tereke kaydında şöyle geçmektedir; “*sağır-i mezbûrun vakt-i rüşd ve sedâdına değın tesviye-i umûruna kibel-i şer'den mansûbe vasisi anası zevce-i mezbûr...*”⁵⁶. Yaşı küçük olan varisin buluş çağına, yani reşit olana dek ve akıl olana kadar ibaresi ile bu dönemsel zaman diliminin açık olduğu anlaşılmaktadır. Fakat buluş çağının (*hadd-i buluş*) 15 yaş olarak kabul edilmiştir. Bu yaşa gelen varis, akl-i baliğ sayılmaktadır ve bilir kişilerin şahitliği ile mahkeme vasileri azlederek mirastan kalan mal-mülkün tasarrufunu serbest kılmaktadır.⁵⁷

Osmanlı hukuk sisteminde aile fertlerinin ve toplumdaki diğer bireylerin, özellikle kadın ve çocukların hukuksal, toplumsal haklarının koruma altına alındığı miras taksimi kayıtlarından anlaşılmaktadır. İslam hukuku Osmanlı toplumu üzerinde titiz bir uygulama alanına sahip olmuştur. Bu dönemde kanunların uygulayıcısı olan kadılar, İslam hukuku çerçevesinden çıkmamakla birlikte pratik uygulamalara ve tedbir alma yoluna gitmişlerdir.⁵⁸ Geniş bir coğrafyaya sahip Osmanlı topraklarında mezhebî, ananevî ve dinî sebeplerden karşılaşılan sorunlara toplumun ihtiyaç duyduğu oranda pratik çözümler getirmek kaçınılmaz sonuçtur diyebiliriz.

⁵³ U.Ş.S., 8291, s. 165, H. 13 Rebi'ül ahir (12)99-M. 2 Şubat 1882 tarihli tereke kaydı.

⁵⁴ U.Ş.S., 8291, s. 39, H. 3 Muharrem (12)98-M. 6 Aralık 1880 tarihli tereke kaydı.

⁵⁵ Kaya, *Ön. ver.*, s. 103.

⁵⁶ U.Ş.S., 8291, s. 16, H. 8 Zilkade (12)98-M. 12 Ekim 1880 tarihli tereke kaydı.

⁵⁷ Mehmet İpçioğlu, *Konya Şeriyeye Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi*, (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2001), s. 60.

⁵⁸ Kaya, *Ön. ver.*, s. 104.

İKİNCİ BÖLÜM: TEREKE KAYITLARI VE ETNOGRAFİK ANALİZ

Şer'iyye sicillerindeki tereke kayıtları, tarih yazımında ait oldukları dönemin şartları çerçevesinde ailenin eş, çocuk ve ekonomik durumları hakkında bilgiler vermektedir. Tereke kayıtlarından konut kültürüne, eşya çeşitlerine ve beslenme alışkanlıklarına dair bilgilere ulaşılabilmektedir.

En küçük toplumsal birim olan ailenin, temel gereksinimlerinden biri barınma ihtiyacıdır. Barınma ihtiyacı bir ev kurarak karşılanmakta, gündelik hayatın parçası haline gelen ev eşyaları da yardımcı unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte ev içinde ve ev dışında, insan yaşamının zorunlu bir parçasını teşkil eden beslenme öğeleri tereke kayıtlarında yer almaktadır.

XIX. Yüzyıl Osmanlı taşrasındaki küçük şehirlerde ve köylerde büyük yapıları aileler ile sülaleler de hâkimdir.⁵⁹ Fakat ele alınan yıllarda Uşak Kazası köy şer'iyye sicillerindeki tereke kayıtlarında aile yapısında sıradanlık dikkati çekmekte, büyük ailelere genelde tesadüf edilmemektedir. Uşak kırsalındaki aile yapısı genelde küçük, yani eşler, çocuklar ve az da olsa diğer aile büyüklerinden oluşmaktadır.

Ailelerin barındıkları mekân, kullandıkları ev ve gündelik yaşam eşyaları, beslenmeleri ve ticaret için ürettikleri, geçimlerini sağlamak için gerçekleştirdikleri tarımsal faaliyetler ile hayvancılık sektörüne ait varlıklar ve araç-gereçler tereke defterlerinde yer almaktadır.

I. EV VE EV EŞYALARI

XIX. Yüzyıl Osmanlı konut kültürünün, doğudan batıya, kuzeyden güneye dönemin şartları ve kültürün değişimi ile alakalı olarak çeşitlilik gösterdiği yapılan çalışmaların da aracılığıyla bilinmektedir. Bu çeşitlilik bölgenin coğrafik, klimatolojik, kültürel ve litolojik yapısına bağlı olarak tezahür etmektedir. Örneğin Doğu Anadolu'da başlıca konut malzemesini taş oluştururken, Karadeniz Bölgesi'nde

⁵⁹ Ortaylı, 2009, *Ön. ver.*, s. 217.

ise asma iskelet yapısıyla karşılaşılmakta, ahşap malzeme yoğun olarak kullanılmaktadır.⁶⁰

Uşak kırsal konut özellikleri, tipik Osmanlı taşra konut özelliklerini taşımaktadır. Sade, fakat kendine göre dönemin yaşantısını yansıtan özgün bir yapıya sahiptir. Bölgedeki konut örnekleri ile benzerlikler gösteren Uşak konut mimarisi, ahşap iskelet üzerine, saman ve çamur ile dolgu yapılmış, zemin kat duvarları taş ile örülerek inşa edilmiş tek katlı ya da iki katlı bir özellik göstermektedir.⁶¹

Ev eşyaları ise aile ve toplumun yaşam biçimlerine, maddi durumlarına göre şekillenmiştir. Tarım ve hayvancılık ile meşgul olan ailelerin kullandığı eşyalar, genelde zirai aletler, hayvan koşumları ve her ailenin evinde bulunan gündelik giyim-kuşam eşyaları ve beslenme malzemelerinden oluşmaktadır. Bu durum, Uşak kırsalında da genelde görülmektedir. Az sayıdaki ticaret ve hizmet erbabı ailelerin ise eşyalarında bazı farklılıklar mevcuttur ve eşyalar, aile bireylerinin uğraştığı işe göre de çeşitlenmektedir.

A. Ev Yapısı

Ailenin gündelik yaşantısının somutlaştığı, mülkiyet ve mahremiyet alanı olan ev, her zaman ve mekânda zorunlu bir temel ihtiyaçtır.⁶² Bu dönemde Uşak kırsalındaki ev yapı çeşitliliği ve nitelikleri çoğunlukla tek düzedir. Köylerdeki evler, tereke satışlarında *menzil*⁶³ diye isimlendirilmektedir ve *bâb*⁶⁴ olarak ölçeklendirilmektedir. Menzil terimi, 18. Yüzyıl Osmanlı toplumunda ikamete mahsus yer anlamında kullanılmaktadır.⁶⁵ Ölçeklendirme safhasında *oda*⁶⁶ ve göz birimleri kullanılmaktadır. Bununla birlikte evin odaları, mimari yapısı hakkında genel itibari ile kısıtlı bilgilere ulaşılabilmektedir. Osmanlı evlerindeki temel

⁶⁰ Ömer Demirel, A. Gürbüz ve M. Tuş, “Osmanlı Anadolu Ailesinde Ev, Eşya ve Giyim-Kuşam (XVI-XIX Yüzyıllar)”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C. II, (Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1992), s. 703-755.

⁶¹ Sezer Tansuğ, “Türk Ev Mimarisinin Değişme ve Gelişme Çizgisi”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C. II, (Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1992), s. 759.

⁶² Erdoğan Keleş, *XIX. Yüzyıl Ortalarında Muğla’da Aile Yapısı (122, 123 ve 124 Numaralı Muğla Şer’iyye Sicillerine Göre)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Haziran 2002), s. 144.

⁶³ U.Ş.S., 8291, s. 12, H. 29 Şevval (12)97-M. 4 Ekim 1880 tarihli tereke kaydı.

⁶⁴ U.Ş.S., 8291, s. 12, H. 29 Şevval (12)97-M. 4 Ekim 1880 tarihli tereke kaydı.

⁶⁵ M. Asım Yediyıldız, “XVII. Asır Bursa Evleri (Bursa Şer’iyye Sicillerine Göre)”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 12, S. 1, Bursa (2003), s. 186.

⁶⁶ U.Ş.S., 8291, s. 31, H. 3 Rebi’ül-evvel (12)98-M. 3 Şubat 1881 tarihli tereke kaydı.

özellikler dikkate alındığında, büyük bir kapıdan girildiğinde karşılaşılan ilk şey avludur. Avlu, evin sakinlerinin dışarıdaki işlerini görürken kendilerini emniyette hissetmelerini sağlayan, genellikle etrafı çitlerle kapatılmış bir mekândır. Avlu yapısı, bazı meskenlerde bahçe şeklini alarak ailenin mevsime göre yiyecek ihtiyaçlarını karşıladığı alan olarak da tebellür etmektedir.

Kırsal bölgelerdeki evler şehir evlerine göre daha mütevazı inşa edilmiştir. Şehirde daha ziyade konaklar görülürken, köylerde ahşap ve kerpiçten inşa edilmiş sade bir konut tipi söz konusu olmaktadır⁶⁷. Evlerin sade oluşu dinî inançlar ile alakalıdır. Maddî varlığı önemsiz algılayan Osmanlı taşra toplumu bireyleri, evlerini standart boyutlarda ve kolay bulunan malzemelerden inşa etme yoluna gitmiştir. Kerpiç ve ahşap malzemeleri, Anadolu coğrafyasının çoğu yöresinde kolaylıkla sağlanabilmektedir.⁶⁸

Tereke kayıtlarında Uşak köylerinin ev kısımları oda olarak belirtilmektedir. Kullanılmayan evler harap olarak belirtilmiştir. XIX. Yüzyıl Osmanlı-Türk ailesinin mesken yapısının genellikle müstakil, yani tek katlı veya iki katlı olduğu (alt katta ihtiyaca göre ahır, kiler gibi birimler mevcuttur) anlaşılmaktadır.⁶⁹ Uşak Kazası köylerindeki ailelerin, evlerinin ve etrafında ya da başka mıntikalarda bulunan gayrimenkullerin kısmi özellikleri aşağıdaki alt başlıklarla ele alınabilmektedir.⁷⁰

1. Tahtânî

Tahtânî; alttaki, altta bulunan anlamında Arapça bir kelimedir.⁷¹ Bu terim, evlerin alt kısmını ya da tek katlı olduğunu ifade etmektedir. Bu tip konut özelliği ailenin ekonomik durumuyla doğrudan ilgilidir. Tarımla uğraşan orta halli bir ailenin barınma ihtiyacı tahtani konut inşasında temel gerekçedir.

⁶⁷ Yediyıldız, *Ön. ver.*, s. 189.

⁶⁸ Ömer Düzbakar, “17. Yüzyıl Bursa Şer’iyye Sicillerine Göre Konut ve Konut Terminolojisi”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 9, S. 14, Bursa (2008/1), s. 88.

⁶⁹ Nuri Köstüklü, “Osmanlı-Türk Aile Kurumu Araştırmalarında Tereke Defterlerinin Yeri ve Önemi (19. Y.Y. Örnekleri Çerçevesinde)” *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 1, Sayı 1, (Haziran-2009), s. 25.

⁷⁰ Bkz. Yüksel Sayan, *Uşak Evleri*, (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1987).; Kasım İnce, *Uşak'ta Türk Mimarisi*, (Ankara: Fakülte Kitabevi Yayınları, 2004).; Mahmut Akok, “Kütahya ve Uşak Şehirlerinin Eski Evleri”, *Türk Etnografya Dergisi*, (Ankara Üniversitesi Basımevi, S. VI, 1963).

⁷¹ Parlatır, *Ön. ver.*, s. 1616.

Karye-i merkûmda vâki' ma'lûmu'l-hudûd tahtânî mülk menzil bâb-1

*1100 gurûş*⁷²

Uşak Kazası, Karahallı köyündeki Gök Ömer Oğlu Osman'ın H. 23 Safer 1298-M. 25 Ocak 1881 tarihli terekesinde yer alan yukarıdaki kayıttan, kendisinin tahtani mülk bir adet menzile sahip olduğu anlaşılmaktadır. Tahtani hanenin nakdi değeri de 1100 kuruştur. Bu tarz tahtani menzil tipine köy tereke kayıtlarında sık sık tesadüf edilmektedir.

2. Fevkânî

Fevkânî, üstte bulunan, üstteki anlamında Arapça bir kelimedir ve ev yapısına ait bir kavram olarak kullanılmıştır.⁷³ Evin üst katını ya da evin katlı olduğunu ifade etmektedir.⁷⁴ Bu konut tipine de Osmanlı taşra kırsalında sıkça tesadüf edilmekte, menzilin üst katı barınma ihtiyacını karşılamakta, alt katı ise hayvanların ya da erzakın korunması için kullanılmaktadır. Evin fevkânî kısmı üst taraf olduğundan, buraya giriş için ahşap bir merdiven kullanılmaktadır.

Tereke kayıtlarında bu durum daha ziyade *fevkânî oda* biçiminde kaydedilmiştir.

Karye-i mezbûrda vâki' ma'lûmu'l-hudûd fevkânî menzil oda - 1

*300 gurûş*⁷⁵

Uşak Kazasının Sivaslı köyünde vefat eden Demirci Ali Oğlu Mehmed'in 19 Ocak 1881 / 17 Safer 1298 tarihli tereke kaydında yer alan bu ifadeler, menzilin üst katını ifade etmekte ve bu katta 1 odanın bulunduğu işaret etmektedir. Nakdi değerinin ise 300 kuruş olduğu görülmektedir. Fevkani menzile de tahtani menzil kadar olmasa da Uşak köylerinde tesadüf edilmektedir.

3. Ahır ve Ağıl

Ziraatla uğraşan köylü aileleri, genelde hayvancılık da yapmakta, her bir aile küçükbaş ve büyükbaş hayvan da yetiştirmektedir. Bu sebeple hayvanların hırsızlık ve iklimsel şartlardan korunması amacıyla evlerin alt kısımlarına ya da çevresine

⁷² U.Ş.S., 8291, s. 31, H. 23 Safer (12)98-M. 25 Ocak 1881 tarihli tereke kaydı.

⁷³ Bkz, Parlatır, *Ön. ver.*, s. 460.

⁷⁴ Köstüklü, 1999, *Ön. ver.*, s. 880.

⁷⁵ U.Ş.S., 8291, s. 38, H. 17 Safer (12)98-19 Ocak 1881 tarihli tereke kaydı.

hayvan barınağı bulundurma ihtiyacı doğmuştur. *Ahur*⁷⁶ ve *ağıl*⁷⁷ biçiminde belirtilen bu birimler satış yapılırken çoğunlukla eve dâhil edilmektedir. Ayrıca gösterilenlerin ise evin dış kısmında ya da avluda bulunduğu anlaşılmaktadır. Ev ile bütünleşen ahır, evin alt katında ya da çevresinde bulunmaktadır ki bu durum hayvanların bakımı için de kolaylık sağlamaktadır. *Tahtânî mülk ahur damı*⁷⁸ şeklindeki kayıtlar ise tek katlı hayvan barınağına işaret etmektedir. Ahır daha çok büyükbaş hayvanlar için inşa edilen yapı tipidir. Zira tereke kayıtlarında ahır olan ailelerin inek, öküz gibi büyükbaş hayvanlara sahip oldukları müşahede edilmektedir.

Ağıl ise büyük oranda küçükbaş hayvanlara sahip ailelerde mevcuttur. Koyun ya da keçi sürüsü için inşa edilmiş bir birimdir.

Uşak köylerinde ahır, genelde hayvan barınağı olarak kullanılmakla birlikte, farklı amaçlarla kullanıldığı da görülmektedir. Örneğin üzüm hasadını saklamak amacıyla küçük boyutlarda ahırlar bulunmaktadır. *Üzüm ahuru*⁷⁹ olarak belirtilen bu birimin ebatlarının küçüklüğü, fiyatının düşük olmasından anlaşılmaktadır.⁸⁰

4. Ambar⁸¹

Osmanlı kırsal hayatında aileler, beslenme ihtiyaçlarını karşıladıkları besin maddelerini saklama ve koruma amacıyla ev müstemilatında ya da çevresinde bu birime yer vermişlerdir. Tereke kayıtlarında ambarlar; boyutları, kullanım amacı, yapım malzemeleri belirtilerek kaydedilmişlerdir. *Sağır anbar*⁸² terimiyle ambarın küçüklüğü, yani fizikî özellikleri tanımlanmıştır. İhtiyaca göre evin bu birimi, çeşitli hububat ve hayvan yemi saklamaya elverişli şekilde inşa edilmiştir. Ev çevresinde bulunan ve muhtemelen taş ve kerpiç gibi ev yapım malzemeleri ile yapılmış ambarların yanında ahşaptan yapılmış ambarlar da mevcuttur ki bunlar *tahta anbar*⁸³ şeklinde kaydedilmişlerdir.

⁷⁶ U.Ş.S., 8291, s. 39, H. 3 Muharrem (12)98-M. 6 Aralık 1880 tarihli tereke kaydı.

⁷⁷ U.Ş.S., 8291, s. 72, H. 5 Şaban (12)98-M. 3 Temmuz 1881 tarihli tereke kaydı.

⁷⁸ U.Ş.S., 8291, s. 34, H. 17 Safer (12)98-M. 19 Ocak 1881 tarihli tereke kaydı.

⁷⁹ U.Ş.S., 8291, s. 171, H. 11 Muharrem (12)99-M. 14 Aralık 1880 tarihli tereke kaydı.

⁸⁰ Menkûl ve gayri-menkul malların fiyat yorumu ilerleyen bölümlerde verilecektir.

⁸¹ Parlatur, *Ön. ver.*, s. 88.

⁸² U.Ş.S., 8291, s. 33, H. 23 Safer (12)98-M. 25 Ocak 1881 tarihli tereke kaydı.

⁸³ U.Ş.S., 8291, ss. 59-60, H. 25 Ramazan (12)98-M. 21 Ağustos 1881 tarihli tereke kaydı.

Isınma ihtiyaçlarını odun ve çırayla karşılayan Uşak kırsal toplumu, yakacaklarını depolamak için de ambarlar inşa etmişlerdir. Bu ambarlar, tereke kayıtlarında *hatab anbarı*⁸⁴ olarak yer almışlardır.

Ambarın ölçeklendirilmesi ise ‘aded ve göz’⁸⁵ kelimeleri ile belirtilmiştir. Yapının birden fazla bölümü var ise, “iki gözlü anbar” ya da “anbar göz 3” şeklinde ifade edilmiştir. Tek parça olan yapılarda bu ifade *anbar aded* şeklinde belirtilmiştir.⁸⁶

5. Bağ

İnsanoğlunun yaşamını devam ettirebilmesi için en temel ihtiyacı, gıda maddeleridir. Osmanlı coğrafyasının en verimli topraklarının yer aldığı Batı Anadolu’da köylü ailelerinin ihtiyaç ya da ticaret amacıyla yetiştirdiği sebze-meyveler, hububattan sonra tarımsal faaliyetlerin başlıcasını oluşturmuştur.⁸⁷ Ailenin yaşadığı evin çevresinde çeşitli yiyecek ihtiyaçlarını karşıladığı dikili alanlar oluşturulmuştur. Bu bağlamda *bağ* kelimesi genel anlamda kullanılarak, içinde çeşitli unsurlar barındırmaktadır.

XIX. Yüzyıl Osmanlı Anadolu’sunda bağcılığın, diğer meyvelere göre daha yaygın olduğu söylenebilir. Üzüm yetiştiriciliğinin yaygın olmasını, yaş olarak tüketilebilmesinin yanında kurutularak kışlık yiyecek ve kuru yemiş olarak da saklanabilmesi ile açıklamak mümkündür. Bunlar haricinde üzüm kurusunun kaynatılarak elde edilen pekmez ve pestil gıdalarının, Anadolu’da vazgeçilmez yiyecekler arasında olması da bağcılığın yaygın olarak yapılmasındaki sebepler arasında sayılabilir.⁸⁸

⁸⁴ U.Ş.S., 8291, s. 12, H. 29 Şevval (12)97-M. 9 Ekim 1880 tarihli tereke kaydı.

⁸⁵ Ölçü birimleri ilerleyen bölümlerde verilecektir.

⁸⁶ U.Ş.S., 8291, s. 95, H. 2 Şaban (12)98-M. 30 Haziran 1881 tarihli tereke kaydı.

⁸⁷ İbrahim Solak, “Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Anadolu’da Meyve ve Sebze Üretimi”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 24, Konya, (Güz-2008), s. 218.

⁸⁸ *Aynı.*, s. 224.

Uşak kırsalındaki yerleşim birimlerinde azımsanmayacak oranda üzüm bağları yer almaktadır. Bu oran zahire mamullerinin saklama ihtiyacından dolayı inşa edilen ahır oranı ile doğru orantılıdır.⁸⁹

Bağcılıkla ilgili çeşitli ifadeler de tereke kayıtlarında yer almıştır. *Kürûm-i bağ* şeklinde ifade edilen üzüm kütüğü, bağ çubuğudur. Yani bağda üzüm yetiştirildiğini belirtmektedir.⁹⁰ Ayrıca köy dâhilinde bağın bulunduğu yere göre de isimlendirme yapılmıştır. *Yukarı bağ*⁹¹, bağın köyün bulunduğu yerin kuzeyinde ya da köyden daha yüksek bir mevkiinde bulunduğunu ifade etmek için kullanılmıştır. Aynı şekilde *aşağı bağ* da tam tersi bir ifade amacıyla kullanılmıştır. *Yol bağ* köy yolu üzerinde olduğunu, *eski bağ* üzüm bağının diğer bağlara göre daha yaşlı olduğunu ifade etmektedir. Bunlara *harap bağ*, *cevizli bağ* ifadeleri de eklenebilir.

Uşak köy terek kayıtlarında yer alan bağcılık, çoğunlukla üzüm üreticiliği anlamında kullanılmaktadır.

6. Samanlık

Tarım ile meşgul Osmanlı taşra toplumunun Anadolu coğrafyası topraklarında en çok yetiştirdiği ürün hububattır.⁹² Hububatın içinden buğday, arpa, burçak gibi ürünlerin tanelerinin ayıklanmasından sonra geriye kalan sapları inceltir ve saman haline getirilir. Saman hayvan yemi ve ev inşa malzemesi olan kerpiç yapımında kullanılır. Samanın saklanması ve korunmasında evin müstemilatında yer alan *samanhane* kullanılmaktadır.

Uşak köylerinde bulunan samanlıkların, evlerin alt kısımlarında, çevresinde ya da ailelerin bulunduğu köyün içinde yer aldığı anlaşılmaktadır.⁹³

7. Arsa

Arsa konut yapımında yer olarak seçilmiş saha, alan anlamındadır. Ev yakınında veya çevresinde bulunan boş alanlar tereke kayıtlarına *arsa-ı haliye*⁹⁴

⁸⁹ Sadiye Tutsak, “Tereke Kayıtlarına Göre Uşak’ta Sosyal Hayat”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı: 151, (Ağustos 2004), s. 116.

⁹⁰ Parlatur, *Ön. ver.*, s. 950.

⁹¹ U.Ş.S., 8291, s. 93, H. 5 Şaban (12)98-M. 3 Temmuz 1881 tarihli tereke kaydı.

⁹² Solak, *Ön. ver.*, s. 219.

⁹³ U.Ş.S., 8291, s. 40, H. 22 Muharrem (12)98-M. 25 Aralık 1880 tarihli tereke kaydında samanlık ev ile birlikte kaydedilmiştir.

⁹⁴ U.Ş.S., 8291, s. 165, H. 13 Rebi’ül-ahir (12)99-M. 4 Mart 1882 tarihli tereke kaydı.

olarak geçmektedir. Arsaların miktarı tereke kayıtlarında genelde kıt'a ile belirtilmiş⁹⁵, bu sebeple de tam miktarları ifade edilmemiştir. Ancak bu arsaların miktarının, bir dönüm veya bir dönümden daha fazla olduğu söylenebilir.

8. Avlu

Osmanlı ailesi, eviyle birlikte evinin çevresini de benimsemiştir. Benimsenen alan, sınırlar dâhilinde taş duvarlar veya ahşap çitlerle dış dünyaya karşı kapatılmıştır. Osmanlı aile yaşantısı ev içinden sonra dış mekân olarak avluda geçmektedir. Bu sebeple ailenin ev işlerini rahatça yapması, odun kesme, hayvan bakımı, yemek pişirme v.b. gibi faaliyetlerde avlu rahat bir çalışma ortamı sağlamaktadır. Aile bireylerinin kendilerini güvende hissetmelerini sağlaması, mahremiyetin korunması ve emniyet ihtiyacını karşılaması açısından da gözlemlendiğinde avlu olgusu, Osmanlı ev yapısına yerleşmiştir.⁹⁶ Aile bireylerinin günlük işlerini yaptığı avlu “*havlu*”⁹⁷ diye tabir edilmektedir. Örnek verecek olursak; Kayalı-yı Sağır köyünden Hacı Ahmet Oğlu Mehmet’in H. 19 Şaban (12)98-M. 17 Temmuz 1881 tarihli tereke kaydında avlu ev ve ahır ile birlikte verildiği aşağıdaki ifadede görülmektedir:

*Karye-i mezbûrede vâki' ma'lûmü'l-hudûd mülk menzil ma'a ahur ve **havlu** bâb 1 - 1000 gurûş*⁹⁸

B. Ev Eşyaları ve Mutfak Eşyaları

Aile için barınma ihtiyacı ne kadar önemli ise evin içinde ve dışında kullanılan eşyalar da o kadar önemlidir. Eşya olgusunun çeşitliliği ailenin sosyo-kültürel ve ekonomik durumunu yansıtması yanında yaşam tarzını da ortaya koymaktadır.⁹⁹ Aynı şekilde ev eşyalarının iklim, coğrafya, inanç ve yaşayış biçimlerine göre şekillendiği ve değişime uğradığı da görülmektedir.

⁹⁵ U.Ş.S., 8291, ss. 59-60, H. 25 Ramazan (12)98-M. 21 Ağustos 1881 tarihli tereke kaydı.

⁹⁶ Demirel ve diğerleri, *Ön. ver.*, ss. 704-705.

⁹⁷ U.Ş.S., 8291, s. 187, H. 27 Muharrem 1300-M. 8 Aralık 1882 tarihli tereke kaydı.

⁹⁸ U.Ş.S., 8291, s. 94, H. 19 Şaban (12)98-M. 17 Temmuz 1881 tarihli tereke kaydı.

⁹⁹ Demirel ve diğerleri, *Ön. ver.*, s. 706.

1. İç Döşeme ve Sergiler

Osmanlı ailesinde ev içinde kullanılan eşyaların başında yaygı türleri gelmektedir. Halı, kilim, çul, seccade gibi sergiler çeşitlilik bakımından Osmanlı kültürünü yansıtmaktadır. Orta Asya kültüründen Anadolu'ya kadar bu kültürün en önemli çeşidini *halı* meydana getirmektedir.

Köy terek kayıtlarında sergi eşyaları boyutları, dokuma malzemeleri ve dokunduğu yerleşim biriminin ismine göre sınıflandırılarak çeşitlendirilmiştir. *Yan halı, orta halı, Acem halısı, kıl çul, Uşak kilimi* v.b. gibi örneklerde görüldüğü gibi çeşitli sergi türleri ev içinde kullanılmaktadır.¹⁰⁰

Bilindiği üzere Uşak Kazası, halı ve kilim dokumacılığında haklı bir şöhrete sahiptir. Uşak, Batı Anadolu'da Kula ve Gördes'le birlikte geleneksel halı üretim merkezlerinden biridir. XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Uşak halıları gerek iç piyasada, gerek dış piyasada önemli bir pazara sahip olmuştur. Uşak halıları İzmir Limanı'ndan ihraç edildiği için daha ziyade "İzmir Halısı" olarak adlandırılmıştır. Halıcılık sektörü, Uşak'ta XIX. Yüzyılda, artan uluslararası talebe bağlı olarak büyük bir istihdam alanını oluşturmuş, 1860'lı yıllardan itibaren imal edilen halıların miktarı hızla artmıştır. 1870'lerde Anadolu halı imalatının dörtte üçünü Uşak karşılamaktaydı. 1880'lerden 1890'lara kadar halı imalatı yörede iki kat artmış ve 1900'lü yıllarda zirveye ulaşmıştır.¹⁰¹ Buna bağlı olarak da halıcılık sektöründen temin-i maişet edenlerin sayısı XX. Yüzyıl başlarında sadece Uşak kasabasında 7000 kişiye ulaşmıştır.¹⁰² XVI. Yüzyıldan XIX. Yüzyıllara değin Uşak ve yöresinde halılar, el tezgâhlarında üretilmesiyle pek çok evin geçim kaynağı olmuştur. Ailelerde erkekler hayvanlardan yün ve yapağı elde etmek için uğraş gösterirken, kadın bireyler de bunlardan halı dokumakla aile geçimlerini sağlamaktaydılar.¹⁰³

Uşak köylerinde yaygın olarak kullanılan sergiler çul ve kilimdir. Hayvancılığın getirisi olarak çul sergisi, Uşak kırsalında en çok kullanılan ev sergisidir. Dokuma malzemesi olarak keçi kılı da kullanılmaktadır. *Çul* sergisinin

¹⁰⁰ Demirel ve diğerleri, *Ön. ver.*, s. 707.

¹⁰¹ Sadiye Tutsak, "Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Uşak'ta Halıcılığın Makineleşme Süreci", *Bellekten*, LXXI, S. 260, (Nisan -2007), s. 67.

¹⁰² Biray Çakmak, "XX. Yüzyıl Başında Uşak'ta Kurulan İp Fabrikaları", *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2008), 1/2, s. 42.

¹⁰³ Tutsak, 2007, *Ön. ver.*, s. 68.

kullanılabilirlik durumu, fiziki özellikleri, dokuma malzemeleri ifade edilmek suretiyle fiyatları belirlenmiştir. Terek kayıtlarında *köhne çul*, *müstamel çul*, *cedid çul*, *bayağı çul* gibi ifadelerle eşyanın kullanılmış, eski, yeni ve sıradan olduğu belirtilmiştir.¹⁰⁴ Uşak kırsalında *kıl çul* sergisinin yanı sıra konar-göçer ailelerin terekelerinde devetüyünden dokuma çulun varlığına da tesadüf edilmektedir.¹⁰⁵ Bu bağlamda sergi türlerinin yaşayış tarzına ve eldeki malzemenin varlığına göre çeşitlendiği görülmektedir.

Sergiler içinde bir diğer önemli tür ise *kilimdir*. Türk aile bireylerinin birlikte vakit geçirdikleri ev içinde düzeni ve rahatlığı sağlayan kilim, desenli olarak kıldan ve yünden dokunmaktadır. Çeşitlilik açısından renk ve kalite gibi değerler ile belirtilen kilimler, Uşak kırsalında yaygın olarak kullanılmaktadır. *Cedid kilim*, *müstamel kilim*, *köhne kilim* adlandırmalarıyla kilimlerin kaliteleri, kullanım durumları belirtilmiştir.¹⁰⁶ Ayrıca *Zili kilim* Orta Asya kültüründen Selçuklular aracılığıyla Anadolu coğrafyasına kadar uzanmıştır. Tüysüz olan bu kilim türü, tamamen kökboyasıyla koyunyününden dokunmaktadır. Kilimin, Osmanlı coğrafyasında ve ailesinde her kesimde kullanılan ortak bir sergi çeşidi olduğunu söylemek mümkündür.¹⁰⁷ Uşak kırsalında zili kilim ve zili çul sergi çeşitlerine tesadüf etmekteyiz.¹⁰⁸

Uşak köy tereke kayıtlarında az sayıda da olsa geçen bir diğer sergi çeşidi ise *keçedir*.¹⁰⁹ Keçe, yün ve kıldan ıslatılarak dövülmek suretiyle yapılan kalın, kaba bir sergi çeşididir.¹¹⁰ Hayvan varlığının bulunduğu yerde bu tür gündelik yaşam eşyalarına rastlamak kaçınılmazdır. Bu yargı Osmanlı Türk ailesinin elindeki olanaklar dâhilinde yaşam tarzlarını şekillendirdiğini kanıtlamaktadır. Uşak terekelerinde keçe hakkında geçen bilgiler kısıtlıdır. Halı, kilim gibi keçe de Türk el sanatları içinde yer almaktadır. İnsan kas gücünün ileri noktalarında şekil bulan keçe,

¹⁰⁴ U.Ş.S., 8291, s. 95, H. 2 Şaban (12)98-M. 30 Haziran 1881 tarihli tereke kaydı.

¹⁰⁵ U.Ş.S., 8291, s. 58, H. 25 Safer (12)98-M. 27 Ocak 1881 tarihli tereke kaydı.

¹⁰⁶ U.Ş.S., 8291, s. 105, H. 15 Muharrem (12)99-M. 7 Aralık 1881 tarihli tereke kaydı.

¹⁰⁷ Demirel ve diğerleri, *Ön. ver.*, s. 708.

¹⁰⁸ U.Ş.S., 8291, s. 210, H. 15 Muharrem (12)99-M. 7 Aralık 1881 tarihli tereke kaydı.

¹⁰⁹ U.Ş.S., 8291, s. 218, H. 13 Rebi'ül ahir 1300-M. 21 Şubat 1883 tarihli tereke kaydı.

¹¹⁰ Reşad Ekrem Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süsleme Sözlüğü*, (İstanbul: Güncel Yayıncılık, 1996), s. 152.

kimi zaman bir yaygı olarak, kimi zaman da bir çobanın sırtında aba olarak karşımıza çıkmaktadır.¹¹¹

Günlük kullanıma hâkim ve daima serili olan halı, kilim, çul gibi sergiler haricinde Osmanlı ailelerinin kullandığı *seccade* de göz ardı edilememesi gereken bir sergi çeşididir. Aile bireylerinin, İslam dininin farzlarından olan namaz ibadetini yerine getirmek için kullandıkları bu sergi çeşidi, incelenen tereke kayıtlarında *namazlık seccade*¹¹² olarak geçmektedir. Müslüman Türk toplumunda yiyecek maddelerine kutsallık derecesinde önem atfedilmiştir. Öyle ki yiyecek kırıntılarının ayakaltında kalmasını önlemek için tepsi altına serilen ve *mendil*¹¹³ adı verilen bir yaygı türü kullanılmıştır.

XIX. Yüzyılda Batılılaşma hareketleri ile değişim sürecine giren Osmanlı toplumunun kırsal kesimi ev dekorasyonu içinde koltuk, kanepeler tarzı eşyalar yerine sade eşyalar kullanılmaya devam edilmiştir. Osmanlı ailesi toprak ya da tahta olan ev tabanını oturmaya, örtmek için halı, kilim kullanırken, bu sergilerin üzerine dayanmak için minder ve yastık kullanmıştır.¹¹⁴ Minder ve yastığın iç dolgusu için yün, dış yüzü malzemesi olarak basma¹¹⁵ kullanılmıştır. Bu durum Uşak köyleri için de genelde geçerlidir.¹¹⁶

Osmanlı ailesinin ev içinde ortak kullanım alanları haricinde dinlendikleri bölümlerde iç döşeme olarak *yatak*, *yorgan*, *döşek* eşyaları sıkça kullanılmaktadır. Konar-göçer hayattan yerleşik hayata geçen Türk toplumunun bir alışkanlığı olan portatif kullanışlı yatak takımları, açılır-katlanır tarzıdır. Aileler, uyumak üzere serdikleri yatakları-yorganları-döşekleri kullanımı sona erdiğinde toplanıp yüklük adıyla anılan bölmelere kaldırmakta, muhafaza altına almaktadır.¹¹⁷ Uşak köylerinde de, bu ev eşyaları yaygın olarak kullanılmaktadır.¹¹⁸ Diğer bölgelerde olduğu gibi Uşak köylerinde de bu malzemelerin kullanım alanları ve yapım malzemeleri

¹¹¹ Gülten Çubuk, "Keçe Yer Yaygısı", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 4, Konya (1999), s. 500.

¹¹² U.Ş.S., 8291, s. 62, H. 23 Cemaziy'el-evvel (12)98-M. 23 Nisan 1881 tarihli tereke kaydı.

¹¹³ U.Ş.S., 8291, s. 65, H. 23 Rebi'ül-ahir (12)98-M. 25 Mart 1881 tarihli tereke kaydı.

¹¹⁴ Demirel ve diğerleri, *Ön. ver.*, s. 709.

¹¹⁵ Basma, beyaz dokunup sonra renk ve çiçekleri basılmış ince pamuk dokuma. Bkz. Parlatur, *Ön. ver.*, s. 160.

¹¹⁶ U.Ş.S., 8291, s. 65, H. 15 Muharrem (12)99-M. 7 Aralık 1881 tarihli tereke kaydı.

¹¹⁷ Demirel ve diğerleri, *Ön. ver.*, s. 710.

¹¹⁸ U.Ş.S., 8291, s. 158, H. 12 Şaban (12)99-M. 29 Haziran 1882 tarihli tereke kaydı.

benzerlik göstermektedir. Bu iç döşemelerin iç dolguları ıslah edilmiş yünden, dış yüzleri ise basma, alaca ve kırpındı¹¹⁹ gibi kumaşlarından yapılmıştır. Kediöyüğü köyünden Şehirli Oğlu Hüseyin'in H. 15 Muharrem (12)99-M. 7 Aralık 1881 tarihli terekesinde minder, yastık ve yorgan eşyalarının basma yüzülü olduğu görülmektedir.

2. Mutfak Eşyaları

Osmanlı ailesi, içinde bulunduğu hayat şartlarına ayak uydururken geleneklerine de sahip çıkmıştır. Zengin bir kültüre sahip olan Osmanlı toplumunun mutfağına bakıldığında, yiyecekler ve bu yiyeceklerin hazırlık ve servis aşamasında muhtelif eşyaların kullanıldığı görülmektedir.

Anadolu'da mutfak eşyalarının hammaddeleri arasında ahşap, metal madenler ve toprak yer almaktadır. Söz konusu eşyaların, üretim, maliyet, kullanım ve pratiklik gibi sebeplerle büyük kısmının bakır metalinden üretildiği bilinmektedir.¹²⁰ Sini, tepsi, kazan, cezve, bakraç, ibrik, tas v.b. eşyalar bakır madeninden üretilmekte, kalaycılar aracılığıyla temizliği sağlanmaktadır.¹²¹ Evin vazgeçilmez unsurları arasında bulunan bakır gereçler, tereke kayıtlarında ortak bir ifadeyle, *evâne-i nühâsiyye*¹²² olarak kayda geçirilmiştir. Bu sebeple mutfak gereçlerinin tam bir listesini çıkarmak güçtür. Fakat terekelerden derlenen bilgiler sayesinde bu konuda bazı bilgilere ulaşmak mümkündür.

Tarım ile uğraşan Uşak kırsal toplumunun temel yiyecek maddesi, doğal olarak ekmeğdir. Şehir toplumunda ekmeğ, fırınlardan sağlanırken, köy toplumu daha çok bu ihtiyacını kendi imkânları ile karşılamaktadır. Tereke kayıtlarında geçen, ekmeğ hamuru yapımında kullanılan *tekne*¹²³ aracıyla ekmeğın ilk safhası hazırlanmaktadır. Evin bir köşesine inşa edilmiş ocaklarda *etmek (ekmek) sacı*¹²⁴ aracı

¹¹⁹ Kırpındı, makasla kesilen şeyden çıkan parçalar, paçavralar. Bkz. Parlatur, *Ön. ver.*, s. 900.

¹²⁰ Suat Alp, "Balkanlar'da Osmanlı Dönemi Maden Sanatı: XV.-XVIII. Yüzyıllar Arasında Faaliyet Gösteren Gümüş İşi Atölyeleri", *H.Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 25, S. 2, Ankara, (Aralık 2008), s. 18.

¹²¹ Hayri Erten, *Konya Şer'iyye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (XVIII. Y.Y. İlk Yarısı)*, (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001), s. 162.

¹²² U.Ş.S., 8291, s. 91, H. 5 Receb (12)98-M. 3 Haziran 1881 tarihli tereke kaydı.

¹²³ U.Ş.S., 8291, s. 158, H. 12 Şaban (12)99-M. 29 Haziran 1882 tarihli tereke kaydı.

¹²⁴ U.Ş.S., 8291, s. 58, H. 25 Safer (12)98-M. 27 Ocak 1881 tarihli tereke kaydı.

kullanılarak ekmek pişirilmektedir. Buğday tanelerinin ezilmesi ile elde edilen bulgur için de *bulgur değirmeni*¹²⁵ kullanılmaktadır.

Yemek malzemelerinin, pişirilmeden önce hazırlanırken kullanılan araç gereçler arasında bıçak, satır, havan gibi öğeler bulunmaktadır. Bunlar arasında bıçak en yaygın olanıdır. Uşak terekelerinde, komşu yöre olan Simav yapımı bıçaklara rastlanılmıştır.¹²⁶ Bıçak, mutfak haricinde genel anlamda yaşam içerisinde de kullanılmaktadır. Savunma amaçlı ya da tarım alanında Türk ailesinin vazgeçilmez bir gereçidir. Boyutları ve yapım yeri ile nitelendirilerek tereke kayıtlarında yerini almıştır. Örneğin; Beki köyünden Kara Köse Oğlu Mehmet'in H. 21 Cemaziye'l-ahir (12)99-M. 10 Mayıs 1882 tarihli tereke kaydında bıçağın, "*tabanca ma'a bıçak - 30 gurûş*" şeklinde ateşli silah ile birlikte verilmesi bu durumu açıklamaktadır.¹²⁷

Yemeğin pişirilmesi, avludaki ocaklıkta ya da evin sofasında bulunan şömine tarzında duvara gömme bir ocakta sağlanırdı. Ocakta yanan ateşin üzerine sacayağı konularak, bakır kazan, sahan, tencere, kap gibi yemek pişirme gereçlerinin ateşten zarar görmeleri engellenmiştir.¹²⁸ Metal gereçlerin yanı sıra topraktan imal, *dağar*¹²⁹ gibi kaplar da mevcuttur.¹³⁰

Osmanlı köy toplumunda tüm aile bireyleri bir arada yemek yer. Türk aile bağlarının kuvvetli olması ve gelenek-görenek gibi sebeplerin bu teamülde etkin olduğu söylenebilir. Hammaddesi bakır olan mutfak eşyalarına, Uşak köy terek kayıtlarından çıkarılabilen eşyalar arasına, *sini* ve *tepsiyi* de eklemek gerekmektedir.¹³¹ Ailenin ortak sofranın kültürünün göstergesi olan bu materyaller, bir düzen içinde beslenme ihtiyacını gidermede kullanılmaktadır.

Zahirenin saklanması ve taşınmasında kullanılan, bakır madeninden imal edilmiş *bakraç* da Türk ailesinin vazgeçilmez bir gereçidir. Bakracın, Uşak

¹²⁵ U.Ş.S., 8291, s. 199, H. 25 Zilkade (12)99-M. 8 Ekim 1882 tarihli tereke kaydı.

¹²⁶ U.Ş.S., 8291, ss. 60-61, H. 23 Ramazan (12)98-M. 19 Ağustos 1881 tarihli tereke kaydı.

¹²⁷ U.Ş.S., 8291, ss. 130-131, H. 21 Cemaziy'el ahir (12)99-M. 10 Mayıs 1882 tarihli tereke kaydı.

¹²⁸ Demirel ve diğerleri, *Ön. ver.*, s. 711.

¹²⁹ Dağar: topraktan yapılmış çanak, çömlek. Bkz. Parlatır, *Ön. ver.*, s. 309.

¹³⁰ U.Ş.S., 8291, s. 33, H. 23 Safer (12)98-M. 25 Ocak 1881 tarihli tereke kaydı.

¹³¹ U.Ş.S., 8291, s. 158, H. 12 Şaban (12)99-M. 29 Haziran 1882 tarihli tereke kaydı.

köylerinde de kullanıldığı tereke kayıtlarından anlaşılmaktadır.¹³² Bakraç, düz veya yuvarlak dipli, üstten hareketli kulplu, kapaklı-kapaksız taşıma kabıdır.¹³³

Osmanlı kültüründe önemli bir yeri olan, keyif verici içecekler arasında meşru olarak yerini almış kahvenin hazırlanmasında da münhasır malzemeler kullanılmaktadır. “Türk Kahvesi” adıyla dünya literatüründe yerini alan kahvenin çekirdek halinden pişirilip sunulmasına kadar kullanılan araç-gereçler, bir müze oluşturacak kadar zengin içeriktedir. Uşak yöresinde de yaygın bir içecek türü oluşturduğu anlaşılan kahve hazırlama araç-gereçleri, tereke kayıtlarında sık sık geçmektedir. Yemek sonrası içilen ve misafire ikram olarak sunulan kahve özenle hazırlanmaktadır. Kimi zaman *kahve takımı*¹³⁴ olarak belirtilen kahve malzemeleri (cezve, fincan, zarf, tepsi vs.)¹³⁵ bakır ve pirinç madenlerinden yapılmaktadır.

Uşak köy tereke kayıtlarında yer alan kahve hazırlama, pişirme, servis etme malzemeleri kahve içme kültürünün yaygın olduğuna işaret etmektedir. Kahve, dönemin şartlarında taze olarak tüketilebilmesi için çekirdek durumunda saklanırdı. İlk safhası olarak, çiğ kahve çekirdekleri *kahve tavası*¹³⁶ aracılığıyla kavrulmaktaydı. Sonra ahşaptan yapılmış *kahve soğudanı*¹³⁷ ile soğutulmakta ve *kahve değirmeninde*¹³⁸ çekilerek pişirmeye hazır hale getirilmekteydi.¹³⁹ Kahvenin pişirilmesi ve servisi ise *kahve takımı* içinde yer alan aletler aracılığıyla sağlanmaktaydı.

3. Gündelik Yaşamda Kullanılan Eşyalar ve Araç-Gereçler

Osmanlı kırsal toplumsal yaşantısında, ev müstemilatı ve ev haricinde kullanılan eşya ve araç-gereçler, mahallî tarih araştırmalarında önemli bir yere sahiptir. Burada bu eşyalar ve araç-gereçler, mevcut araştırmalardaki tasnifler dikkate alınarak ortaya konulacaktır.

¹³² U.Ş.S., 8291, s. 158, H. 12 Şaban (12)99-M. 29 Haziran 1882 tarihli tereke kaydı.

¹³³ Emine Karpuz, “Anadolu Mutfaklarında Kullanılan Kaplar ve Osmanlı Dönemi Örnekleri”, *Türkler*, C. 12, (ed.) Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salih Koca, (Ankara: Yeni Türkiye Yay., 2002), s. 427.

¹³⁴ U.Ş.S., 8291, ss. 60-61, H. 23 Ramazan (12)98-M. 19 Ağustos 1881 tarihli tereke kaydı.

¹³⁵ Nurhan Mıstanlıoğlu, “1855-1857 Yılları Arasında Isparta’da Fiyatlar ve Mal Varlığı Durumu (187 Numaralı Isparta Şer’iye Sicili’ne Göre)”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 18, Isparta, (Aralık-2008), s. 32.

¹³⁶ U.Ş.S., 8291, s. 158, H. 12 Şaban (12)99-M. 29 Haziran 1882 tarihli tereke kaydı.

¹³⁷ U.Ş.S., 8291, s. 158, H. 12 Şaban (12)99-M. 29 Haziran 1882 tarihli tereke kaydı.

¹³⁸ U.Ş.S., 8291, ss. 131-132, H. 25 Zilhicce (12)98-M. 29 Haziran 1882 tarihli tereke kaydı.

¹³⁹ Demirel ve diğerleri, *Ön. ver.*, s. 713.

Kırsal hayatta ziraî ve ticarî hayatta, hem de ev dâhilinde zahirelerin saklanması için kullanılan eşyalar arasında *çuval*, Uşak tereke kayıtlarında başta gelmektedir. Tereke kayıtlarında çuvallar, boyutlarına, yapım malzemelerine ve durumuna göre belirtilerek fiyatlandırılmıştır. *Hurç çuvalı*, *kıl çuval*¹⁴⁰, *âlâ çuval*¹⁴¹, *müstamel çuval*, *cedid çuval*,¹⁴² *köhne çuval*, *hurda çuval*¹⁴³ v.b. gibi ifadelerle çuvalların kullanım durumuna, yapım malzemesine işaret edilmektedir. Dolayısıyla çuvalların gündelik yaşamda önemli bir eşya olduğu anlaşılmaktadır.

Muhtelif tahılları ve eşyaları taşımada kullanılan, gündelik yaşamın vazgeçilmez araçlarından biri de *heğbe*dir.¹⁴⁴ Daha ziyade tarımsal alanda kullanılmaktadır. Kullanım alanı, yapım malzemesi, boyutları ve durumuna göre çeşitlilik göstermektedir. *Kıl heğbe*, *köhne heğbe*, *tohum heğbesi*, *sağır heğbe*¹⁴⁵, *terki heğbe*¹⁴⁶ bu çeşitliliğe örnek olarak gösterilebilir. Terekelerde ayrıca basit eşya taşıma araçları arasında hasırdan yapılmış *zenbîl*,¹⁴⁷ çuvalın küçüğü durumundaki *torba*,¹⁴⁸ keçi derisinden tulum tarzında yapılmış çobanların kullandığı *dağarcık*¹⁴⁹ gibi eşyalar da bulunmaktadır.

Ailelerin eşyalarını saklamak ya da belirli bir düzen içinde bulunmasını sağlamak amacıyla kullandıkları *sandık*, Uşak terekelerindeki verilere göre Uşak kırsalında yaşayan ailelerde yaygın değildir. İncelediğimiz dönem içinde sadece bir kişinin tereke kaydında tesadüf ettiğimiz bu yargıyı destekler yöndedir; Yapağılar köyünden Ağa Oğlu kızı Fatma'nın H. 17 Receb (12)99-M. 4 Haziran 1882 tarihli tereke kaydında sandık eşyası bulunmaktadır.¹⁵⁰ Fakat Osmanlı kültüründe yerini almış bir eşya türüdür.

Gazi ve muharip özelliği belirgin olan Osmanlı toplumu, kaynağını geleneklerden, inançtan alan ve tedbir amaçlı olarak kullanılan korunma-savunma

¹⁴⁰ U.Ş.S., 8291, ss. 60-61, H. 25 Safer (12)99-M. 16 Ocak 1882 tarihli tereke kaydı.

¹⁴¹ U.Ş.S., 8291, s. 158, H. 12 Şaban (12)99-M. 29 Haziran 1882 tarihli tereke kaydı.

¹⁴² U.Ş.S., 8291, ss. 131-132, H. 25 Zilhicce (12)98-M. 29 Haziran 1882 tarihli tereke kaydı.

¹⁴³ U.Ş.S., 8291, s. 210, H. 15 Muharrem (12)99-M. 7 Aralık 1881 tarihli tereke kaydı.

¹⁴⁴ U.Ş.S., 8291, s. 40, H. 22 Muharrem (12)98-M. 25 Aralık 1880 tarihli tereke kaydı.

¹⁴⁵ U.Ş.S., 8291, s. 72, H. 5 Şaban (12)98-M. 3 Haziran 1881 tarihli tereke kaydı.

¹⁴⁶ U.Ş.S., 8291, s. 199, H. 25 Zilkade (12)99-M. 8 Ekim 1882 tarihli tereke kaydı.

¹⁴⁷ U.Ş.S., 8291, s. 58, H. 25 Safer (12)98-M. 27 Ocak 1881 tarihli tereke kaydı.

¹⁴⁸ U.Ş.S., 8291, s. 61, H. 17 Cemaziye'l-evvel (12)98-M. 17 Nisan 1881 tarihli tereke kaydı.

¹⁴⁹ U.Ş.S., 8291, ss. 60-61, H. 23 Ramazan (12)98-M. 19 Ağustos 1881 tarihli tereke kaydı.

¹⁵⁰ U.Ş.S., 8291, s. 160, H. 17 Receb (12)99-M. 4 Haziran 1882 tarihli tereke kaydı.

aletlerini edinip, kullanmıştır.¹⁵¹ XIX. Yüzyılı ağır savaşlar ile geçiren Osmanlı silah sanayinde önemli yeniliklere gidilmiştir. Özellikle II. Abdülhamit döneminde Almanya'dan silahlar ithal edilerek bu açığın kapatılması yönünde girişimlerde bulunulmuştur.¹⁵² Alman silah depolarındaki mühimmatların, Osmanlı ordusunun ihtiyaçlarını karşılamak için ithal edilmesi, bunun açık bir kanıtıdır.¹⁵³

Osmanlı kırsal kesiminde, bilhassa incelediğimiz dönemin Uşak kırsalında, silah bulundurma amacı savunma ile açıklanabildiği gibi, avcılık alanında kullanıldığından kaynaklandığı da söylenebilir. Uşak terekelerinden çıkan ateşli silahların çeşitliliği, kullanım alanı, imal edildiği yer, yapım malzemeleri ile ifade edilmiştir. Terekelerde geçen türleri; *kara takım tüfeng*¹⁵⁴, *hurda tüfeng*¹⁵⁵, *köhne tüfeng*¹⁵⁶, *adı tüfeng*¹⁵⁷, *çifte tüfeng*¹⁵⁸, Karafeslioğlu Çiftliği'nden Karakaşlı Oğlu Hacı Ali'nin H. 25 Ramazan (12)98-M. 21 Ağustos 1881 terekesinde yer alan *Belçika çift demirli tüfengi*.¹⁵⁹ Görüldüğü üzere askerî amaçlı tüfeklerin yanı sıra avcılıkta kullanılan çift demirli tüfekler ve çifte tüfeklere de rastlanmaktadır. Tüfeğin Osmanlı'daki gelişimi Avrupa'daki gelişim sürecini takip etmiştir. Fitilli, çakmaklı, Kayı boyu damgalı silahlar zamanla yerini ithal silahlara bırakmıştır. Ateşli silahların bulunduğu hanelerde, silahların eskimesi ile birlikte geriye kalan kısımları hurda olarak sayılmaktadır. Bunlar tereke kayıtlarında *hurda tüfeng temuri*¹⁶⁰ şeklinde belirtilmiştir. Bunun dipçik veya namlu demirlerini ifade ettiği açıktır. Tüfek ile birlikte *tabanca* da ateşli silahlar sınıfından terekelerde yer almakta ve *tabanca*, *simkâri tabanca*¹⁶¹, *köhne tabanca*¹⁶² ifadeleriyle belirtilmektedir. Bazı *bıçak* kayıtları da silahlarla birlikte verilmiştir ki bu bıçakların savunma ve gündelik ihtiyaçları karşılamak amacıyla kullanıldığı anlaşılmaktadır.¹⁶³ Silahların

¹⁵¹ Demirel ve diğerleri, *Ön. ver.*, s. 714.

¹⁵² Mehmet Beşirli, "II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Ordusunda Alman Silahları", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 16, Tokat 2004, s. 124.

¹⁵³ İlber Ortaylı, *İkinci Abdülhamid Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, Ankara Üniversitesi Basımevi, (1981), s. 68.

¹⁵⁴ U.Ş.S., 8291, s. 128, H. 19 Safer (12)99-M. 10 Ocak 1882 tarihli tereke kaydı.

¹⁵⁵ U.Ş.S., 8291, s. 95, H. 2 Şaban (12)98-M. 30 Haziran 1881 tarihli tereke kaydı.

¹⁵⁶ U.Ş.S., 8291, ss. 59-60, H. 25 Ramazan (12)98-M. 21 Ağustos 1881 tarihli tereke kaydı.

¹⁵⁷ U.Ş.S., 8291, s. 165, H. 13 Rebiü'l-ahir (12)99-M. 4 Mart 1882 tarihli tereke kaydı.

¹⁵⁸ U.Ş.S., 8291, s. 175, H. 5 Cemaziye'l-evvel (12)99-M. 25 Mart 1882 tarihli tereke kaydı.

¹⁵⁹ U.Ş.S., 8291, ss. 59-60, H. 25 Ramazan (12)98-M. 21 Ağustos 1881 tarihli tereke kaydı.

¹⁶⁰ U.Ş.S., 8291, s. 46, H. 9 Rebiü'l-evvel (12)98-M. 9 Şubat 1881 tarihli tereke kaydı.

¹⁶¹ U.Ş.S., 8291, ss. 59-60, H. 25 Ramazan (12)98-M. 21 Ağustos 1881 tarihli tereke kaydı.

¹⁶² U.Ş.S., 8291, s. 128, H. 19 Safer (12)99-M. 10 Ocak 1882 tarihli tereke kaydı.

¹⁶³ U.Ş.S., 8291, ss. 59-60, H. 25 Ramazan (12)98-M. 21 Ağustos 1881 tarihli tereke kaydı.

saklanması kullanılan *silahlık*¹⁶⁴, mermi ve kurşunların taşınmasında kullanılan *harbi*¹⁶⁵ silah edevatları arasında yer almaktadır. Silahların ateşlenmesinde kullanılan *barut*¹⁶⁶ malzemesi de tereke verilerinde dirhemle ölçeklendirilerek verilmektedir. Osmanlı ordusunda ve toplumunda ateşli silahların yanı sıra kesici ve delici aletler de kullanılmaktaydı. Uşak köy terekelerinde *nacak*¹⁶⁷, *bıçak* gibi silahların varlığına müşahede edilmektedir. Bu aletlerin gündelik hayatta sıradan işlerde kullanılan türleri de vardır. Gündelik kullanım aleti ve silah olarak ayırt edilerek ifade edilmesinin sebebi ise söz konusu aletlerin diğer ateşli silahlar ile birlikte terekelere kaydedilmiş olmasıdır.

Göçebe aşiret hayatının vazgeçilmez bir parçası olan *çadır*¹⁶⁸, tereke kayıtlarında yer almaktadır. Çadır, Orta Asya'dan itibaren göçebe kültüründe varlığını koruya gelmiştir. Arazide çok kullanışlı olan çadır, Orta Asya toplumlarında keçe ile örtülmekteydi.¹⁶⁹ Türk göçebe aşiretleri, Anadolu'da yerleşmelerine müteakip coğrafi koşullara bağlı olarak koyun yetiştirme yanında, keçi yetiştirmeye de başlamışlardır. Dolayısıyla koyunyünü yanında keçi kılı elde edilmeye de başlanmıştır. Kırsal göçebe hayatında çadırlar, koyunyünden yapılan keçe yerine keçi kılından dokunan kıl çullar ile imal edilmiştir.¹⁷⁰ Konargöçerler için çadır, bir barınak, bir mesken iken, yerleşikler için bir barınma malzeme halini almıştır. Öyle ki, Uşak kırsalında çadır ve çadır malzemeleri göçebe aşiret ailelerinin yanı sıra, küçükbaş hayvancılıkla uğraşan yerleşik ailelerin mal varlıkları arasında da yer almaktadır.¹⁷¹ Çadırı olan ailelerin terekelerinde önemli ölçüde hayvan varlığı da tespit edilmiştir. Yerleşik aile mensupları hayvanlarını otlatmak için meskûn buldukları yerlerden araziye çıkarak çadırlarda barınmaktadırlar. Taşınması, kurulması ve bozulup katlanması kolay olan çadır, barınma ihtiyacının karşılanmasında önemli bir işlevi yerine getirmiştir.

¹⁶⁴ U.Ş.S., 8291, s. 128, H. 19 Safer (12)99-M. 10 Ocak 1882 tarihli tereke kaydı.

¹⁶⁵ U.Ş.S., 8291, s. 58, H. 12 Şaban (12)99-M. 29 Haziran 1882 tarihli tereke kaydı.

¹⁶⁶ U.Ş.S., 8291, s. 199, H. 25 Zilkade (12)99-M. 8 Ekim 1882 tarihli tereke kaydı.

¹⁶⁷ Savaşta kullanılan enli, yarım ay şeklinde balta, aybalta. (Parlatır, *Aynı sözlük*, s. 1246.)

¹⁶⁸ U.Ş.S., 8291, s. 159, H. 11 Şaban (12)99-M. 29 Haziran 1882 tarihli tereke kaydı.

¹⁶⁹ Mehmet Eröz, *Yörükler*, (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1991), s. 92.

¹⁷⁰ *Aynı.* s. 97.

¹⁷¹ U.Ş.S., 8291, s. 199, H. 25 Zilkade (12)99-M. 8 Ekim 1882 tarihli tereke kaydı.

Belgelerde *çadır*¹⁷², *çadır evi*¹⁷³ olarak geçen bu barınak malzemesinin iskeleti ahşaptan, örtüsü ise kıldandır.¹⁷⁴ Çadırın üst kısmı kolan ve kanatlar ile sarılırken terekelerde geçen çuldan *çadır stili*¹⁷⁵, çadırın yan duvarlarını kaplamaktadır. Bu bölümler stil çöpü adı verilen ahşap çiviler ile tutturularak sabitlenmektedir.¹⁷⁶

C. Tarımsal Araç-Gereçler ve İş Aletleri

Osmanlı toplumundaki çiftçi ve zanaatkâr, mesleklerini icra edebilmek için ihtiyaç duydukları edevata sahiptir. Uşak kırsalındaki ailelerin de tarımda kullandıkları aletler ve iş aletleri tereke defterlerinde yer almıştır. Bu edevatın varlığı, bölgede yaşayan ailelerin hangi tarımsal üretim türleriyle uğraştıklarını ve hangi meslekleri icra ettiklerini gösterir bir niteliktedir.

1. Ziraat ve Arazi Araç-Gereçleri

Toprağını işleyerek hayatını idame ettiren Osmanlı ailesi, bunu çeşitli aletler ile yapmaktadır. Kırsal alandaki aileler, ürününü hasat etmek, taşımak, saklamak ve toprağı işlemek için çeşitli ziraî aletler kullanmaktadır.

Tarımsal faaliyetlerin yoğun olduğu bölgelerde, özellikle kırsal alanlarda ziraat araçlarının en başında *saban* gelmektedir. Tereke kayıtlarında ayrıca *saban demiri*¹⁷⁷ ifadesi de geçmektedir ki sabanın müstemilatına işaret etmektedir. Halk arasında genel olarak kara saban olarak da bilinmektedir. Arazi ya da tarla, tarıma elverişli duruma getirilmek için saban ile işlenmekte ve saban çift hayvanlarına boyunduruk ile koşulmaktadır.

Osmanlı kırsal hayatında tarımın önemi malumdur ve temel üretici birim, köylü aileleridir. XIX. Yüzyılda tarım sektöründe makineleşme, çeşitli sebeplerle yaygınlaşmamıştır. Osmanlı köylüsü modern aletler yerine geleneksel aletler ile toprağı işlemeye devam etmiştir.¹⁷⁸ Uşak kırsal kesimine ait terekelerde ziraî

¹⁷² U.Ş.S., 8291, s. 58, H. 12 Şaban (12)99-M. 29 Haziran 1882 tarihli tereke kaydı.

¹⁷³ U.Ş.S., 8291, s. 159, H. 11 Şaban (12)99-M. 29 Haziran 1882 tarihli tereke kaydı.

¹⁷⁴ Eröz, *Ön. ver.*, s. 97.

¹⁷⁵ U.Ş.S., 8291, s. 58, H. 12 Şaban (12)99-M. 29 Haziran 1882 tarihli tereke kaydı.

¹⁷⁶ Eröz, *Ön. ver.*, s. 98.

¹⁷⁷ U.Ş.S., 8291, s. 171, H. 11 Muharrem (12)99-M. 3 Aralık 1881 tarihli tereke kaydı.

¹⁷⁸ Murat Baskıcı, "Osmanlı Tarımında Makineleşme: 1870-1914", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 58, S. 1, (Ocak-Mart 2003), s. 33.

aletler, *alât-ı çift*¹⁷⁹ olarak belirtilmiş ve bunun ne tür araç-gereçlerden meydana geldiği hakkında bilgi verilmemiştir. Çift takımı olarak ifade edebilen alât-ı çift, saban, pulluk, boyunduruk ve saire aletlerin tümünü ifade etmektedir.¹⁸⁰

Yetiştirilen ürünlerin hasat edilmesi, Osmanlı köylü toplumunda hasat makineleri yerine basit, geleneksel aletler ile yapılmaktadır. Uşak kırsal toplumunda da bu durum müşahade edilmektedir. Uşak köylerinde hububat tarımının hasadı *orak*¹⁸¹ ile yapılmaktadır. Orak, yarım ay biçiminde metal kısmı olan, sapı ahşaptan basit bir tarımsal alettir. Ürünün dövülüp savrulmasında kullanılan aletlere ise tereke kayıtlarında rastlanmamaktadır. Harman edilen mahsul *döğen* denilen altı keskin çakıl taşları ile kaplı bir tahta kullanılarak ezilmektedir. Bu tahtayı hayvanlar çekmektedir. Samandan ayrılan bitki taneleri rüzgârda savrulurken ayrıştırılmaktadır.¹⁸²

Ürünlerin hasadından ve harmanından sonra taşınması ya da saklanması için de çeşitli gereçler kullanılmaktadır. Bunların arasında en yaygın çuvaldır. Gündelik eşyalar arasında da yer alan çuval, tarımsal alanda da yaygın olarak kullanılmaktadır. Bunun somut dayanağı ise belgelere *çuval çift*¹⁸³ olarak kaydedilmesidir.

Tereke kayıtlarına göre, XIX. Yüzyılda ahalinin en önemli geçim kaynağı hububattır.¹⁸⁴ Büyük miktarlardaki tahıl üretiminin taşınmasında *araba*¹⁸⁵ kullanılmaktadır. Araba hayvana koşularak, taşıma ve ulaşımda önemli bir ihtiyacı karşılamaktadır. Uşak kırsalında yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Özellikle de saman taşımada yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Araba, kırsal hayatta saban gibi büyük önem taşımaktadır. Tereke kayıtlarında arabalar tekerlekleri ile belirtilmektedir. Örneğin Kösel köyünden Tiriloğlu kızı Hadice'nin H. 7 Muharrem (12)98-M. 10 Kasım 1880 tarihli tereke kaydında *araba tekeri* yer almış ve 40 kuruş değer biçilmiştir.¹⁸⁶ Arabanın iskeleti, geleneksel bir ulaşım ve taşıma aracı olan kağrı gibi ahşaptan yapılmıştır. Araba yanında olumsuz arazi şartlarından

¹⁷⁹ U.Ş.S., 8291, s. 173, H. 2 Rebiü'l-evvel (12)99-M. 22 Ocak 1882 tarihli tereke kaydı.

¹⁸⁰ Mistanlıoğlu, *Ön. ver.*, s. 33.

¹⁸¹ U.Ş.S., 8291, s. 175, H. 5 Cemaziye'l-evvel (12)99-M. 25 Mart 1882 tarihli tereke kaydı.

¹⁸² Tuncer Baykara, *Türk Kültür Tarihine Bakış*, (Ankara: AKM Başkanlığı Yay., 2001), s. 122.

¹⁸³ U.Ş.S., 8291, s. 189, H. 1 Cemaziye'l-ahir (12)99-M. 20 Nisan 1882 tarihli tereke kaydı.

¹⁸⁴ Tutsak, 2004, *Ön. ver.*, s. 115.

¹⁸⁵ U.Ş.S., 8291, s. 210, H. 15 Muharrem (12)99-M. 7 Aralık 1881 tarihli tereke kaydı.

¹⁸⁶ U.Ş.S., 8291, s. 108, H. 7 Muharrem (12)98-M. 10 Kasım 1880 tarihli tereke kaydı.

kaynaklanan güçlükler sebebiyle tekerlekli arabaların giremediği tarım alanlarında, tereke kayıtlarında *kızağ/kızak*¹⁸⁷ olarak geçen bir araç kullanılmıştır. At, eşek, katır gibi ulaşım ve taşıma hayvanlarına koşulan bu araç, buğday sapı, saman, odun çekmek için kullanılan tekerleksiz, ahşaptan yapılan bir taşıttır.¹⁸⁸

Saman taşımada güçlük çekilmemesi için örtü ya da gergi olarak tanımlanan, *geri*¹⁸⁹ veya *keri* olarak okunan, arabanın etrafına gerilen kıldan yapılmış bir yaygı türüne rastlanmaktadır. *Saman gerisi*¹⁹⁰ olarak belirtilen ve saman yüklü arabanın oklarına, yani üzerine gerilerek samanların dökülmesi engellenmektedir.¹⁹¹ *Müstamel saman gerisi*¹⁹², *köhne saman gerisi*¹⁹³ olarak fiziksel durumları belirtilerek fiyatlandırılmışlardır.

2. Bağ-Bahçe ve Tarla Aletleri

Çoğunlukla tahıl üretimi ile meşgul Uşak kırsal toplumu, ayrıca hane çevresinde veya haricinde çeşitli tarımsal uğraşlarda da bulunmuştur. Uşak'ta bağ mülküne çokça rastlanmakla birlikte bahçe varlığı nadiren belirtilmiştir. Bağ, bahçe, tarla ve araziden yararlanan köylü aileleri, günlük işlerinde ve küçük tarımsal faaliyetlerinde gereksinim duyduğu muhtelif aletler kullanmışlardır.

Toprağı havalandırıp verimi arttırmak için kullanılan basit aletler olarak terekelerde *çapa* ve *bel* yer almaktadır.¹⁹⁴ Ayrıca bu aletler bitki diplerini havalandırmak için de kullanılmaktadır. Osmanlı ailesi geçimini sağlamak için hububat üretimi yanında sair beslenme ihtiyaçlarını da karşılamak için çeşitli küçük tarımsal faaliyetlerde bulunmuştur. Bağ ve bahçelerde kullanılan aletlerin varlığı,

¹⁸⁷ U.Ş.S., 8291, s. 158, H. 12 Şaban (12)99-M. 29 Haziran 1882 tarihli tereke kaydı.

¹⁸⁸ Türk Dil Kurumu, *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, C. VIII. (K), (Türk Dil Kurumu Basımevi, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 211/8, 1975), s. 2860.

¹⁸⁹ Saman vb. gibi şeyleri taşımak için kağı arabalarına gerilen hasır, çul (Uşak, Karahallı, Beki yerleşim birimleri örnek alınarak sözlükte yerini almıştır). Türk Dil Kurumu, *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, C. VI, (G), (Türk Dil Kurumu Basımevi, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 211/6, 1972), s. 2001.

¹⁹⁰ U.Ş.S., 8291, s. 199, H. 25 Zilkade (12)99-M. 8 Ekim 1882 tarihli tereke kaydı.

¹⁹¹ Nuran Mıstanlıoğlu'nun Isparta'da fiyat ve mal varlıkları hakkındaki çalışmasında "keri" olarak okunmuş ve bir saman ölçü birimi olarak tahmin edilmiştir. Fakat *çul*, *çuval*, *heybe* gibi eşyalar ile birlikte terekelere kayıt edilmesi, bu terimin bir ölçü birimi olmadığını göstermektedir. Ayrıca kullanılmış ve eski olduğunu belirten sıfatların kullanılması da buna bir kanıt nitindedir. Tabi bunu 1 kerilik saman gibi düşünüldüğünü ve böylece ölçeklendirildiği göz önünde bulundurularak bir ölçü birimi olduğu söylenmiş olabilir. Mıstanlıoğlu, *Ön. ver.*, s. 27.

¹⁹² U.Ş.S., 8291, s. 72, H. 5 Şaban (12)98-M. 22 Haziran 1882 tarihli tereke kaydı.

¹⁹³ U.Ş.S., 8291, s. 106, H. 12 Muharrem (12)99-M. 4 Aralık 1881 tarihli tereke kaydı.

¹⁹⁴ U.Ş.S., 8291, s. 66, H. 23 Rebi'ül-ahir (12)98-M. 25 Mart 1881 tarihli tereke kaydı.

Uşak kırsalında büyük alanlardaki hububat üretiminin yanında küçük tarımsal faaliyetlerde bulunduğunu da göstermektedir.

Osmanlı köylüsünün ısınma ihtiyacının karşılanmasında, yaşadığı coğrafyanın şartları ve bölge özellikleri etkili olmuştur. Anadolu'nun doğusundaki yerleşimlerde hayvancılığın yaygın olması ve iklim şartlarının bitkisel olguya etkisi sebebiyle, insanlar hayvanların dışkılarını kurutup yakarak ısınmaktadırlar. Batı Anadolu dolaylarında ise bitki örtüsü ve iklim şartları iyileştiği için kırsal toplum ısınma ihtiyacını ağaçlardan elde ettiği odunlarla karşılamaktadır. Uşak da bir İç Ege kazası olduğu için ısınma ihtiyacını genelde odunla karşılamaktadır. Uşak köylü aileleri tabii olarak yakacaklarını sağlamak için çeşitli aletler kullanmıştır. Tereke kayıtlarındaki *nacak*¹⁹⁵, *balta*¹⁹⁶, *tahra*¹⁹⁷, *keser*¹⁹⁸ vb. gibi araçlar bu amaçla kullanılan araçlar arasında yer almaktadır. Günlük hayatta ve tarla işlerinde derme çatma barınak gibi yapıların yapımında *keser* aleti kullanılmaktadır. Bu bağlamda ayrıca tereke kayıtlarında geçen *ekser*¹⁹⁹ malzemesi de belirtilmelidir.²⁰⁰ Tereke kayıtlarında sabanın temizlenmesinde kullanılan, *gecenaz*²⁰¹ şeklinde okunan bir alete de tesadüf edilmektedir. Bu alet, saban demirindeki çamurları kazımaya yarayan demirden bir el aracıdır.²⁰²

3. Meslekî Aletler ve Diğerleri

İktisadî açıdan kırsal kesim, şehir gibi çeşitli iş bölümlerine ayrılmış, üretim faaliyetlerinde uzmanlaşmış, çevresine ya da talepte bulunanlara hizmet ve mal üreten bir toplum halini almıştır. Köylü kesimin tarımsal alandaki faaliyetleri hizmet alanındaki faaliyetlerinden daha fazladır. XIX. Yüzyıl Osmanlı kırsal kesimlerinde

¹⁹⁵ U.Ş.S., 8291, s. 60-61, H. 23 Ramazan (12)98-M. 19 Ağustos 1881 tarihli tereke kaydı.

¹⁹⁶ U.Ş.S., 8291, s. 64, H. 3 Cemaziye'l-evvel (12)98-M. 3 Nisan 1881 tarihli tereke kaydı.

¹⁹⁷ Tahra, dahra: Bağ ve bahçede budama aleti olarak kullanılan orağa benzer bir alettir (Türk Dil Kurumu, *Yeni Tarama Sözlüğü*, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1983), s. 60.)

¹⁹⁸ U.Ş.S., 8291, s. 210, H. 15 Muharrem (12)99-M. 7 Aralık 1881 tarihli tereke kaydı.

¹⁹⁹ U.Ş.S., 8291, s. 61, H. 17 Cemaziye'l-evvel (12)98-M. 17 Nisan 1881 tarihli tereke kaydı.

²⁰⁰ Ekser: demir çivi, mismar, mih. (Parlatır, *Ön. ver.*, s. 392.)

²⁰¹ U.Ş.S., 8291, s. 158, H. 12 Şaban (12)99-M. 29 Haziran 1881 tarihli tereke kaydı.

²⁰² Gecene,(geceme, gecenes, gecenez) çamur kazımaya yarayan demir alettir. Uşak'ta gecene, gecenez, gecenez olarak da söylenmektedir. (Türk Dil Kurumu, *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, C. VI, (G), s. 1959).

sanayi ve hizmet faaliyetleri daha çok şehirlerde görülmektedir.²⁰³ Tarımsal aletlerin varlığı yanında çeşitli meslekî alanlara ait aletlerinin varlığı, köy düzeyindeki az miktardaki nüfusun ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir.

Uşak tereke verilerinde mesleki araç-gereçler hizmet alanına yöneliktir ve az sayıdadır. Fakat toplumsal ve kültürel olarak bu mesleki araç-gereçlerin ortaya konulması gereklidir. Terekelerden tasniflediğimiz bilgilere göre berberlik, dülgerlik, dokumacılık mesleklerine ait bulgulara rastladık. Uşak Kazasının Azizler köyünde vefat eden Ahmetoğlu Göbekli Berber Mehmet'in terekesinde *berber-i alât* malzemesine rastladık.²⁰⁴ Berberlik mesleğinin aletlerinin içinde muhtemelen makas, ustura, leğen, sabun bulunmaktaydı. Sivaslı köyünde vefat eden Mehmetoğlu Demirci Ali'nin terekesinde *dülger-i alât* malzemesiyle karşılaşmaktayız.²⁰⁵ Demirci Ali'nin terekesinde bir ev odası, bir eşek ve dülger aletleri mevcuttur. Buna göre Demirci Ali geçimini sadece dülger işi ile sağlamaktaydı diyebiliriz. Dülger, yapıların kapı, pencere, tavan gibi kısımlarını yapanlara denmektedir. Ayrıca evlerde merdiven, çatı, döşeme gibi kısımların yapımı da dülgerlere aitti.²⁰⁶ Uşak'ta dokuma meslek kolu grubu içinde bezzaz, çulhacı, dikici, mutaf, derici vb. gibi sanatkârlar bulunmaktadır.²⁰⁷ Dokuma alanında kullanılan *bez tezgâhı* aracına Uşak köylü terekelerinde rastlamaktayız. Karahallu köyünde vefat eden Demircioğlu Ali'nin terekesinde bez tezgâhının yanında terazi ve dirhem ağırlığına rastlamaktayız.²⁰⁸ Bez tezgâhının varlığı, Uşak kırsalında dokuma mesleğinin olduğunu gösterdiği gibi ailelerin kendi giyim-kuşam ve sergi ihtiyaçlarını karşıladığını da göstermektedir.

Tarım ve hayvancılıkla uğraşan Uşak köylü aileleri, hayvan varlığından ulaşım yanında ekonomik olarak da yararlanmaktadır. Küçükbaş hayvanlardan keçinin kılından, koyunun yününden dokumacılığın ana girdisi olan yün malzemesi elde etmektedirler. Bunu sağlamak için de Uşak halk ağız yapısında var olan

²⁰³ Mehtap Özdeğer, "19. Yüzyılda Uşak Şehrinde Ekonomik ve Sosyal Hayat", *21. Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu*, (Uşak: Uşaklılar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, C. 1, 25-27 Ekim 2001), s. 231.

²⁰⁴ U.Ş.S., 8291, s. 217, H. 13 Rebiü'l-ahir 1300-M. 21 Şubat 1883 tarihli tereke kaydı.

²⁰⁵ U.Ş.S., 8291, s. 38, H. 17 Safer (12)98-M. 19 Ocak 1881 tarihli tereke kaydı.

²⁰⁶ Bkz. Parlatır, *Ön. ver.*, s. 368.

²⁰⁷ Özdeğer, *Ön. ver.*, s. 237.

²⁰⁸ U.Ş.S., 8291, s. 61, H. 17 Cemaziye'l-evvel (12)98-M. 17 Nisan 1881 tarihli tereke kaydı.

*kırklık*²⁰⁹ aleti kullanılmaktadır.²¹⁰ Ayrıca dokuma malzemesi içeren terekelerde, ticaret amacıyla olsa da, *terazi*, *dirhem* ve sair aletler yer almaktadır.²¹¹

4. Eyer ve Koşum Takımları

Türklerin hayatında binicilik olgusu önemli bir yer tutmaktadır. Binek hayvanları sayesinde ulaşımı hızlandırmışlar, savaşlarda bineklerini ustaca kullanarak rakiplerine üstünlük sağlamışlardır. Dönemin en hızlı ulaşım vasıtası olan binek hayvanlarını kullanmak, Orta Asya Türklerinden Osmanlı Türklerine kadar adeta bir gelenek, bir kültür halinde devam ede gelmiştir. Binek hayvanları kadar hayvanların üzerinde kullanılan eyer ve koşum takımları da önem arz etmektedir. Öyle ki Türkler ata binip, ona hâkim olma ihtiyacı sayesinde atı eyerlemeyi öğrenmişlerdir. Bu sayede de hızlı bir ulaşım ve muharebe vasıtasına sahip olmuşlardır.²¹²

Eyer ve eyer takımlarını, zanaatkârlardan olan saraçlar yapmaktaydılar.²¹³ Terekelerde *eğer*, *esb eğeri* olarak kaydedilerek tek parça olarak fiyatlandırılan teçhizatlar yanında *eğer* takımları da yer almıştır. Bunlar *esb takımı*, *eğer takımı* olarak eyerler ile birlikte terekelere kaydedilmiştir.²¹⁴ Eyer takımları binek hayvanları için kullanılırken, koşum teçhizatları araba ya da sabana koşulan hayvanlar için kullanılmaktadır. Eyer takımını oluşturan edevatın içinde eyer, dizgin, yular, başlık, üzengi, göğüslük, kayış, gem gibi eşyalar bulunmaktadır. Fakat Uşak kırsalı tereke kayıtlarında eyer takımının içeriğine dair bulgulara tesadüf edilmemiştir. Tarım ve çeki hayvanlarında koşum takımı kullanılmaktadır. Ayrıca, hayvanın eyerden rahatsız olmaması için, eyer altına *keçe* veya *terki kilimi*²¹⁵ konulmaktaydı.

²⁰⁹ U.Ş.S., 8291, s. 199, H. 25 Zilkade (12)99-M. 8 Ekim 1882 tarihli tereke kaydı. Kırklık, (Kırhalık, Kırklık, kırklık): Davar (küçükbaş hayvan) kırkma makası.(Bkz. Yeni Tarama Sözlüğü, s. 138.)

²¹⁰ Kırklık, (Kırhalık, Kırklık, kırklık): Davar (hayvan) kırkma makası (Yeni Tarama Sözlüğü, s. 138.)

²¹¹ U.Ş.S., 8291, s. 61, H. 17 Cemaziye'l-evvel (12)98 tarihli tereke kaydı.

²¹² Bedri Sarıca, "Kutadgu Bilig'de Komutan ve Ordunun Nitelikleri" *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 37, Erzurum, (2008), s. 88.

²¹³ Parlatır, *Ön. ver.*, s. 1459.

²¹⁴ U.Ş.S., 8291, s. 199, H. 25 Zilkade (12)99-M. 8 Ekim 1882 tarihli tereke kaydı; U.Ş.S., 8291, s. 39, H. 23 Muharrem (12)98-M. 26 Aralık 1880 tarihli tereke kaydı.

²¹⁵ U.Ş.S., 8291, s. 58, H. 25 Safer (12)98-M. 27 Ocak 1881 tarihli tereke kaydı.

D. Giyim-Kuşam Eşyaları

Giyim, insanlıkla birlikte şekillenmiş, maddî kültürün bir ögesidir. İnsanların birlikte yaşama ihtiyacından doğan gereksinimler, toplumu oluşturmuş, böylece giyim de toplumsal, sosyal bir içeriğe sahip olmuştur. Çeşitli sebeplerle farklı görüntülere bürünen giyim olgusu, sosyo-kültürel değerlerin aynası durumundadır.²¹⁶ İnsanın kullandığı elbise, çamaşır, aksesuar, başa ve ayağa giyilen eşyaların tümü giyim-kuşam içerisinde yer almaktadır. Örtünme ihtiyacından doğan giyim olgusu, kültürlere, çevresel etmenlere, coğrafi duruma ve mevcut malzemelere göre değişkenlik ve çeşitlilik göstermektedir.²¹⁷ Giyim yoluyla insan kendisini soğuklardan, zararlı hayvanlardan korumayı amaçlamıştır ki bunlar çevresel etmenlerdendir. Maddî rahatlığa ulaşmış toplumlarda ise giyim, süs olgusuyla karşımıza çıkmaktadır. İnsanlar yadırgandığı için açık yerlerini kapatma ihtiyacı duymuş ve bu, kültürel, inançsal sebeplerden kaynaklanmıştır. Giyim, kişinin toplumsal, ekonomik ve meslekî statülerini de belirterek geçmişe ışık tutmaktadır.²¹⁸

Dinî ve örfî etkiler ile Osmanlı toplumunda zengin ve çeşitli bir giyim kültürü oluşmuştur. Büyük bir nüfusa sahip olan Osmanlı Devleti'nin, zengin ve çeşitli olan bu giyim kültürünün karşılanabilmesi için geniş bir tekstil sanayisi oluşmuştur. Bu sanayinin varlığına, kumaşların üretildiği yerler ile anılması kanıt teşkil etmektedir.²¹⁹ Anadolu'da hüküm sürmüş Osmanlı Devleti, toplumunun giyim özellikleri genel olarak erkekli kadınlı, şalvar, entari, ferace, sarık gibi eşyalar ile karşımıza çıkmaktadır.²²⁰

Ticarî faaliyetlerin yoğun olduğu şehirlere nazaran kırsal kesimlerde, yani köylerde, giyecek çeşitliliğinin daha az olduğu görülmektedir. Uşak kırsalında yaşayanların tereke kayıtlarına bakıldığında bir köylünün baştan ayağa giyim profili görülebilmektedir. Öyle ki L. Fekete, Budin'de ikamet eden Ali Çelebi adında bir

²¹⁶ Mahmut Tezcan, "Giyim Olgusuna Sosyo-Kültürel Bakış", *Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C. 16, S. 1, Ankara, (1983), s. 254.

²¹⁷ Aile üyelerinden erkek, kadın ve çocukların giysilerindeki çeşitliliği Mustafa Sevim'in hazırladığı "Gravürlerle Türkiye" adlı eserde görsel olarak görülebilmektedir (*Gravürlerle Türkiye (Giysiler / Portreler*, C. I-II, (Ankara: T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2003).

²¹⁸ Tezcan, *Ön. ver.*, s. 255.

²¹⁹ Demirel ve diğerleri, *Ön. ver.*, s. 717.

²²⁰ Keleş, *Ön. ver.*, s. 132.

Türk efendisinin muhalefât defterinden yararlanarak bu yolu seçmiştir.²²¹ Aynı şekilde buna benzer tekil şahıslara ve/veya ailelere özgü tereke defterlerinden istifade edilerek hazırlanmış önemli çalışmalar mevcuttur.²²² Fakat bizim çalışmamız daha çok genel değerlendirmelere dayanmaktadır. Giyecekler, aşağıdaki açıklamalarda görüleceği üzere, kullanılabilirlik durumlarına, yapım malzemesine ve dokunduğu yöreye göre ifade edilerek çeşitlendirilmiştir.

Uşak kırsalı giyim eşyalarının başında, bir gömlek türü olan, *antârî*²²³ olarak kaydedilen entârî²²⁴ gelmektedir. Bu giysi, kadın ve erkekler tarafından XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin hemen hemen her bölgesinde giyilmekteydi.²²⁵ Entârî, Osmanlı'da II. Mahmut'un kıyafet inkılâbına kadar şehirlerde yaygın bir giyecek olarak kullanılmıştır.²²⁶ Taşradaki kırsal toplum için entari alışkanlığı uzun bir müddet devam etmiştir. Ayak bileklerine kadar inen, yakasız, uzun kollu, umumiyetle üst ön tarafı düğmeli olan entârî, muhtelif kumaşlardan yapılmıştır. Entari, XIX. Yüzyılda yırtmaçlarının derinleşmesiyle birlikte *üçetek* olarak da adlandırılmaya başlanmıştır.²²⁷ Uşak'ta entari çeşitliliği kullanılabilirlik durumu, yapım malzemesi, boyutlarına göre belirlenmiştir. *Köhne entârî*²²⁸, *köhne alaca entârî*²²⁹ ifadeleri ile giysinin kötü durumda olduğu belirtilmiştir. *Sevâyi entârî*²³⁰, *çitari entârî*²³¹, *kutni entârî*²³², *kemhâ kısa entârî*²³³, *kısa zenne entârîsi*²³⁴, *içlik*

²²¹ Bkz. Lajos Fekete, "XVI. Yy. da Taşralı Bir Türk Efendi Evi", (Çev. GÖKBİLGİN, M. Tayyib), *Belleten*, XLIII, S. 170, Ankara, (1979), s. 457-480.

²²² Bkz. Saim Savaş, "Sivas Valisi Dağstânî Ali Paşa'nın Muhalefâtı: XVII. Asrın Sonunda Osmanlı Sosyal Hayatına Dâir Önemli Bir Belge", *Belgeler*, TTK Basımevi, XV, S. 19, Ankara, (1993), s. 249-292.; Musa Çadircı, "Hüseyin Avni Paşa'nın Terekesi", *Belgeler*, TTK Basımevi, XI, S. 15, Ankara, (2003), s. 145-194.

²²³ U.Ş.S., 8291, s. 158, H. 12 Şaban (12)99-M. 29 Ocak 1881 tarihli tereke kaydı.

²²⁴ Türk Dil Kurumu, *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, C. I, (A), (2. Baskı. Türk Dil Kurumu Basımevi, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 211/1, 1993), s. 281.

²²⁵ Lale Güngör, *Ondokuzuncu Yüzyılda Osmanlı Entarisi ve Sadberk Hanım Müzesi Entari Koleksiyonu*, (Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, Ekim-2005), s. 25.

²²⁶ *Aynı*. s. 358.

²²⁷ *Aynı*. s. 354.

²²⁸ U.Ş.S., 8291, s. 33, H. 27 Safer (12)98-M. 29 Haziran 1882 tarihli tereke kaydı.

²²⁹ U.Ş.S., 8291, s. 43, H. 24 Cemaziye'l-ahir (12)98-M. 24 Mayıs 1881 tarihli tereke kaydı.

²³⁰ U.Ş.S., 8291, s. 58, H. 25 Safer (12)98-M. 27 Ocak 1881 tarihli tereke kaydı.

²³¹ U.Ş.S., 8291, s. 139, H. 19 Rebiü'l-evvel (12)99-M. 8 Şubat 1882 tarihli tereke kaydı.

²³² U.Ş.S., 8291, s. 160, H. 17 Receb (12)99-M. 4 Haziran 1882 tarihli tereke kaydı.

²³³ U.Ş.S., 8291, ss. 59-60, H. 25 Ramazan (12)98-M. 21 Ağustos 1881 tarihli tereke kaydı.

²³⁴ U.Ş.S., 8291, ss. 59-60, H. 25 Ramazan (12)98-M. 21 Ağustos 1881 tarihli tereke kaydı.

*entâri*²³⁵ giysinin yapıldığı kumaş türüne, giyim alanı-amacına ve boyutlarına göre ifade edilmektedir.

XIX. Yüzyılda Batılılaşma akımı ile başlayan reformasyon hareketi, Osmanlı toplumunda her alanda gözle görülür farklılıklar ortaya çıkarmıştır. 1870'lerden sonra giyim alanında da, ithal mallar kullanılmaya başlanmış ve giyim-kuşamda bir tarz değişikliği yaşanmıştır.²³⁶ Aslında bu değişim, XIX. Yüzyıl başlarında erkek giysilerindeki değişiklik ile başlamış, entari genel olarak yalnızca kadın giysisi olarak kullanılmıştır.²³⁷ Fakat kırsal kesimin Batılılaşma ile gelen değişim sürecine daha yavaş ayak uydurduğu gözlemlenmektedir. XIX. Yüzyılın son çeyreğinde Uşak kırsal kesiminde entari giysisi, hem erkekler, hem de kadınlar tarafından kullanılmaktaydı. İncelenen dönemde, entari varlığı devam etmektedir. Bu da Osmanlı köylüsünün Batılılaşma'ya rağmen ve şehir toplumuna nazaran, geleneklerine bağlı kaldığını, batılı giyim-kuşam kültürünü alışkanlık haline getirmediğini göstermektedir. Terekelerde entari giyeceğinin yanı sıra *elbise*²³⁸ varlığına da rastlanmaktadır.

Osmanlı genelinde olduğu gibi Uşak köylü toplumunda da entari dışında, erkek giyeceği olarak *gömlek*²³⁹ giyilmekteydi. Alt giyeceklerinden ise *şalvar*²⁴⁰ ve *dizlik*²⁴¹ eşyalarına rastlanmaktadır. Dizlik, belden dizlere kadar inen bir iç giyim olarak kullanılmaktadır.²⁴² Terekelerdeki şalvar çeşitliliği boyut bakımından *kebir şalvar*²⁴³ ve yapılış malzemesi bakımından *çuka*²⁴⁴ *şalvar*²⁴⁵ olarak nitelendirilmektedir. Burada belirtilmesi gereken bir husus da, bir alt giysisi olan şalvarın kullanımının, entarinin ön tarafının tamamen açık olduğunu göstermesidir.

²³⁵ U.Ş.S., 8291, s. 158, H. 12 Şaban (12)99-M. 29 Haziran 1882 tarihli tereke kaydı.

²³⁶ Güngör, *Ön. ver.*, s. 14.

²³⁷ Görünür, *Ön. ver.*, s. 59.

²³⁸ U.Ş.S., 8291, ss. 59-60, H. 25 Ramazan (12)98-M. 21 Ağustos 1881 tarihli tereke kaydı.

²³⁹ U.Ş.S., 8291, s. 15, H. 15 Zilkade (12)97-M. 19 Ekim 1880 tarihli tereke kaydı.

²⁴⁰ U.Ş.S., 8291, s. 175, H. 5 Cemaziye'l-evvel (12)99-M. 25 Mart 1882 tarihli tereke kaydı.

²⁴¹ U.Ş.S., 8291, s. 15, H. 15 Zilkade (12)97-M. 19 Ekim 1880 tarihli tereke kaydı.

²⁴² Mehmet Özkarcı, "Eski Türkçe'de Kullanılan Dokuma ve Giyim Terimleri", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 12, Ankara, (1995), s. 305.

²⁴³ U.Ş.S., 8291, s. 199, H. 25 Zilkade (12)99-M. 8 Ekim 1882 tarihli tereke kaydı.

²⁴⁴ Çuha, çuka; yün kumaş (Parlatır, *Ön. ver.*, s. 305).

²⁴⁵ U.Ş.S., 8291, s. 199, H. 25 Zilkade (12)99-M. 8 Ekim 1882 tarihli tereke kaydı.

Ancak entari kesim biçimleri, XIX. Yüzyıl ortalarından sonra değişim göstermiştir.²⁴⁶

Açık olan entarinin önü, *kuşak* ve *kemer* ile kavuşturulmaktaydı. Osmanlı toplumunda giyim unsurunu bütünleyen kuşak, kemer kuşamları, fiziksel özellikleri, yapılış malzemesi ve yapıldığı yerleşimin adı ile anılmaktadır. Bunu destekler nitelikte, Uşak köy terekelerinde *simkâri kuşak*²⁴⁷, *müstamel kuşak*²⁴⁸, *Trablus kuşak*²⁴⁹ çeşitleri bulunmaktadır. Tereke kayıtlarında kemer kuşamına örnek olarak *akça kemer*²⁵⁰ eşyasına tesadüf etmekteyiz.

Osmanlı Anadolu toplumunda, özellikle de kadın giysi kültürü, ev içi giyimi ve sokak giyimi şeklinde tefrik edilebilmektedir.²⁵¹ Ev dışı giyiminde entari ya da gömlek üstüne çeşitli üstlükler giyilmekteydi. Uşak kırsal toplumunda gündelik yaşamda *cebken*²⁵², *yelek*²⁵³, *salta*²⁵⁴, *abâ*²⁵⁵, *abâni*²⁵⁶ kullanıldığı görülmektedir. Kadınların kullandığı sokak giyeceklerinden *maşlah*²⁵⁷, *ferace*²⁵⁸ eşyalarına da terekelerde rastlanmaktadır. Bunların dışında güneşten veya yağmurdan korunmak için *kepenek*²⁵⁹, *yamurluk*²⁶⁰ (yağmurluk), *abâ yamurluk*²⁶¹ kaba giyecek olarak kullanılmaktadır. Yenileşme sürecine giren XIX. Yüzyıl Osmanlı toplumu, Batılı giyim kültüründen etkilenecek, Avrupaî kesim *setre* adı verilen ceketler kullanmaya başlamıştır.²⁶² Dış giyim eşyası olan setreye Yapağılar köyünden Ağaoglu kızı Fatma isimli bir kadın terekesinde de rastlanmaktadır.²⁶³ Uşak köylerinde setrenin yaygın olmaması, Uşak köy ailelerinde gelenekselliğin hala baskın olduğunu

²⁴⁶ Güngör, *Ön. ver.*, s. 352.

²⁴⁷ U.Ş.S., 8291, s. 160, H. 17 Receb (12)99-M. 4 Haziran 1882 tarihli tereke kaydı.

²⁴⁸ U.Ş.S., 8291, s. 43, H. 24 Cemaziye'l-ahir (12)98-M. 24 Mayıs 1881 tarihli tereke kaydı.

²⁴⁹ U.Ş.S., 8291, s. 66, H. 23 Rebiü'l-ahir (12)98-M. 25 Mart 1881 tarihli tereke kaydı.

²⁵⁰ U.Ş.S., 8291, s. 43, H. 24 Cemaziye'l-ahir (12)98-M. 24 Mayıs 1881 tarihli tereke kaydı.

²⁵¹ Tezcan, *Ön. ver.*, s. 262.

²⁵² U.Ş.S., 8291, s. 66, H. 23 Rebiü'l-ahir (12)98-M. 25 Mart 1881 tarihli tereke kaydı.

²⁵³ U.Ş.S., 8291, s. 199, H. 25 Zilkade (12)99-M. 8 Ekim 1882 tarihli tereke kaydı.

²⁵⁴ U.Ş.S., 8291, s. 128, H. 19 Safer (12)99-M. 10 Ocak 1882 tarihli tereke kaydı.

²⁵⁵ U.Ş.S., 8291, s. 175, H. 5 Cemaziye'l-evvel (12)99-M. 25 Mart 1882 tarihli tereke kaydı.

²⁵⁶ U.Ş.S., 8291, s. 58, H. 25 Safer (12)98-M. 27 Ocak 1881 tarihli tereke kaydı.

²⁵⁷ U.Ş.S., 8291, s. 128, H. 15 Rebiü'l-evvel (12)99-M. 4 Şubat 1882 tarihli tereke kaydı.

²⁵⁸ U.Ş.S., 8291, s. 160, H. 17 Receb (12)99-M. 4 Haziran 1882 tarihli tereke kaydı.

²⁵⁹ U.Ş.S., 8291, s. 58, H. 25 Safer (12)98-M. 27 Ocak 1881 tarihli tereke kaydı.

²⁶⁰ U.Ş.S., 8291, s. 175, H. 5 Cemaziye'l-evvel (12)99-M. 25 Mart 1882 tarihli tereke kaydı.

²⁶¹ U.Ş.S., 8291, s. 128, H. 19 Safer (12)99-M. 10 Ocak 1882 tarihli tereke kaydı.

²⁶² Mehmet Lale, *II. Mahmut Dönemi Kıyafet Alanında Yapılan Yenilikler*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Isparta, 2006), s. 70.

²⁶³ U.Ş.S., 8291, s. 160, H. 17 Receb (12)99-M. 4 Haziran 1882 tarihli tereke kaydı.

göstermektedir. Terekelerde geçen bir erkek giyeceği olan *abdeslik*²⁶⁴ ise abdest alınırken giyilen uzun cübbe tarzı üst giysisidir. Yine dinî bir kıyafet olan *ihram*²⁶⁵ üstlüğü, aynı zamanda kadınların sokak giysileri arasında yer almaktadır.

Osmanlı kültüründe, üst giyeceklerinin üzerine çeşitli örtüler kullanılırdı. Osmanlı toplumunun giyim kültüründe örtüler ve baş giyeceklerinin de önemli bir yeri vardır. Bu çerçevede, Uşak kırsalında *poçu*²⁶⁶ ve *şal*²⁶⁷ örtüsüne rastlanmaktadır. Poçu, omuzlara atılarak ya da başa sarılarak kullanılır. Şal da kadınlar ve erkekler tarafından omuzlara atkılık, sarıklık ve ayrıca kuşaklık olarak kullanılmaktaydı.²⁶⁸ Baş kisvelerine sarılan bir giysi türü olan *sarık*²⁶⁹, Osmanlı toplum genelinde olduğu gibi Uşak kırsalında da kullanılmaktaydı. Kullanılan sarıkların çeşitleri arasında gümüş tel işlemeli *simkari sarık*²⁷⁰, *simkari çuka sarıklar*²⁷¹ dikkati çekmektedir. İpek ve gümüş telli kumaşlar ile dokunan *sırma sarık*²⁷² başlık kuşamı da değerli giyim eşyaları arasında yer almaktadır. Hem kadınlar, hem de erkekler tarafından kullanılan *yazma*²⁷³ örtüsü, Anadolu kırsal toplumunda bir kültür ürünü olarak yerini almıştır. Türk kültürünün el sanatları açısından örnek teşkil eden özgün başlıklar yanında Batılılaşma süreciyle gelen ithal başlıklar da vardır. Özgün kültürel ürünlerden biri olan ve *tefelik*²⁷⁴ olarak tereke kayıtlarına yansıyan tepelik, üzeri altın dizili bir tür süslü kadın başlığı veya kadın fesidir.²⁷⁵ Osmanlı'da Batılılaşmaya bağlı olarak değişim gösteren giyim kültürünün yanı sıra farklı kültürlerin etkisiyle değişim de gözlemlenmiştir.²⁷⁶ İncelenen Uşak terekelerinde *Trablus*²⁷⁷ ve *fes*²⁷⁸ baş giyeceklerine rastlanmaktadır. Fes başlığı, başlangıçta askerî alanda, daha sonra ise toplumun tüm kesimlerinde bir yenileşme ve değişim unsuru olarak görülmektedir.

²⁶⁴ U.Ş.S., 8291, ss. 59-60, H. 25 Ramazan (12)98-M. 21 Ağustos 1881 tarihli tereke kaydı.

²⁶⁵ U.Ş.S., 8291, s. 158, H. 12 Şaban (12)99-M. 29 Haziran 1882 tarihli tereke kaydı.

²⁶⁶ U.Ş.S., 8291, s. 58, H. 25 Safer (12)98-M. 27 Ocak 1881 tarihli tereke kaydı.

²⁶⁷ U.Ş.S., 8291, s. 128, H. 19 Safer (12)99-M. 10 Ocak 1882 tarihli tereke kaydı.

²⁶⁸ Zeynel Özlü, "Terekeler Işığında Bolu-Göynük'te Giyim Kuşam", *Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 36, Ankara, (Kış-2005), s. 217.

²⁶⁹ U.Ş.S., 8291, s. 94, H. 19 Şaban (12)99-M. 6 Temmuz 1882 tarihli tereke kaydı.

²⁷⁰ U.Ş.S., 8291, ss. 59-60, H. 25 Ramazan (12)98-M. 21 Ağustos 1881 tarihli tereke kaydı.

²⁷¹ U.Ş.S., 8291, s. 58, H. 25 Safer (12)98-M. 27 Ocak 1881 tarihli tereke kaydı.

²⁷² U.Ş.S., 8291, s. 160, H. 17 Receb (12)99-M. 4 Haziran 1882 tarihli tereke kaydı.

²⁷³ U.Ş.S., 8291, s. 43, H. 24 Cemaziye'l-ahir (12)98-M. 24 Mayıs 1881 tarihli tereke kaydı.

²⁷⁴ U.Ş.S., 8291, ss. 59-60, H. 25 Ramazan (12)98-M. 21 Ağustos 1881 tarihli tereke kaydı.

²⁷⁵ Türk Dil Kurumu, *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, C. X, (S-T), (Türk Dil Kurumu Basımevi, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay., 1978), s. 3882.

²⁷⁶ Lale, *Ön. ver.*, s. 92.

²⁷⁷ U.Ş.S., 8291, s. 58, H. 25 Safer (12)98-M. 27 Ocak 1881 tarihli tereke kaydı.

²⁷⁸ U.Ş.S., 8291, s. 43, H. 24 Cemaziye'l-ahir (12)98-M. 24 Mayıs 1881 tarihli tereke kaydı.

Fes, Osmanlı toplumunda ilk kez XVI. Yüzyılda Cezayirli denizciler aracılığıyla tanınmıştır.²⁷⁹ Fakat yarı resmi olarak kullanıma sunulması II. Mahmut döneminde vuku bulmuştur. II. Mahmut 1832 tarihinde bir genelge ile tüm ordu mensuplarının fes giymesini zorunlu kılmıştır.²⁸⁰ Daha sonraları ise sivil memurlar arasında ve başkent İstanbul'da yaşayan erkeklerin fes giymesi zorunlu hale getirilmiştir.²⁸¹

II. Mahmut'un kılık-kıyafet alanında gerçekteşirdiği yenilikler sonucunda pantolon ve ceket, başlık olarak fesle uyumlu hale gelmiştir. Dolayısıyla büyük oranda fes ihtiyacı doğmuş ve ilk etapta Tunus'a fes siparişi verilmiştir.²⁸² Toplum fesi benimseyince ihtiyacı karşılamak amacıyla Avrupa'dan fes ithali yoluna gidilmiştir.²⁸³ Fesin kadınlar tarafından da ilgi görmesi ve toplumun diğer kesimlerinin de buna dâhil olmasıyla aşırı derecede bir talep ortaya çıkmış, böylece ekonomik açıdan zor durumda olan devlet için büyük bir pazar alanı oluşmuştur.²⁸⁴ Bu doğrultuda, İmparatorluk dâhilinde ilk olarak İzmir'de olmak üzere İstanbul, Edirne ve Bursa şehirlerinde atölyeler kurularak, fes üretme teşebbüslerine girişilmiştir.²⁸⁵ Fes, kalın kırmızı çuha kumaşından veya keçeden, tepesi püsküllü, silindir şeklinde bir başlıktır.²⁸⁶ Ayrıca fes ile birlikte başa giyilen eşyalar arasında, Uşak kırsalı tereke kayıtlarında tesadüf ettiğimiz sarık, poçu, tepelik, şal, trablus başlıkların ve örtmelerin varlığı, folklorik zenginliği de göstermektedir.

Süs için kullanılan başlıklar ya da aksesuarlar arasında karşımıza çıkan *alınlık*, kadınların alınlarına taktıkları altın ve gümüş dizili bir tür şahsi eşyadır.²⁸⁷ Bu aksesuarın değerı dikkate alındığında, bir ziynet eşyası olduğu da kabul edilebilir. Terekelerde *kâküllük* olarak okunan kişisel bir aksesuara da rastlanmasındır. Rastlanan bu kâküllük eşyasının, kelime anlamı bakımından düşünülürse kakülleri²⁸⁸ tutturun

²⁷⁹ Hamza Çakır, "Türkçe Basında İlk "Marka" Rekabeti", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 16, Kayseri, (2004), s. 29.

²⁸⁰ *Ayn.* s. 29.

²⁸¹ *Ayn.* s. 29.

²⁸² Lale, *Ön. ver.*, s. 42.

²⁸³ Lale, *Ön. ver.*, s. 42.

²⁸⁴ Çakır, *Ön. ver.*, s. 28.

²⁸⁵ Lale, *Ön. ver.*, s. 42.

²⁸⁶ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, (M.E.B. Devlet Kitapları, Üçüncü Baskı, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983), s. 610.

²⁸⁷ Türk Dil Kurumu, *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, C. I, (A), 2. Baskı, s. 219.

²⁸⁸ Yüzün iki yanına dökülen saç, zülüf. (Parlatır, *Ön. ver.*, s. 823.)

toka işlevi gördüğü de söylenebilir. Kişisel eşyalar arasında *kolbağı*²⁸⁹ ve *bazûbend*²⁹⁰ birer aksesuar olarak kullanılmaktadır. Bazûbend, ziynet eşyaları için kola bağlanan gümüşten veya sırmadan işlenmiş meşinden muhafazadır. Bazûbendin içine ya da etrafına bir nüsha Kur'an-ı Kerim ayeti de işlenmektedir.²⁹¹ Bu kişisel eşyaları, yarı değerli madenler ile yapıldığı için ziynet eşyası olarak da sayabiliriz.

Giyim olgusunu tamamlayan bir diğer kuşam türü de ayak giyecekleridir. Tarihî süreçte insanlar, doğal şartların olumsuzluklarından korunmak için çeşitli yöntemlere başvurmuşlardır. Bunlardan biri de hiç şüphesiz ayaklarını korumak için kullandıkları eşyalardır. Ayağa sarılan ya da giyilen eşyalar, zaman içinde gelişim göstererek varlığını korumuştur. Osmanlı toplumunda ayak giyeceği dendiğinde akla ilk gelen *çarıktır*.²⁹² Uşak kırsalında kullanılan ayak giyeceklerinden en yaygını *edik*dir.²⁹³ Edik terimi, Uşak yöresinde köylü çizmesi veya ayakkabısı için kullanılmaktadır.²⁹⁴

Türk toplumunda kumaş imalatı, Osmanlı Döneminde XVI. Yüzyıldan itibaren gelişme göstermiştir. İmparatorluğun muhtelif şehirleri dokuma merkezleri haline gelmiş ve ihraç edilmek üzere kaliteli kumaşlar dokunmuştur.²⁹⁵ Anadolu'nun kırsal kesimlerindeki köylüler ise çoğunlukla kendi ihtiyaçları ve az da olsa ticaret için el tezgâhlarında alaca, aba, çuha kumaşları dokumuşlar, keçe yapmışlardır.²⁹⁶ Osmanlı Devleti'nde, XIX. Asır şartları içinde giyim-kuşam alanında gerçekleşen değişim, dış ve iç şartlara bağlı olarak gerçekleşmiştir. Bu çerçevede yöresel, sosyal, ekonomik etkenler değişimde etkili olmuştur. Bunlar arasında değişimde en baskın sebep, ekonomiktir. Ekonomik durumu iyi olan bireyler, daha kaliteli ve el işi kaliteli kıyafetlere, kumaşlara, aksesuarlara yönelmişlerdir. Fakat alt tabaka olarak tanımlanan gelir seviyesi düşük bireylerin tercihi, daha çok estetik kaygıdan uzak,

²⁸⁹ U.Ş.S., 8291, s. 160, H. 17 Receb (12)99-M. 4 Haziran 1882 tarihli tereke kaydı.

²⁹⁰ U.Ş.S., 8291, ss. 59-60, H. 25 Ramazan (12)98-M. 21 Ağustos 1881 tarihli tereke kaydı.

²⁹¹ Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, (İstanbul:Enderun Kitabevi, 1989), s. 263.

²⁹² U.Ş.S., 8291, s. 66, H. 23 Rebiü'l-ahir (12)98-M. 25 Mart 1881 tarihli tereke kaydı.

²⁹³ U.Ş.S., 8291, s. 137, H. 9 Rebiü'l-ahir (12)99-M. 28 Şubat 1882 tarihli tereke kaydı.

²⁹⁴ Türk Dil Kurumu, *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, C. V, (E-F), (Türk Dil Kurumu Basımevi, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 211/5, 1972), s. 1664.

²⁹⁵ Ayri Berk, *Seçilmiş Örneklerden Bulgaristan ve Türk Geleneksel Yapılarının ve Kumaşlarının Karşılaştırılması*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Tekstil Anasanat Dalı, İstanbul, 2006), s. 34.

²⁹⁶ Aynı. s. 35.

kalitesi düşük, sıradan mamullere yöneliktir.²⁹⁷ Osmanlı toplumunda, giyim-kuşam imalinde kullanılan ipekli, pamuklu, yünlü ve keten kumaşlara rastlanmaktadır. İpekli kumaşlar içinde atlas, çitari, hatayı, sevâyî, kemha, vb. kumaşları; pamuklu kumaşlar içinde boğasi, kutni, basma, alaca, pazen vb. kumaşları; yünlü kumaşlar içinde çuha (çuka), keçe, aba, abani vb. kumaşları sayılabilir.²⁹⁸

İncelenen Uşak kırsalına ait terekelere göre, ailelerin kullandıkları giyim-kuşamın hammaddeleri olan kumaş ve iplik çeşitlerine kısmen de olsa ulaşılabilmektedir. XIX. Yüzyılda ticarî yönde gelişen Uşak halıcılığı ile birlikte dokumacılık sektörü de önemli bir gelişme göstermiştir.²⁹⁹ Bununla birlikte Uşak'ın kırsal kesiminde sade yaşam tarzı ile doğru orantılı olarak kumaşlar, çeşitlilik göstermemiştir.

Geleneksel Türk el dokumalarından olan ve Uşak kırsalına ait tereke kayıtlarında yer alan *aba*, yıkanmış ve taranmış yün yapağından dokunarak veya dövülerek sıkılaştırılmak usulüyle elde edilmiş kaba bir dokuma türüdür.³⁰⁰ Bu kaba dokuma türü, yağmurluk, şalvar, yelek, cepken yapımında da kullanılmakta ve *aba* isminde bir üst giyecek türünü de belirtmektedir.³⁰¹ Kaba ve sade dokumaların yanında süslü, işlemeli dokumalar da mevcuttur. Bir diğer yünlü kumaş türü de dokunarak işlenmiş *çukadır*.³⁰² Osmanlı Devleti'nde askerî kışlık giyecekleri, çuka kumaşından yapılmaktaydı. Daha sonraları ithal edilmek yerine dokuma fabrikalarının kurulup üretim yapılması ile halk tarafından da kullanılmaya başlanmıştır.³⁰³ Devletin ihtiyaçlarını karşılamak için 1844 tarihinde İzmit şehrinde çuha fabrikası kurulmuştur.³⁰⁴

²⁹⁷ Zübeyde Güneş Yağcı ve Serdar Genç, "XIX. Yüzyılda Balıkesir'de Giyim Kuşam Zevki ve Bir Kumaş Tüccarı", *Turkish Studies*, S. 1 (2), (2007), s. 229.

²⁹⁸ Demirel ve diğerleri, *Ön. ver.*, s. 718.

²⁹⁹ Tutsak, 2004, *Ön. ver.*, s. 121.

³⁰⁰ Fikri Salman, "Türk Kumaş Sanatında Görülen Geleneksel Kumaş Çeşitleri", *Ankara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, S. 6, Ankara (2004), s. 16.

³⁰¹ U.Ş.S., 8291, s. 128, H. 19 Safer (12)99-M. 10 Ocak 1882 tarihli tereke kaydı.

³⁰² Berk, *Ön. ver.*, s. 35.

³⁰³ Salman, *Ön. ver.*, s. 26.

³⁰⁴ Fikri Salman, "Osmanlı Dönemi Türk Kumaş Sanatı", *Türkler*, C. 12, (ed.) Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salih Koca, (Ankara: Yeni Türkiye Yay., 2002), s. 414.

Osmanlı toplumunda pamuklu dokumaların ve pamuk-ipek karışımı dokumaların, giyim-kuşam, döşemelik yapımında geniş bir kullanım alanı vardır.³⁰⁵ Pamuklu kumaşların kullanım alanının genişlemesi ile birlikte talep de artmıştır. Talep artışı imparatorluk içinde şehirlerde ve köylerde el dokuma sanayisi ile karşılanmıştır.³⁰⁶ Hatta üretim fazlası ürünler, pamuk yetişmeyen kuzey bölgelerine ve Avrupa'ya ihraç edilmiştir. İmparatorluk ekonomisindeki değişiklikler ve dengeler sebebiyle XVII. Yüzyılda Hindistan'dan, XIX. Yüzyılda da Avrupa'dan ithali yoluna gidilmiştir.³⁰⁷

Pamuklu kumaşlar arasında *basma*, XIX. Yüzyılda Avrupa'dan gelen bir kumaş türüdür. Ucuz olması sebebiyle ekonomik olarak alt tabaka halkı ve köylüler arasında ilgi görmüştür.³⁰⁸ Baskı usulü ile üzerine çiçekli ve desenli süslemeler yapılarak, genellikle Uşak kırsalında ev mefruşatının yüzleri için kullanılmıştır³⁰⁹; *basma yorgan*³¹⁰, *basma minder*³¹¹ v.b. gibi. Osmanlı dokuma sanayisinde bolca üretilen bir diğer pamuklu kumaş türü de *alaca*dır. Renkli pamuk ipliği ile dokunan alaca kumaşları entari yapımı yanı sıra iç giyim ve mefruşat yüzlerinde kullanılmaktaydı.³¹² Uşak köy tereke kayıtlarında Arapça'da pamuk anlamına gelen *kutnu-kutni* adında bir kumaş türüne de rastlanmaktadır.³¹³ Kutni, ipek ve pamuklu iplikten imal edilen bir kumaş türüdür.³¹⁴ Alaca kumaşının bir benzeri olan kutninin, çözgüsü ipek, atkısı pamuk ipliğidir.³¹⁵ Kutni kumaşının en şaşalı dönemi XIX. Yüzyıldır.³¹⁶ Kutni, Anadolu'da özellikle kırsal kesim toplumu olan köylüler tarafından giyecek ve döşemede kullanılmış bir kumaş türüdür. Uşak kırsalında kutni ve alaca kumaşlarının bir türü olduğu anlaşılan *taraklı*, bir kumaş ölçü birimi olan

³⁰⁵ Halil İnalçık, "Osmanlı Pamuklu Pazarı, Hindistan ve İngiltere: Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Özel Sayı II, (1979-1980), s. 1.

³⁰⁶ *Aynı.* s. 1.

³⁰⁷ *Aynı.* s. 1.

³⁰⁸ Yağcı ve Genç, *Ön. ver.*, s. 234.

³⁰⁹ Salman, 2004, *Ön. ver.*, s. 20.

³¹⁰ U.Ş.S., 8291, s. 58, H. 25 Safer (12)98-M. 27 Ocak 1881 tarihli tereke kaydı.

³¹¹ U.Ş.S., 8291, s. 210, H. 15 Muharrem (12)99-M. 7 Aralık 1881 tarihli tereke kaydı.

³¹² Salman, 2004, *Ön. ver.*, s. 26.

³¹³ U.Ş.S., 8291, s. 199, H. 25 Zilkade (12)99-M. 8 Ekim 1882 tarihli tereke kaydı.

³¹⁴ Serdar Genç, "XVII. Yüzyıl Sonlarında Balıkesir'de Giyim Kuşam", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 11, S. 19, (Haziran-2008), s. 111.

³¹⁵ İnalçık, 1979-1980, *Ön. ver.*, s. 37.

³¹⁶ Salman, 2004, *Ön. ver.*, s. 34.

“top” ile ölçeklendirilmiştir.³¹⁷ Taraklı kumaşı, diş diş işlenmiş, nakışlanmış bir kumaştır.³¹⁸ Bunu fitilli bir kumaş olarak belirtmek de mümkündür.

Osmanlı’da kumaş yapımında kullanılan değerli hammaddelerden biri de ipektir. İpek, ipek böceğinin ördüğü kozadan çekilen ipliklerle dokunmaktadır. İpekli kumaşların değeri, gümüş ve altın tellerle alaşımlandırılarak daha da arttırılmıştır. Osmanlı’da ilk ipek dokumacılığı, Doğu ülkelerinden ham ipek alınarak dokuma ihtiyaçlarının giderilmesi yolu ile başlamıştır. Daha sonraları ihtiyaç fazlası dokumalar Avrupa’ya ihraç edilmeye başlanmıştır.³¹⁹ XVIII. Yüzyıldan itibaren Doğu ile ipek ticareti sekteye uğramış ve ipek dokumacılığı yavaş yavaş bırakılmıştır. Bu sırada ise Anadolu’da ipek kozacılığı yapılmaya başlanmış ve XIX. Yüzyılda da sadece ipek üreten bir ülke haline gelmiştir.³²⁰ Bu yüzyılda ipekçilik ve ipekli kumaş dokumacılığı, İstanbul-Bursa ekseninde şekillenirken, Sakız, Mora, Bilecik dokuma merkezleri ile büyümüştür.³²¹ Osmanlı’nın son yüzyılında Sultan Abdülmecit Döneminde kurulan Hereke ipekli kumaş fabrikaları ile ipekli kumaş sektörü canlanmıştır.³²² İncelenen dönemde, Uşak köylü ailelerinin mal varlıklarında ipekli dokumalara az da olsa rastlanılmaktadır. Tereke kayıtlarında, varlıklı ailelerin mal varlıkları arasında, *kemha* kumaşından mamul entarilere rastlanmaktadır.³²³ Kemha, çözgüsü ve atkısı ipek, desenlerini oluşturan atkıları ise gümüş veya altın alaşımlı teller ile dokunmaktadır. Kalın ve sık dokuma olduğu için genelde kaftan yapımında kullanılmıştır.³²⁴ İpekli kumaşlar arasında Uşak kırsal kesiminde görülen bir diğer ipekli dokuma türü *seva*dir.³²⁵ İpek ve kılaptan ile dokunmuş bir kumaş türüdür. Genelde kadın giyimi yapımında kullanılmaktadır.³²⁶ Uşak köy terekelerinde geçen, *sevai* kumaşıyla yapılmış entari giyeceğinin değeri, lüks kıyafetlerin köylerde yaşayan varlıklı aileler tarafından kullanıldığına işaret etmektedir. İpekli giyeceklerin bu dönemde köy ailelerine ticaret yolu ile ulaşmış olması muhtemeldir. *Abani*

³¹⁷ U.Ş.S., 8291, s. 58, H. 25 Safer (12)98-M. 27 Ocak 1881 tarihli tereke kaydı.

³¹⁸ Bkz. Parlatur, *Ön. ver.*, s. 1632.

³¹⁹ Şazimet Korkmaz Algan, *19. YY. Osmanlı Saraylarında Kullanılan Kumaşlar ve Bu Kumaşlarda Hereke Fabrika-i Hümayunu’nun Yeri ve Yansımaları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, İç Mimarlık Anabilim Dalı, Kocaeli, 2005), s. 11.

³²⁰ *Aynı.* s. 11.

³²¹ *Aynı.* s. 23.

³²² *Aynı.* s. 8.

³²³ U.Ş.S., 8291, ss. 59-60, H. 25 Ramazan (12)98-M. 21 Ağustos 1881 tarihli tereke kaydı.

³²⁴ Salman, *Ön. ver.*, s. 33.

³²⁵ U.Ş.S., 8291, s. 58, H. 25 Safer (12)98-M. 17 Nisan 1881 tarihli tereke kaydı.

³²⁶ Salman, 2004, *Ön. ver.*, s. 38.

dokuması, sarıya çalan beyaz zemini üzerine ipek veya pamuk işlemeli bir dokuma türüdür. Belirli ölçülerle dokunan abaniden kuşak, sarık vb. gündelik basit kuşamlar yapılmaktadır³²⁷. Uşak kırsalında abani isminde bir giyecek türüne de tesadüf edilmektedir.³²⁸ İpek ve pamuk karışımı bir kumaş türü de *çitari* adıyla tereke kayıtlarında geçmektedir.³²⁹ Çitari, bir tel ipek ve üç tel pamuk ipliği ile dokunmaktadır.³³⁰ Çitari kumaşının Kırkkalem, fındıklı, makaslı, selimiye vb. çeşitleri vardır.³³¹ Uşak'ta entari kumaşı olarak varlık göstermiştir.³³² Uşak kırsalında bu kumaşın farklı bir çeşidine de rastlanmaktadır ki *kaşık sapı çitari* olarak belirtilmiştir.³³³

II. TARIMSAL, HAYVANSAL ÜRÜNLER VE YİYECEKLER

İnsanların beslenme ihtiyaçlarını karşılama biçimleri coğrafi, iklimsel ve kültürel faktörlere bağlı olarak şekillenmiştir. Bilindiği üzere Orta Asya steplerinde göçebe olarak yaşayan ve savaşçı bir toplum özelliği gösteren Orta Asya Türklerinin temel gıdası ettir. Türk toplumunun Anadolu topraklarına gelerek yerleşik hayata geçmesiyle birlikte hayvancılığın yanında tarımın da önemi artmıştır. Osmanlı dönemi Anadolu toplumunun en önemli geçim kaynağı tarımdır. Zira geleneksel bir tarım toplumu olan Osmanlı'da nüfusun büyük kısmı kırsal kesimde yaşamaktadır. Bir başka ifade ile şehirleşme oranı oldukça düşüktür. XIX. Yüzyılda da tarım, Osmanlı ekonomisindeki belirgin önemini korumuştur ve iktisadî faaliyetlerin başlıcasını oluşturmuştur.³³⁴ Osmanlı tarımında başlıca üretici kesimi oluşturan köylüler, büyüklü küçüklü tarımsal alanlarda ziraî üretimi gerçekleştirmiş, gereksinimlerini karşıladıktan sonra arta kalan ürünlerini iç ve dış pazarlarda piyasaya sürmüştür. Buna bağlı olarak da üretim ticarîleşmiş, başlıca ihracat emtiasını tarımsal ürünler oluşturmuştur.³³⁵ Kırsal kesimde ziraî faaliyetler yanında havyacılık da önemli bir iktisadî faaliyet alanını oluşturmuş, aynı zamanda ziraî ve

³²⁷ Salman, 2004, *Ön. ver.*, s. 16.

³²⁸ U.Ş.S., 8291, s. 61, H. 17 Cemaziye'l-evvel (12)98-M. 27 Ocak 1881 tarihli tereke kaydı.

³²⁹ U.Ş.S., 8291, s. 58, H. 25 Safer (12)98-M. 17 Nisan 1881 tarihli tereke kaydı.

³³⁰ Salman, 2004, *Ön. ver.*, s. 25.

³³¹ Salman, 2004, *Ön. ver.*, s. 25.

³³² U.Ş.S., 8291, s. 139, H. 19 Rebiü'l-evvel (12)99-M. 8 Şubat 1882 tarihli tereke kaydı.

³³³ U.Ş.S., 8291, ss. 59-60, H. 25 Ramazan (12)98-M. 21 Ağustos 1881 tarihli tereke kaydı.

³³⁴ Baskıcı, *Ön. ver.*, s. 29.

³³⁵ Tutsak, 2004, *Ön. ver.*, s. 115.

gündelik hayatın vazgeçilmez unsurlarını teşkil etmiştir. Hayvanların varlığı ayrıca, hayvansal ürünlerin temel üretim çıktılarını teşkil etmiştir.

Bir bölgedeki iktisadî faaliyetler arasında ziraî ürünlerin çeşitliliği o sahadaki kültürel zenginliği, ticarî ve tarımsal canlılığı ortaya koyar. XIX. Yüzyıl Memalik-i Mahruse-i Şahane'de olduğu gibi Uşak kırsalında da en önemli geçim kaynağı tarımdır. Öyle ki Uşak'ta büyük ölçülerde ziraat yapılmaktaydı.³³⁶ Tarımsal ürünlerde ve tüketim maddelerinde, hububatın yanında az miktarda meyvelerin varlığı da üretimdeki çeşitliliğe işaret eder.

Uşak kırsalında ana hububat ürünü *huntâ* olarak da adlandırılan buğdaydır. Buğday, XIX. Yüzyılda Osmanlı toplumunun olağan ve temel yiyeceklerinin başında gelmektedir.³³⁷ Buğday, Türk köylü ailelerinin ana yiyeceklerinden olan ekmeğin imali yanında, *tarhana* ve *bulgurun* yapımında da kullanılmaktadır. Ambarlarda mahsulün saklanabilmesinden dolayı hasat mevsimi dışında da tereke kayıtlarında yer aldığı görülmektedir. Terekelerde tarlalarda ekili olan ürünlerin de durumuna göre paha biçilmek suretiyle yer aldığı müşahede edilmiştir. Bu durum terekelerde, *bâ-tahmîn mezrû' huntâ keyl* şeklinde yer almıştır.³³⁸ Kuru tarım ürünlerinden, çeşitliliği fazlaca olan bir diğer hububat türü *darı*dır. *Mısır darısı*³³⁹, *akdarı*³⁴⁰, *kum darı*³⁴¹, *beyaz darı*³⁴², *iri darı*³⁴³ Uşak kırsalında yetiştirilen darı çeşitleridir. Bu çeşitler ekmek yapımında kullanıldığı gibi hayvan yemi olarak da kullanılabilir. Darı ve çeşitlerinin, hazır olarak satışa sunulduğu gibi ekilmiş olarak da satıldığı kayıtlarından anlaşılmaktadır³⁴⁴. Hububat türlerinden *arpa*³⁴⁵ ve *burçak*³⁴⁶ ekimi de azımsanmayacak oranda kayıtlarda geçmektedir ki üretimi ile doğru orantılıdır. Bu tahılların karıştırılmış haline *melez/melaz* denmektedir.³⁴⁷ Tahılların ve tahıl karışımlarının ezilmesi ile *dakik* elde edilmektedir. Dakik, tahıl

³³⁶ Tutsak, 2004, *Ön. ver.*, s. 115.

³³⁷ Baykara, *Ön. ver.*, s. 124.

³³⁸ U.Ş.S., 8291, s. 72, H. 5 Şaban (12)98-M. 3 Temmuz 1881 tarihli tereke kaydı.

³³⁹ U.Ş.S., 8291, s. 108, H. 7 Muharrem (12)98-M. 10 Aralık 1880 tarihli tereke kaydı.

³⁴⁰ U.Ş.S., 8291, s. 128, H. 15 Rebiü'l-evvel (12)99-M. 4 Şubat 1882 tarihli tereke kaydı.

³⁴¹ U.Ş.S., 8291, s. 139, H. 23 Rebiü'l-evvel (12)99-M. 25 Aralık 1880 tarihli tereke kaydı.

³⁴² U.Ş.S., 8291, s. 40, H. 22 Muharrem (12)98-M. 3 Temmuz 1881 tarihli tereke kaydı.

³⁴³ U.Ş.S., 8291, s. 139, H. 23 Rebiü'l-evvel (12)99-M. 25 Aralık 1880 tarihli tereke kaydı.

³⁴⁴ U.Ş.S., 8291, s. 72, H. 5 Şaban (12)98-M. 3 Temmuz 1881 tarihli tereke kaydı.

³⁴⁵ U.Ş.S., 8291, s. 105, H. 15 Muharrem (12)99-M. 7 Aralık 1881 tarihli tereke kaydı.

³⁴⁶ U.Ş.S., 8291, s. 106, H. 12 Muharrem (12)99-M. 4 Aralık 1881 tarihli tereke kaydı.

³⁴⁷ U.Ş.S., 8291, s. 190, H. 29 Muharrem 1300-M. 10 Aralık 1882 tarihli tereke kaydı.

tanelerinin inceltilmesi ile meydana getirilmektedir ve un anlamında kullanılmaktadır. Tereke kayıtlarında kuru bakliyalardan *nohut*³⁴⁸ ürününe rastlanmaktadır. Ayrıca nohut yanında fasulye, mercimek vb. gibi baklagillere de terekelerde tesadüf edilmektedir.

Uşak'ta üzüm yetiştiriciliği anlamında bağcılığın yoğun bir şekilde yapıldığı anlaşılmaktadır. Üzüm yetiştirilen bağlar, köylerde hemen hemen her ailede mevcuttur.³⁴⁹ Türkler Uygurlar'dan beri üzüm yetiştirmektedirler³⁵⁰ ve bunu Anadolu coğrafyasında da devam ettirmişlerdir. Üzüm, yaş meyve olarak tüketildiği gibi kurutulmuş kışlık yiyecek olarak da saklanabilmektedir. Bağcılıktan elde edilen üzüm mahsulünün fazlasının kurutulmakta olduğu tereke kayıtlarındaki *kuru üzüm*³⁵¹ ifadelerinden açıkça anlaşılmaktadır. Bazı tereke kayıtlarında fazla miktarda kuru üzümlere tesadüf edilmesi, üzüm yetiştiriciliğinin büyük bir iktisadî ve ticarî öneme sahip olduğunu göstermektedir. Üzümünden elde edilen *pekmez*³⁵² yiyeceğini, Uşak köylü ailelerinin sofralarından eksik etmediği tereke kayıtlarındaki pekmez miktarlarından ve sık sık geçmesinden sarahaten anlaşılmaktadır. Ayrıca Uşak kırsalında armut ağaçlı³⁵³ ve ceviz ağaçlı³⁵⁴ bahçelerin varlığına da tereke kayıtlarında tesadüf edilmektedir. Fakat terekelerde bu ağaçlardan elde edilen meyve miktarları kayıtları bulunmamaktadır. Uşak köylerinde bu ürünler yanında *afyon*³⁵⁵ ve *haşhaş*³⁵⁶ üretiminin de yapıldığı ve bu üretimin önemli boyutlarda olduğu görülmektedir.

Yine tereke kayıtlarında yer alan *saman*³⁵⁷, *pamuk kozası*³⁵⁸, *darı sapı*³⁵⁹, *küspe*³⁶⁰ gibi ürün artıklarının, hayvan yemi olarak kullanılan ziraî ürün çıktıları arasında yer aldığı tespit edilmektedir.

³⁴⁸ U.Ş.S., 8291, s. 67, H. 29 Rebiü'l-ahir (12)98-M. 31 Mart 1881 tarihli tereke kaydı.

³⁴⁹ U.Ş.S., 8291, s. 138, H. 7 Rebiü'l-ahir (12)99-M. 26 Şubat 1882 tarihli tereke kaydı.

³⁵⁰ Vedat Kartalcık, "Anadolu Ağzlarında Üzüm Adlandırmaları", *Turkish Studies International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, S. 3/5, (2008), s. 664.

³⁵¹ U.Ş.S., 8291, s. 130, H. 21 Cemaziye'l-ahir (12)99-M. 10 Mayıs 1882 tarihli tereke kaydı.

³⁵² U.Ş.S., 8291, s. 196, H. 21 Zilhicce (12)99-M. 3 Kasım 1882 tarihli tereke kaydı.

³⁵³ U.Ş.S., 8291, s. 156, H. 19 Receb (12)99-M. 6 Haziran 1882 tarihli tereke kaydı.

³⁵⁴ U.Ş.S., 8291, s. 64, H. 3 Cemaziye'l-evvel (12)98-M. 3 Nisan 1881 tarihli tereke kaydı.

³⁵⁵ U.Ş.S., 8291, s. 91-92, H. 22 Şaban (12)98-M. 20 Temmuz 1881 tarihli tereke kaydı.

³⁵⁶ U.Ş.S., 8291, s. 107, H. 25 Zilhicce (12)98-M. 18 Kasım 1881 tarihli tereke kaydı.

³⁵⁷ U.Ş.S., 8291, s. 173, H. 2 Rebiü'l-evvel (12)99-M. 22 Ocak 1882 tarihli tereke kaydı.

³⁵⁸ U.Ş.S., 8291, s. 187, H. 27 Muharrem 1300-M. 8 Aralık 1882 tarihli tereke kaydı.

³⁵⁹ U.Ş.S., 8291, s. 58, H. 25 Safer (12)98-M. 27 Ocak 1881 tarihli tereke kaydı.

İnsanlar, tarım ve hayvancılığı sadece beslenmek amacıyla yapmamaktadırlar. Tarımdan ve hayvanlardan elde edilen ürünler arasında yer alan yünler, dokumacılıkta başlıca hammaddeyi oluşturmaktadır. Yetiştirilen *pamuk* bitkisinden kumaş, iplik ve posasından hayvan yemi elde edilmektedir. Uşak kırsalında çok yaygın bir tarım çeşidi olmamasına rağmen pamuk, dokumacılıkta kullanılması sebebiyle değinilmesi gereken bir ürün türüdür. Hayvanlardan elde edilen yünler de dokumacılıkta kullanılmaktadır. Hayvancılıkla yoğun olarak meşgul olan, yaşamını bu sayede idame ettiren köylü ailelerine ait tereke kayıtlarında, bu tür ürünlere sık sık rastlanmaktadır.³⁶¹ Uşak yöresinde tespit edilen yaygın dokuma malzemesi şüphesiz *kıldır*.³⁶² Keçiden elde edilen kıl, Uşak kırsalında çul, çuval, kilim, heybe yapımında kullanıldığı gibi, hammadde olarak da ticarete konu olmaktadır ki, tereke kayıtlarında miktarları kıyye ağırlık ölçü birimi ile belirtilmektedir. Hayvancılıktan elde edilen bir diğer dokuma hammaddesi de *yündür*.³⁶³ Koyunun yaz aylarında kırılması ile elde edilmektedir.³⁶⁴ Giyecek yapımında kullanılan kumaşların hammaddesidir. Ayrıca ev mefruşatlarından minder, yatak, yorgan, döşek ve yastık eşyalarının dolgusu ıslah edilmiş yündür. Koyunların Nisan ayında kırılmış yününe *yapağı* denilmiştir.³⁶⁵ Keçe, kebe ve ev sergisi yapımında kullanılan yaygınların temel malzemesini oluşturmuştur.

Uşak yöresinde doğal alanlardan toplama usulü ile elde edilen ve çeşitli alanlarda kullanılan ürünler de mevcuttur. Bunlardan en yaygını, şüphesiz *palamuttur*. Palamut, dericilik sanayinde boyamacılıkta³⁶⁶ ve deri işleminde kullanılan en önemli maddelerden biridir.³⁶⁷ Özellikle palamuttaki tanen maddesi, derinin kimyevî olarak pişmesini ve kolayca işlenmesini sağlamaktadır. Yeşil meşenin meyvesi olan palamudun yüksük denilen kabuk kısmı, esas olarak debbağlıkta kullanılır. Uşak'ta dericilik sektörünün canlılığı düşünüldüğünde

³⁶⁰ U.Ş.S., 8291, s. 175, H. 5 Cemaziye'l-evvel (12)99-M. 25 Mart 1882 tarihli tereke kaydı.

³⁶¹ U.Ş.S., 8291, s. 175, H. 5 Cemaziye'l-evvel (12)99-M. 25 Mart 1882 tarihli tereke kaydı.

³⁶² U.Ş.S., 8291, s. 199, H. 25 Zilkade (12)99-M. 8 Ekim 1882 tarihli tereke kaydı.

³⁶³ U.Ş.S., 8291, s. 128, H. 19 Safer (12)99-M. 10 Ocak 1882 tarihli tereke kaydı.

³⁶⁴ Baykara, *Ön. ver.*, s. 118.

³⁶⁵ Baykara, *Ön. ver.*, s. 118.

³⁶⁶ Cihan Özgün, "19. Yüzyılın İkinci Yarısında İzmir'in Aydın Sancağı ile Ticari İlişkileri", *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bölümler Fakültesi*, 2. *Ulusal İktisat Kongresi-Türkiye'nin İktisadi Dönüşüm Süreci*, İzmir, (20-25 Şubat 2008), s. 8.

³⁶⁷ Zeki Tekin, "Osmanlı Klasik Dönemde Üsküdar Debbaghaneleri ve Üretim Kapasiteleri (Klasik Osmanlı Dönemi)", *V. Uluslar arası Üsküdar Sempozyumu (03-04 Kasım 2007)*, İstanbul (2008), s. 312.

palamut üretiminin-toplayıcılığının ve ticaretinin gelişmesindeki sebepler kolaylıkla anlaşılmaktadır. Zira kırsal alandaki köylü ailelerin terekelerinde kantar kantar palamut kayıtları bulunmaktadır.³⁶⁸ Zaten XIX. Yüzyılda Osmanlı ülkesinde üretilen ürünlerden olan palamudun başlıca yetişme alanlarından birinin Uşak ve yöresi olduğu bilinmektedir. Zira üretim miktarı da azımsanmayacak derecededir.³⁶⁹

III. HAYVAN VARLIĞI

İnsanlar yüzyıllar boyunca beslenme, ulaşım ve tarımsal faaliyetler için hayvanlardan istifade etmişlerdir. Mesela atın, ulaşım ve savaş alanında önemli bir unsur olduğu Orta Asya Türklerinden beri bilinmektedir. Anadolu topraklarında tarımsal faaliyetlerin en temel yardımcı unsuru hayvanlardır. Öyle ki Halil İnalıcık, köydeki iktisadî faaliyetlerin ölçüsü öküzdür demektedir.³⁷⁰ Hayvanların kas gücünden yararlanıldığı gibi etinden, sütünden, derisinden yararlanılması da pek tabiidir. Özellikle dönemin şartları dikkate alındığında, her ne kadar makineleşme sürecine girilmişse de, hayvanların ulaşım alanında kullanılmaya devam edildiği bilinmektedir. Hayvanların, Osmanlı toplumunun canlı sermayesi olduğunu söylemek yanlış olmaz. Özellikle XIX. Yüzyıl Uşak kırsal kesiminde büyük oranda küçükbaş hayvan sürülerine rastlanmaktadır. İshaklar köyünden Koca Hüseyinoğlu İsmail'in H. 21 Cemaziye'l-evvel (12)99-M. 10 Nisan 1882 tarihli tereke kaydında 41 baş ana koyun ve beraberinde 19 baş kuzuya tesadüf edilmiştir.³⁷¹ Osmanlı ekonomisinin büyük ölçüde tarım ve hayvancılığa dayandığı³⁷² düşünülürse, hayvan varlığının fazlalığının, hayvan pazarlarını önemli ölçüde canlı tuttuğu aşikârdır. Dolayısıyla hayvan çeşitliliği de gözden kaçmamaktadır. Uşak köylerinde hemen her hanede az veya çok hayvanların yetiştirildiği, böylece hayvanlarla ekonomik, beslenme ve ulaşım ihtiyaçlarının karşıladığı anlaşılmaktadır.

³⁶⁸ U.Ş.S., 8291, ss. 188-189, H. 3 Safer 1300-M. 14 Aralık 1882 tarihli tereke kaydı.

³⁶⁹ Özgün, *Ön. ver.*, s. 8.

³⁷⁰ Halil İnalıcık, "Eyüp Sicillerinde Toprak, Köy ve Köylü", *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 1998), s. 10.

³⁷¹ U.Ş.S., 8291, s. 175, H. 21 Cemaziye'l-evvel (12)99-M. 10 Nisan 1882 tarihli tereke kaydı.

³⁷² Kuşu, *Ön. ver.*, s. 65.

A. Büyükbaş Hayvancılık

Büyükbaş hayvanların, Uşak köylerinde ailelerin ihtiyaçları nispetinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Kırsal kesimde çeşitli ihtiyaçların giderilmesinde hayvanlardan yararlanma yoluna gidilmiştir.

Uşak kırsalında büyükbaş hayvan türlerinin aşağıdaki şekilde çeşitlendiği görülmektedir.

1. Öküz

Osmanlı Devleti kırsalı genelinde olduğu gibi Uşak kırsalında da öküz önemli bir hayvan türüdür. Terekelerde *öküz çift*³⁷³ ifadesi yer almakta ve bu ifade aynı zamanda ailelerin ne kadar zirai alanda tarım yaptıkları tahmin etmeye de imkân vermektedir. Bir çift öküz, geleneksel Osmanlı köylü ailelerinin traktörü mesabesinde dir. Öküz varlığı Uşak kırsalında yaşına, cinsine ve zirai amaçla kullanılmasına göre çeşitlilik göstermektedir. Bunlar arasında terekelerde *koca öküz*³⁷⁴, *karasığır öküz çift*³⁷⁵ ifadeleri geçmektedir.

2. İnek-Sığır

Uşak yöresinde ziraat hayvanları haricinde beslenen ve etinden, sütünden yararlanarak ticaretinin de yapıldığı anlaşılan *inek* yaygın olarak köylü terekelerinde yer almaktadır.³⁷⁶ İnek, sığırın dişisine, yani süt verenine denmektedir. Sığır, toprağı işlemede de kullanılabilir. Terekelerde cinsine, yaşına ve az da olsa fiziksel özelliklerine göre sınıflandırılmış, bu özelliklerine göre de fiyatları tespit edilmiştir. *Boz inek*³⁷⁷, *kör inek*³⁷⁸ ifadeleri bu bağlamda terekelerde yer almıştır. *Düğe*³⁷⁹ ise ineğin genç olanına verilen isimdir. Manda ve su sığırı da denilen *camus*³⁸⁰, Uşak kırsalında yüksel fiyatlarıyla dikkati çekmektedir.

³⁷³ U.Ş.S., 8291, ss. 37-38, H. 16 Muharrem (12)98-M. 19 Aralık 1880 tarihli tereke kaydı.

³⁷⁴ U.Ş.S., 8291, s. 46, H. 23 Safer (12)98-M. 25 Ocak 1881 tarihli tereke kaydı.

³⁷⁵ U.Ş.S., 8291, ss. 60-61, H. 23 Ramazan (12)98-M. 19 Ağustos 1881 tarihli tereke kaydı.

³⁷⁶ U.Ş.S., 8291, s.12, H. 29 Şevval (12)97-M. 4 Ekim 1880 tarihli tereke kaydı.

³⁷⁷ U.Ş.S., 8291, ss. 125-126, H. 6 Rebiü'l-ahir (12)99-M. 25 Şubat 1882 tarihli tereke kaydı.

³⁷⁸ U.Ş.S., 8291, ss. 125-126, H. 6 Rebiü'l-ahir (12)99-M. 25 Şubat 1882 tarihli tereke kaydı.

³⁷⁹ U.Ş.S., 8291, ss. 125-126, H. 6 Rebiü'l-ahir (12)99-M. 25 Şubat 1882 tarihli tereke kaydı.

³⁸⁰ U.Ş.S., 8291, s. 171, H. 11 Muharrem (12)99-M. 3 Aralık 1881 tarihli tereke kaydı.

3. Buzağı-Dana-Tosun

İneğin yeni doğmuş, bir yaşından küçük yavrusuna buzağı denmektedir.³⁸¹ Uşak tereke kayıtlarında inek ve sığır yanında buzağılar da yer almakta ve fiyatlandırılmaktadır.³⁸²

Sütten kesilmiş inek yavrusuna dana denmektedir.³⁸³ Uşak kırsalında inek ve sığır oranında mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Yaşına, cinsine ve cinsiyetine göre *bir yaşlı dana, karasığır danası, erkek dana, dişi dana*, şeklinde terekelerde yer almakta ve özelliklerine göre fiyatlandırılması yapılmaktadır.³⁸⁴ *Tosun* ise dananın büyüğü olup, 2 ila 3 yaş arasında erkek yavruyu ifade etmektedir.³⁸⁵ Uşak kırsalında inek ve yavrusunun varlığı, bölgede süt ve süt ürünlerinin üretilip, azami oranda tüketildiğine ve ticaretinin yapıldığına da işaret etmektedir.

B. Küçükbaş Hayvancılık

Türkler Orta Asya bozkırlarından Anadolu'ya yerleşmelerine ve müteakip yaşamlarına kadar küçükbaş hayvancılığı en önemli gelir kaynaklarından biri olarak seçmişlerdir. Bulkaz köyü civarında meskûn olan Sarı Tekeli Aşiretinden Sultanoğlu Ali Molla'nın H. 11 Şaban (12)99-M. 28 Haziran 1882 tarihli tereke kaydında 79 baş koyun ile birlikte kuzuya, 93 baş keçi ile birlikte oğlağa tesadüf edilmiştir.³⁸⁶ Göçebe hayatı süren aileler, küçükbaş hayvanlarını sürüler halinde otlaklarda yetiştirmişler, yerleşik hayata geçenler de az sayıda da olsa davarlarını ev müstemilatında beslemişler ve bu ekonomik faaliyetlerinden fayda sağlamışlardır. Uşak'ın Karaboyalık köyünden Hacı Ömeroğlu Ömer'in H. 23 Zilkade (12)99-M. 6 Ekim 1882 tarihli tereke kaydında, 37 baş keçi ile birlikte oğlak varlığına tesadüf edilmektedir.³⁸⁷ Büyükbaş hayvanların aksine küçükbaş hayvanların gücünden faydalanılmaz. Daha ziyade etinden, sütünden yararlanır ve ticareti yapılırdı.

Uşak kırsalında beslenen küçükbaş hayvanlar, aşağıdaki türlerden çeşitlenmektedir.

³⁸¹ Yeni Tarama Sözlüğü, s. 42.

³⁸² U.Ş.S., 8291, s. 94, H. 19 Şaban (12)98-M. 13 Temmuz 1881 tarihli tereke kaydı.

³⁸³ Parlatır, *Ön. ver.*, s. 316.

³⁸⁴ U.Ş.S., 8291, s. 172, H. 5 Şaban (12)98-M. 3 Temmuz 1881 tarihli tereke kaydı.

³⁸⁵ Parlatır, *Ön. ver.*, s. 1730.

³⁸⁶ U.Ş.S., 8291, s. 159, H. 11 Şaban (12)99-M. 28 Haziran 1882 tarihli tereke kaydı.

³⁸⁷ U.Ş.S., 8291, s. 198, H. 23 Zilkade (12)99-M. 6 Ekim 1882 tarihli tereke kaydı.

1. Keçi

Arazi yapısına ve iklim şartlarına uyum sağlayan, Uşak köylerinde en yaygın küçükbaş besi hayvanları arasında *keçi* yer almaktadır. Etinden ve sütünden istifade edilme yanında, ticarete de konu olduğu gibi özellikle de derisinden ve kılından dokuma alanında yararlanılmaktadır. Uşak'ta sürüler halinde beslenen keçi miktarı dikkate alındığında ekonomik hayata çok mühim katkılar sağladığı anlaşılmaktadır. Anadolu'da önemli bir gelir metası olan keçi, Karakeçili ve Sarıtekeli örneklerinde olduğu gibi aşiret isimlerine de esin kaynağı olmuştur.³⁸⁸ Köy tereke kayıtlarında yaşına, cinsiyetine ve doğurganlığına göre çeşitli ifadelerle belirtilmiş ve fiyatlandırılmıştır.³⁸⁹ Terekelerde kayıtlı *teke*³⁹⁰ ifadesi keçinin erkeğidir, *oğlak*³⁹¹ ise keçi yavrusudur. 1-2 yaş arasındaki keçi yavrusuna da *çepiş*³⁹² denmektedir.

2. Koyun

Küçükbaş hayvan türü olan *koyun*, otlaklarda güdülmekte, ağıllarda beslenmektedir. Tereke kayıtlarında *ganem (ağnam)* olarak da belirtilen koyunun etinden, sütünden yararlanıldığı gibi aynı zamanda ticareti de yapılmaktadır. Cinsiyet ve yavru durumuna göre tereke kayıtlarında değerleri belirtilmiştir. Özellikle *ana koyun* ve *kuzulu koyun* göze çarpmaktadır.³⁹³ Koyunun yeni doğmuş yavrusuna *kuzu*, altı aylıkla bir yaş arası yavrusuna *toklu*³⁹⁴, bir ile iki yaş arası yavrusuna *şişek*³⁹⁵ denmektedir.³⁹⁶

C. Taşıma-Çeki ve Binek Hayvanları

Tarımla meşgul Osmanlı kırsal toplumu, ziraata yardımcı unsur olarak hayvanları sıklıkla kullanmıştır. Yük taşımada çeki hayvanları ve tarlada sabana koşulan büyükbaş hayvanlar, bu yardımcı unsurları teşkil etmektedir. Ayrıca

³⁸⁸ Baykara, *Ön. ver.*, s. 118.

³⁸⁹ U.Ş.S., 8291, s. 199, H. 25 Zilkade (12)99-M. 8 Ekim 1882 tarihli tereke kaydı.

³⁹⁰ Parlatır, *Ön. ver.*, s. 1671.

³⁹¹ Parlatır, *Ön. ver.*, s. 1314.

³⁹² Parlatır, *Ön. ver.*, s. 283.

³⁹³ U.Ş.S., 8291, s. 171, H. 21 Cemaziye'l-evvel (12)99-M. 10 Nisan 1882 tarihli tereke kaydı.

³⁹⁴ Türk Dil Kurumu, *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, C. X, (S-T), s. 3948.

³⁹⁵ Yörelere göre farklı anlamlarda kullanılmıştır; bir iki yaşında erkek koyun (Denizli-Çivril), sütlü koyun (Afyon-Dinar) vb. gibi. (Türk Dil Kurumu, *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, C. X, s. 3786.).

³⁹⁶ U.Ş.S., 8291, s. 105, H. 15 Muharrem (12)99-M. 7 Aralık 1881 tarihli tereke kaydı; U.Ş.S., 8291, s. 187, H. 3 Cemaziye'l-ahir (12)99-M. 22 Nisan 1882 tarihli tereke kaydı.

ulaşımın vazgeçilmez unsuru olarak büyükbaş hayvanlar büyük bir önem taşımaktadır.

1. Eşek

Tereke kayıtlarına göre Uşak kırsalında yaygın bir biçimde binek ve yük hayvanı olarak *eşek* beslenmektedir. *Merkeb* olarak belirtilmekte, köy toplumunun en önemli yardımcı unsuru olduğunu yaygınlığı ve sıfatlarla çeşitlenmesinden anlaşılmaktadır. Cinsiyetine göre *erkek merkeb*³⁹⁷, *dişi merkeb*³⁹⁸; fiziksel özelliklerine göre *topal merkeb*³⁹⁹, yaşına göre *koca merkeb*⁴⁰⁰, cinsine ve rengine göre *boz erkek merkeb*⁴⁰¹, *siyah merkeb*⁴⁰² vb. gibi adlandırmalarla terekelerde kaydedilmişlerdir. Hemen hemen her ailenin hayvan varlıkları arasında yer alan eşeğin yavrusuna, *sıpa* denmektedir.⁴⁰³

2. At

At, Türk toplumunun çok eskiden beridir tanıdığı ve kullandığı bir binek hayvanıdır.⁴⁰⁴ *Esb* olarak tereke kayıtlarında yerini almıştır.⁴⁰⁵ Fakat XIX. Yüzyıl Uşak kırsalında yaygın bir binek hayvanı olmadığı tespit edilmiştir. Osmanlı ülkesi genelinde XIX. Yüzyıl askerî ve siyasi ıslahat hareketleri düşünceleri, Batı kesimindeki Türk toplumlarında atın önemini geriletmiştir⁴⁰⁶. Fakat bu olgu, köy düzeyine indirildiğinde atın bakım masrafı ve arazi şartlarına uyumunda etkili olan sebeplerle bakımının eşeğe oranla daha zahmetli olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla at, eski önemini kaybetmiştir.⁴⁰⁷ Yük taşımada ve araba çekmede kullanılan ata, *bargir*⁴⁰⁸ (beygir) ismi de verilmiştir. Atın yavrusu ise *taydır*. Daha çok varlıklı

³⁹⁷ U.Ş.S., 8291, s. 13, H. 6 Zilkade (12)97-M. 10 Ekim 1880 tarihli tereke kaydı.

³⁹⁸ U.Ş.S., 8291, ss. 23-24, H. 25 Zilkade (12)98-M. 19 Ekim 1881 tarihli tereke kaydı.

³⁹⁹ U.Ş.S., 8291, ss. 60-61, H. 23 Ramazan (12)98-M. 19 Ağustos 1881 tarihli tereke kaydı.

⁴⁰⁰ U.Ş.S., 8291, s. 138, H. 7 Rebiü'l-ahir (12)99-M. 26 Şubat 1882 tarihli tereke kaydı.

⁴⁰¹ U.Ş.S., 8291, s. 165, H. 13 Rebiü'l-ahir (12)99-M. 4 Mart 1882 tarihli tereke kaydı.

⁴⁰² U.Ş.S., 8291, s. 189, H. 1 Cemaziye'l-ahir (12)99-M. 20 Nisan 1882 tarihli tereke kaydı.

⁴⁰³ U.Ş.S., 8291, ss. 125-126, H. 6 Rebiü'l-ahir (12)99-M. 25 Şubat 1882 tarihli tereke kaydı.

⁴⁰⁴ Baykara, *Ön. ver.*, s. 116.

⁴⁰⁵ U.Ş.S., 8291, s. 159, H. 11 Şaban (12)99-M. 28 Haziran 1882 tarihli tereke kaydı.

⁴⁰⁶ Baykara, *Ön. ver.*, s. 116.

⁴⁰⁷ Eröz, *Ön. ver.*, s. 131.

⁴⁰⁸ U.Ş.S., 8291, s. 217, H. 13 Rebiü'l-ahir 1300-M. 21 Şubat 1882 tarihli tereke kaydı.

ailelerin terekelerinde rastlanan atın dışına *kısrak* denmektedir ve yavrusu tay ile birlikte tereke kayıtlarında yer almaktadır.⁴⁰⁹

3. Katır

Yine önemli bir yük hayvanı olan ve *ester*⁴¹⁰ şeklinde tabir edilen *katır*, yaygın olmamakla birlikte terke kayıtlarında yer almaktadır ve değeri diğer yük hayvanlara göre daha fazladır. Katır, erkek eşek ile kısrakın çiftleştirilmesinden doğan kısır bir hayvandır.⁴¹¹ Tarımsal faaliyetlerde, özellikle de çift sürümeye faydalandığı gibi yük taşımada da kullanılmaktadır.⁴¹²

4. Deve

Osmanlı'da önemli bir ticaret hayvanı olan deveye Uşak kırsal kesimi ailelerinden ziyade göçebe aşiretler mensuplarının ve misafir tüccarın terekelerinde rastlanılmaktadır. Dayanıklılığı ile önemli bir nakliye hayvanı özelliğine sahip olan deve, Anadolu'daki göçebe aşiretlerin vazgeçilmezi olmuştur.⁴¹³ Uşak kırsalında *tüylü deve*, *boz deve* vb. türlerine tereke kayıtlarında tesadüf edilmektedir.⁴¹⁴

D. Arıcılık

Arıcılığın, insanoğlunun en eski iktisadî uğraşlarından biri olduğu bilinmektedir. Türklerin de arıcılığı, Orta Asya'dan itibaren bildikleri kaynaklarda belirtilmektedir.⁴¹⁵ Anadolu, kendine has bitki örtüsü ile arıcılığa müsait bir coğrafyadır. Tatlı bir yiyecek olan balın üretimi arıcılık ile sağlanmaktadır. XIX. Yüzyıl Uşak kırsalında arıcılığın yaygın olarak yapıldığı, tereke kayıtlarındaki arı kovanlarının fazlalığından anlaşılmaktadır.⁴¹⁶ Uşak köy terekelerindeki arı kovanlarının varlığına rağmen, terekelerde bal ürününe dair her hangi bir bilgi yer almamaktadır. Bununla birlikte arıcılığın ek gelir olarak aile ekonomisine ve beslenme ihtiyaçlarına cevap verdiği söylenebilir.

⁴⁰⁹ U.Ş.S., 8291, ss. 59-60, H. 25 Ramazan (12)98-M. 21 Ağustos 1881 tarihli tereke kaydı.

⁴¹⁰ U.Ş.S., 8291, s. 33, H. 25 Safer (12)98-M. 27 Ocak 1881 tarihli tereke kaydı.

⁴¹¹ Parlatır, *Ön. ver.*, s. 860.

⁴¹² Baykara, *Ön. ver.*, s. 117.

⁴¹³ Eröz, *Ön. ver.*, s. 114.

⁴¹⁴ U.Ş.S., 8291, s. 193, H. 19 Safer 1300-M. 9 Ocak 1883 tarihli tereke kaydı.

⁴¹⁵ Edward Tryjarski, "Türklerde Arıcılık", Çev: Ayşe Nur Kırgız Sağın, *Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi Acta Turcica*, Yıl III, Sayı 1/1, (Ocak 2011), s. 131.

⁴¹⁶ U.Ş.S., 8291, s. 129, H. 29 Safer (12)99-M. 20 Ocak 1882 tarihli tereke kaydı.

IV. ÖLÇÜ BİRİMLERİ

İnsanlar yaşamlarını idame ettirirken, iktisadî faaliyetler içinde yer almaktadırlar. Bu süreçte edindikleri servetler ya da mal-mülk için çeşitli ölçü birimleri kullanılmıştır. Önceleri değiş-tokuş, sonraları para ile alış-veriş işlemleri, devlet veya toplum tarafından belirlenen ölçü birimleriyle sağlıklı bir biçimde yürütülmüştür. Üreten bir toplumunda üretim fazlasının elden çıkarılması doğaldır. Devlet'in de üretimden vergi alması ve bunu belirli kurallar çerçevesinde yapması gerekmektedir. Vergilendirme ve ticarî faaliyetlerde ölçü-tartı ve para kaçınılmaz olarak kullanılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde örfî hukuk yanında şer'î hükümler de yönetimde etkili olduğu için ölçüde hataya yer verilmemesine dikkat edilmiştir.⁴¹⁷ Osmanlı Devleti'nde yeni fetihler sonucu fethedilen bölgelerdeki ticarî hayatta yeni ölçü birimleriyle karşılaşmıştır. Böylece imparatorluğun geniş sınırları içinde çeşitli ölçü birimleri kullanılmış, ancak bu çeşitlilik aynı zamanda karışıklığa da sebep olmuştur.⁴¹⁸ Bu çeşitlilik, Osmanlı sınırları dâhilinde, bölgeden bölgeye, hatta köyden köye bile farklılık göstermiştir. Yine aynı ölçü birimlerinin değerlerinin farklılık gösterdiği de kaynaklarda belirtilmiştir.⁴¹⁹ Tanzimat Dönemi'nde bu konuda düzenlemeler yapılmış ve karşılaşılan sorunların önüne geçilmek istenmiştir.⁴²⁰ Fakat halk, eski ölçü birimlerini kullanmaya devam etmiş, bu sebeple de fiiliyatta standart bir ölçü-tartı sistemi oluşturulamamış, Anadolu'nun çeşitli yörelerinde kullanılan kilelerin değerleri ile İstanbul kilesi değeri arasında farklılıklar görülmüştür.⁴²¹ Bu farklılıklar, çeşitli sorunların yaşanmasına sebep olmuş, günümüzde de ölçü birimlerinin kg. ya da cm. karşılıklarının belirlenmesinde zorlukların yaşanması sonucunu doğurmuştur.

Ölçü birimlerinin isimlendirilmesinde mahallî ya da bölgesel ifadeler de kullanılmıştır. Anadolu ağızları sınıflandırmaları içinde 3 yönde farklılık görülmektedir;

⁴¹⁷ Ünal Taşkın, *Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Elazığ, 2005), s. 9.

⁴¹⁸ *Aynı.* s. 10.

⁴¹⁹ *Aynı.* s. 10.

⁴²⁰ Mıstanlıoğlu, *Ön. ver.*, s. 26.

⁴²¹ Köstüklü, 1999, *Ön. ver.*, s. 884.

- Doğu grubu ağızları,
- Kuzeydoğu grubu ağızları,
- Batı grubu ağızları,

Uşak kazası, bu ağız gruplarından Batı grubu ağızları içinde yer almaktadır.⁴²²

A. Ağırlık Ölçü Birimleri

1. Dirhem

Ağırlık ölçü birimleri içinde ilk akla gelen *dirhem*, İslam dünyasında ağırlık birimlerinin temelini oluşturmaktadır. Yani diğer ağırlık ölçülerinin miktarları dirheme endekslidir.⁴²³ Dirhem, İslam coğrafyasında, bilhassa uzun bir müddet İslam coğrafyasına önderlik eden Osmanlı Devleti'nde bölgelere göre değişiklik göstermiştir.⁴²⁴ 1 dirhem, 14 kırata eşit ağırlıktadır.⁴²⁵ Osmanlı iktisat tarihi araştırmalarında doğru hesaplamalar yapmak için metroloji çalışmalarının sonuçlandırılması gerekmektedir.⁴²⁶ Uşak köylerine ait tereke kayıtlarında dirhem birimiyle gümüş işlemeli giyim-kuşam eşyaları (simkârî kuşak)⁴²⁷, yün⁴²⁸ gibi dokuma malzemelerinin tartıldığı anlaşılmaktadır.

2. Kile

Osmanlı Devleti'nde kullanılan ölçü birimlerinden biri de *kile*dir. Genellikle tahıl tartmada kullanılmaktadır.⁴²⁹ Osmanlı Devleti'nde kile farklı birim miktarları ile ortaya çıkmıştır. Bunu engellemek için de XIX. Yüzyıldaki ölçü reformları ve standardizasyonları ile belirli bir sisteme oturtulmaya çalışılmıştır. Bunlardan ilki 26 Eylül 1869 tarihli ölçü reformudur. Buna göre; 1 eski kile = 37 litre'dir. 24 Eylül 1881 tarihli bir kararname ile ölçü değerlerinde yeniden bir değişikliğe gidilmiştir.

⁴²² Zeki Kaymaz, "Uşak'ta Ölçü Adları", *21. Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu*, (Uşak: Uşaklılar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, C. 1, 25-27 Ekim 2001), s. 79.

⁴²³ Taşkın, *Ön. ver.*, s. 27.

⁴²⁴ Taşkın, *Ön. ver.*, s. 28.

⁴²⁵ Halil Salihlioğlu, "Dirhem", *DİA*, IX, (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), s. 369.

⁴²⁶ Köstüklü, 1999, *Ön. ver.*, s. 884.

⁴²⁷ U.Ş.S., 8291, s. 160, H. 17 Receb (12)99-M. 27 Ocak 1882 tarihli tereke kaydı.

⁴²⁸ U.Ş.S., 8291, s. 128, H. 19 Safer (12)99-M. 10 Ocak 1882 tarihli tereke kaydı.

⁴²⁹ Taşkın, *Ön. ver.*, s. 63.

28 Nisan 1891 tarihli bir genelge ile de 1 Mısır kilesi 16,5 litreye eşitlenmiştir.⁴³⁰ Genelde kile olarak geçmekle birlikte, *keyli* olarak da geçmektedir.⁴³¹ Küçük oranlarda tarım yapılan Uşak kırsalında bu ölçü biriminin yaygınca kullanıldığı görülmekte, ancak kg karşılığını tam olarak tespit etmek mümkün olamamaktadır.

3. Kıyye

Osmanlı metrolojisinde okka olarak bilinen *kıyye* ölçü birimi de yaygınca kullanılmaktadır. Dokumada kullanılan ip ve yapağı tartmada, tarımsal ürünlerden pamuk, pamuk kozası ve tohum tartmada, yiyeceklerden yağ ve kuru üzüm tartmada, özellikle de ev müstemilatından çıkan bakır eşyaları tartmada kıyye ölçü birimi kullanılmıştır.⁴³² Kıyye, genel olarak 400 dirheme eşittir.⁴³³

4. Batman

Daha çok Türk kavimleri tarafından kullanıldığı bilinen *batman* ölçü birimi, Uşak kırsal kesim ailelerinde sadece tatlı bir yiyecek türü olan pekmez tartmada kullanılmaktadır.⁴³⁴ Büyük bir çömleğin aldığı miktar anlamındadır.⁴³⁵ Fakat batman ölçüğünün karşılığı olarak çeşitli görüşler mevcuttur. Şemseddin Sami'ye göre batman hububat için kullanılan bir ölçü birimi olup iki okka ile altı okka arasında mahalli olarak değiştiğini kaydetmektedir.⁴³⁶ Buna karşın Halil Salihlioğlu bir batmanı, 620 dirhem olarak kaydetmiştir.⁴³⁷

5. Kantar

Kantar, Latince'den Arapçaya geçmiş bir kelimedir. XIX. Yüzyılda Osmanlı ölçü sistematüğinde eski kantar ve yeni kantar olarak ikiye ayrılmış, yeni kantar 1866'da kullanılmaya başlanmıştır.⁴³⁸ Osmanlı topraklarında kantarların kg karşılıklarının farklılıklar gösterdiği bilinmektedir. Örneğin İstanbul kantarı, 400 dirhemlik 44 okkaya (*kıyye*) eşittir.⁴³⁹ Köy tereke kayıtlarından Uşak kırsalında

⁴³⁰ Cengiz Kallek, "Kile", *DİA*, XXV, (Ankara: TDV Yayınları, 2002), s. 570.

⁴³¹ Beşir Gözübenli, "Keyli", *DİA*, XXV, (Ankara, TDV Yayınları, 2002), s. 362.

⁴³² U.Ş.S., 8291, s. 175, H. 21 Cemaziye'l-evvel (12)99-M. 10 Nisan 1882 tarihli tereke kaydı.

⁴³³ Taşkın, *Ön. ver.*, s. 96.

⁴³⁴ U.Ş.S., 8291, s. 187, H. 27 Muharrem 1300-M. 8 Aralık 1882 tarihli tereke kaydı.

⁴³⁵ Kaymaz, *Ön. ver.*, s. 81.

⁴³⁶ Sami, *Ön. ver.*, s. 358.

⁴³⁷ Taşkın, *Ön. ver.*, s. 16.

⁴³⁸ Taşkın, *Ön. ver.*, s. 51.

⁴³⁹ Cengiz Kallek, "Kantar", *DİA*, XXV, (Ankara: TDV Yayınları, 2002), s. 319.

kantarın, ticaret ve deri işlemeciliğinde önemli bir yeri olan palamutları tartmada kullanıldığı görülmektedir.⁴⁴⁰

6. Çeki

Türkçe *çek-mek* fiilinde gelen, 4 kantardan ibaret bir tartı ölçü birimidir. Standart Osmanlı metroloji sisteminde; 1 Çeki = 4 kantar = 225.798 kg'dır.⁴⁴¹ Genellikle Uşak kırsalında pamuk kozası çekiminde kullanıldığı görülmektedir.⁴⁴² Ayrıca afyon tartmada çeki ölçü biriminin kullanıldığı görülmektedir.⁴⁴³

7. Tas

Hububat ve bakliyat tartmada kullanılan *tas* ölçü birimi, *bir tas*, *iki tas* şeklinde kullanılmaktadır⁴⁴⁴ ve bir tas yaklaşık 5 kg ağırlığındadır.⁴⁴⁵

B. Alan Ölçü Birimleri

Alan ölçü birimlerinden en yaygın kullanılanı, *dönüm*'dür. Tereke kayıtlarına göre genellikle üzüm bağlarını ölçmede temel alan ölçüsüdür. Ayrıca belirli bir hububatın ekilen tohumu ile birlikte alanın miktarını belirlemede de kullanıldığı tereke kayıtlarında görülmektedir. Osmanlı'da 1881 tarihinde metrik sisteme geçiş ile dönüm, eski dönüm ve yeni dönüm olarak anılmaya başlanmıştır. Buna göre; 1 eski dönüm = 40x40 adım, 1 cedit dönüm = 50x50 = 2500 m²'dir.⁴⁴⁶ Uşak kırsalından bir örnek verecek olursak; Bulkaz köyünden Üzümcüoğlu Hüseyin'in H. 13 Cemaziye'l-ahir (12)98-M. 13 Mayıs 1881 tarihli tereke kaydında;

Köy altında vâki' malûmü'l-hudûd mülk bağ dönüm 2-200 gurûş⁴⁴⁷ şeklinde kayda düşülmüş bağın dönüm olarak miktarı belirtilmiştir.

Genellikle bahçe, tarla ve toprağın belirli bir kısmı için kullanılan *evlek*, ölçü birimine de terke kayıtlarında tesadüf edilmektedir. Dönümün 1/4'ü oranındadır. Evlek, Uşak kırsalında ev çevresindeki bahçe ölçümünde, üzüm bağının dönümden

⁴⁴⁰ U.Ş.S., 8291, ss. 188-189, H. 3 Safer 1300-M. 14 Aralık 1882 tarihli tereke kaydı.

⁴⁴¹ Taşkın, *Ön. ver.*, s. 22.

⁴⁴² U.Ş.S., 8291, ss. 130-131, H. 21 Cemaziye'l-ahir (12)99-M. 10 Mayıs 1882 tarihli tereke kaydı.

⁴⁴³ U.Ş.S., 8291, s. 72, H. 5 Şaban (12)98-M. 3 Temmuz 1881 tarihli tereke kaydı.

⁴⁴⁴ U.Ş.S., 8291, s. 67, H. 29 Rebiü'l-ahir (12)98-M. 31 Mart 1881 tarihli tereke kaydı.

⁴⁴⁵ Kaymaz, *Ön. ver.*, s. 81.

⁴⁴⁶ Feridun Emecen, "Dönüm", *DİA*, IX, (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), s. 521.

⁴⁴⁷ U.Ş.S., 8291, s. 92, H. 13 Cemaziye'l-ahir (12)98-M. 13 Mayıs 1881 tarihli tereke kaydı.

daha az olmaları halinde kullanılmaktadır. Yine evin yapılabileceği alan⁴⁴⁸, tarlanın öküz ile bir günde işlenebileceği bölünmüş alan veya tarlanın sebze üretimi yapıldığı alanı belirtmek için kullanıldığı görülmektedir.⁴⁴⁹ Örnek olarak; Kureyş köyünden Koca Hüseyinoğlu Mustafa'nın H. 7 Rebiü'l-evvel (12)98-M. 7 Şubat 1881 tarihli tereke kaydında;

*Karye-i merkûmede vâki' kürûmi mülk bağ evlek 2-100 gurûş*⁴⁵⁰

Örnekte görüldüğü üzere bağ mülkü evlek üzerinden ölçeklendirilmiştir.

C. Uzunluk Ölçü Birimleri

Tereke kayıtlarında daha çok eşyaların uzunluklarını ölçmede kullanılan uzunluk ölçüsü birimlerinin, *tob*⁴⁵¹ ve *arşın*⁴⁵² olduğu görülmektedir. Top, kumaş ve sergi çeşitlerinin uzunluk miktarını belirtmekte kullanılmaktadır. Topun birim miktarı kumaşın kalitesine ve fiyatına göre değişiklik gösterebilmekteydi.⁴⁵³ Buna göre yaklaşık olarak 1 top'un, 10-12 metreye tekabül ettiği düşünülmektedir.⁴⁵⁴ Arşın ölçü birimiyle de kumaşların ölçüldüğü görülmektedir. Diğer ölçü birimleri gibi arşın, metrik sistem öncesi kullanılan bir uzunluk ölçüsüdür. Zamana ve mekâna göre değerinde çeşitlilik görüldüğü gibi, ölçülen nesnenin cinsine göre de farklılıklar göstermektedir. Yaşanan ihtilaflar ve karışıklıkları önlemek amacıyla arşın ölçü biriminde devlet, farklı tarihlerde standardizasyonlara gitmiştir. 1841 yılında *mimar arşını* diye adlandırılan, mimarlıkla ilgili alanlarda kullanılan ölçü biriminin değeri 75,7738 cm ile standartlaştırılmıştır. Kumaş ölçümünde kullanılan *çarşı arşını* ise 68 cm uzunluğundadır.⁴⁵⁵ Çarşı arşınından daha kısa olan *endaze* ölçü birimi, çarşı ve pazarlarda halk tarafından kullanılan bir uzunluk ölçüsüdür. Metrik sisteme göre 1 endaze, 65 cm.'ye eşittir.⁴⁵⁶ 24 Eylül 1881'de metrik sisteme geçiş ile *yeni arşın*

⁴⁴⁸ Mistanlıoğlu, *Ön. ver.*, s. 26.

⁴⁴⁹ Taşkın, *Ön. ver.*, s. 136.

⁴⁵⁰ U.Ş.S., 8291, s. 62, H. 7 Rebiü'l-evvel (12)98-M. 7 Şubat 1881 tarihli tereke kaydı.

⁴⁵¹ U.Ş.S., 8291, ss. 59-60, H. 25 Ramazan (12)98-M. 21 Ağustos 1881 tarihli tereke kaydı.

⁴⁵² U.Ş.S., 8291, s. 61, H. 17 Cemaziye'l-evvel (12)98-M. 17 Nisan 1881 tarihli tereke kaydı.

⁴⁵³ Taşkın, *Ön. ver.*, s. 163.

⁴⁵⁴ Mistanlıoğlu, *Ön. ver.*, s. 26.

⁴⁵⁵ Mehmet Erkal, "Arşın", *DİA*, III, (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), s. 412.

⁴⁵⁶ *Aynı.* s. 412.

olarak tanımlanmış bir birim kabul edilmiştir. Fakat yayımlanan kılavuzlardaki küsurları anlayamayan halk eski ölçü değerlerini kullanmaya devam etmiştir.⁴⁵⁷

D. Diğer Ölçü Birimleri

Belirtilen ölçü birimleri yanında bir de geleneksel ve bölgesel olarak kullanılan, halk arasında yaygın ölçü terimleri mevcuttur. Ev, dükkân gibi gayr-i menkul yapıların adedini belirtirken *bab*⁴⁵⁸ kullanılır. Gayr-i menkuller arasında yerleşim birimleri içinde yer alan arsalar için *ku'a*⁴⁵⁹, ev, ambar, dükkân ve diğer yapıların odalarını belirtmek için *göz*⁴⁶⁰, terekelerde geçen eşya miktarı için *aded*⁴⁶¹, manifatura eşyaları ve diğer sair eşyalarda miktar belirtmede *parça*⁴⁶² ölçüt ifadesi kullanılmıştır. Tarım alanında ise saman, kuru odun, darı sapı vb. gibi nesnelere ölçmede pratiklik açısından kolaylık sağladığı için *araba* ifadesi kullanılmıştır. XIX. Yüzyılda bir öküz arabası 25 kile, yani yaklaşık 650 kg. ağırlığında buğday taşımaktadır.⁴⁶³ Çokaklı köyünden Tataroğlu Mehmet'in H. 5 Cemaziye'l-evvel (12)99-M. 25 Mart 1882 tarihli tereke kaydında, 8 araba saman 220 kuruş, 5 araba hatab 50 kuruş olarak kaydedilmiştir.⁴⁶⁴ Hayvan sayımında ise *re's*⁴⁶⁵ ve *çift*⁴⁶⁶ ifadeleri miktarı belirtmek için kullanılan ifadeleri teşkil etmektedir.⁴⁶⁷

V. PARA BİRİMLERİ VE ZİYNET EŞYALARI

Para, genel mübadele aracı ve kıymet ölçüsü olarak ortaya çıkmış, zamanla da devletlerin ve/veya hükümdarların hâkimiyet sembolü durumuna gelmiştir.⁴⁶⁸ Diğer doğu devletlerinde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de sikke kestirmek, para bastırmak hâkimiyet alametlerinden biri olmuştur.⁴⁶⁹ Madenî para rejiminin hâkim olduğu Osmanlı Devleti'nde temel para birimini ilk yıllarda gümüş *akçe* teşkil ederken, XVI. Yüzyılın sonlarından itibaren yaşanan devalüasyonların da etkisiyle

⁴⁵⁷ Erkal, "Arşın", ss. 411-413.

⁴⁵⁸ U.Ş.S., 8291, s. 112, H. 5 Zilkade (12)98-M. 29 Eylül 1881 tarihli tereke kaydı.

⁴⁵⁹ U.Ş.S., 8291, s. 108, H. 7 Muharrem (12)98-M. 10 Aralık 1880 tarihli tereke kaydı.

⁴⁶⁰ U.Ş.S., 8291, ss. 130-131, H. 21 Cemaziye'l-ahir (12)99-M. 10 Mayıs 1882 tarihli tereke kaydı.

⁴⁶¹ U.Ş.S., 8291, s. 193, H. 2 Cemaziye'l-ahir (12)99-M. 21 Nisan 1882 tarihli tereke kaydı.

⁴⁶² U.Ş.S., 8291, s. 159, H. 5 Şaban (12)99-M. 22 Haziran 1882 tarihli tereke kaydı.

⁴⁶³ Taşkın, *Ön. ver.*, s. 12.

⁴⁶⁴ U.Ş.S., 8291, s. 192, H. 2 Receb (12)99-M. 20 Mayıs 1882 tarihli tereke kaydı.

⁴⁶⁵ U.Ş.S., 8291, s. 61, H. 17 Cemaziye'l-evvel (12)98-M. 17 Nisan 1881 tarihli tereke kaydı.

⁴⁶⁶ U.Ş.S., 8291, s. 45, H. 25 Safer (12)98-M. 27 Ocak 1881 tarihli tereke kaydı.

⁴⁶⁷ Çift ifadesi aynı zamanda malzemenin ve hayvanın ziraat için kullanıldığını belirtebilmektedir.

⁴⁶⁸ Yılmaz Karadeniz, "Amasya'da Fiyatlar (1764-1770)", *OTAM*, S. 11, Ankara (2000), s. 259.

⁴⁶⁹ Ruhi Özcan, "Osmanlı Devleti'nde XVII. Yüzyılda Yapılan Sikke Tashihleri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 17, Konya (Bahar-2008), s. 238.

kuruş ve kuruşun 1/40'ı olan *para* birimleri kullanılmaya başlanmıştır. Bu durum XIX. Yüzyılda da devam etmiş, temel para birimini kuruş ve pare oluşturmuştur. Bunun yanında ülke sınırlarında yerli ve yabancı altın paralar da tedavül etmiştir.⁴⁷⁰ Buna göre Tanzimat Dönemi'ne kadar Osmanlı Devleti'nde bir para birliğinin bulunmadığını söylemek mümkündür.⁴⁷¹ 1840 yılı Tashih-i Ayar Fermanı'yla parayı korumaya yönelik ilk adım atılmış ve Osmanlı parasının esası Mecidiye altın-gümüş birimlerine dönüştürülmüştür. Yüzyılın ilk yarısında *Mecidiye* esasına dayalı para sistemi varlığını nispeten korumuş ve para birliğini sağlamıştır. 1879 tarihinde yayınlanan, esas olarak da 1881'de uygulanmaya konulan ve çift metal sisteminden tek metal sistemine geçişi sağlayan Meskûkât-ı Osmanîye Kararnâmesi⁴⁷² ile de 100 kuruşa eşit, binde 916,5 ayarında 2 dirhem 4 kırat ağırlığında olan *Osmanlı Lirası*, para biriminin esası haline getirilmiştir.⁴⁷³ Bundan önceki yıllarda ise 1 Osmanlı Lirası 140 kuruşa denk geldiği kaydedilmektedir.⁴⁷⁴

Osmanlı Devleti genelinde para kullanımı, zaman ve mekâna göre farklılıklar göstermekle birlikte⁴⁷⁵, ticaret-üretim birlikteliği sayesinde nüfuslu kentlerden kırsal kesim köylerine kadar para sisteminin işlediği göz önünde bulundurulmalıdır. Uşak kırsalında da tereke kayıtlarındaki veriler ışığında hangi paraların tedavülde olduğu görülebilmektedir. Uşak tereke kayıtlarında miras taksimi esnasında temel birim olarak *guruş*⁴⁷⁶ kullanılmaktadır. Küsuratta ise *para*⁴⁷⁷ birimi ön plandadır. Bunların dışında çeşitli dönemlerde tedavülde olan gümüş ve altın paralar da mevcuttur. Tereke kayıtlarına göre *Sim Mecidiye*'nin⁴⁷⁸ değeri 20 kuruşa tekabül etmektedir ve 24.055 gr ağırlığındadır.⁴⁷⁹ Altın paralardan ise *Memduhiye Altını*⁴⁸⁰, *Mahmûdiye Altını*⁴⁸¹ *Lira-i Osmanî Altını*⁴⁸², *Ayaklı Sandıklı Altını*⁴⁸³ birimlerine rastlanmaktadır.

⁴⁷⁰ Mustafa Öztürk, "XIX. Yüzyılda Harput'ta Fiyatlar", *Belleten*, I/111, Sayı: 207-208 (1989), s. 797.

⁴⁷¹ Mistanlıoğlu, *Ön. ver.*, s. 25.

⁴⁷² Ekrem Erdin, "Osmanlı Para Sistemi ve Tağşiş Politikası: Dönemsel Analiz", *Bankacılar Dergisi*, S. 56, İstanbul (Mart 2006), s. 21.

⁴⁷³ Öztürk, *Ön. ver.*, s. 798.

⁴⁷⁴ Çadırcı, *Ön. ver.*, s. 147.

⁴⁷⁵ Özcan, *Ön. ver.*, s. 738.

⁴⁷⁶ U.Ş.S., 8291, s. 112, H. 5 Zilkade (12)98-M. 29 Eylül 1881 tarihli tereke kaydı.

⁴⁷⁷ U.Ş.S., 8291, s. 127, H. 27 Safer (12)99-M. 18 Ocak 1882 tarihli tereke kaydı.

⁴⁷⁸ U.Ş.S., 8291, s. 43, H. 24 Cemaziye'l-ahir (12)98-M. 24 Mayıs 1881 tarihli tereke kaydı.

⁴⁷⁹ Öztürk, *Ön. ver.*, s. 802.

⁴⁸⁰ U.Ş.S., 8291, s. 43, H. 24 Cemaziye'l-ahir (12)98-M. 24 Mayıs 1881 tarihli tereke kaydı.

⁴⁸¹ U.Ş.S., 8291, ss. 59-60, H. 25 Ramazan (12)98-M. 21 Ağustos 1881 tarihli tereke kaydı

⁴⁸² U.Ş.S., 8291, s. 43, H. 24 Cemaziye'l-ahir (12)98-M. 24 Mayıs 1881 tarihli tereke kaydı.

Tereke kayıtlarında, yabancı paralardan ticaret sayesinde tedavülde olan ve tanesi 105⁴⁸⁴ kuruş değerinde bulunan 10 adet *Fransız Lirası* göze çarpmaktadır.⁴⁸⁵

Tereke kayıtlarından kırsal kesimdeki ailelerin kıymetli, ziynet eşyaları edindikleri de görülmektedir. Bu eşyalar, özellikle kadın terekelerinde yer almaktadır. Bunu, kadının para ve ziynet eşyaları ile olumsuz bir durumda veya ailevî bir harcamaya gereksinim duyulması halinde başvuru birikim olarak açıklamak da mümkündür.

Uşak kırsalında rastlanan ziynet eşyalarının *takım altın, karışık takım altın*, şeklinde tereke kayıtlarında yer aldığı görülmektedir.⁴⁸⁶ Bu ziynet eşyalarının, ailenin kurulma aşamalarında ve evlenme törenlerinde takılan takılardan meydana geldiği düşünülebilir. Ayrıca kadınların başlıklarına süs olarak işledikleri altın paraları da bu kategori içerisinde saymak mümkündür. *Beyaz alınlık, alınlık, simkâri tepelik* vb. gibi kadın başlıklarında, altın ve gümüş paraların takıldığı bilinmektedir.⁴⁸⁷

⁴⁸³ U.Ş.S., 8291, s. 160, H. 17 Receb (12)99-M. 4 Haziran 1882 tarihli tereke kaydı.

⁴⁸⁴ Öztürk'ün adı geçen makalesinde *Fransız Lirası*'nın 1881 yılı itibariyle 86,4 kuruş olduğu belirtilmiştir.

⁴⁸⁵ U.Ş.S., 8291, s. 61, H. 17 Cemaziye'l-evvel (12)98-M. 17 Nisan 1881 tarihli tereke kaydı.

⁴⁸⁶ U.Ş.S., 8291, s. 160, H. 17 Receb (12)99-M. 4 Haziran 1882 tarihli tereke kaydı.

⁴⁸⁷ U.Ş.S., 8291, ss. 59-60, H. 25 Ramazan (12)98-M. 21 Ağustos 1881 tarihli tereke kaydı.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: TEREKE KAYITLARI VE DEMOGRAFİK ANALİZ VERİLERİNİN TAHLİLİ

Osmanlı tarihi araştırmalarında birincil kaynaklar arasında yer alan kadı sicilleri tarih yazıcılığında, paha biçilmez bir bilgi kaynağı hüviyetindedir. Bu bilgi kaynağında yer alan verileri çeşitli açılardan değerlendirmek mümkündür. Sosyal, iktisadi, idari, demografik açılardan önemli bilgiler içeren Şeriyye Sicilleri, belirli konularda analizler yapmaya imkânı tanımaktadır. Bununla birlikte Şeriyye Sicilleri, yapılacak çalışmalarda hem vazgeçilmez kaynaklar arasındadır, hem de araştırmaları güçleştiren bazı hususiyetler taşımaktadır.

Siciller mahallî araştırmalara ciddi katkılar sağlamaktadır. Bununla birlikte mahalli düzeydeki çalışmaların sonuçlarının karşılaştırılması da büyük önemi haizdir. Bir başka ifadeyle mahalli düzeyde yapılan çalışmalar genellemelere zemin hazırlamalıdır.⁴⁸⁸ Bu genellemelerin yapılması ise öncelikle mahalli ampirik çalışmaların yapılmasına bağlıdır. Böylece tarih yazımında karşılaşılabilecek öngörü hataları en aza indirilmiş olacaktır. Amaç, sorun ve çözüm bağlamında, sicillere dayalı tarih yazımının sadece şekil ve hukuki çıkarımlara dayanmadığını göstermek, verilerin nitel-nicel analizlerini yapmaktır. Buradaki sorun ve çözüm ilişkisinde, belirtildiği üzere mikro bakış açısının makro bakış açılarına zemin hazırlaması gerekmektedir.

Ekonomik, kültürel ve demografik yönden ele alınan sicillerdeki veriler tereke kayıtlarıdır. İncelenen Şer'iyye Sicillerinde yer alan bu tereke kayıtları söz konusu dönemde Uşak köylerinde yaşamış çeşitli büyüklükte ailelerin bir nevi o tarih düzleminde *örneklemi* mahiyetindedir. Örneklemde araştırmanın geçerliliği ve güvenilirliği olması için eldeki verilere kaynaklık eden materyallerin özelliği önem arz etmektedir. Buna göre en doğru sonuca ulaşmak için eldeki verilerin tümünden çıkan sonuca bakılmaktadır.

I. DEMOGRAFİK YAPI

Çalışmada, tereke kayıtlarındaki veriler tarihî demografik bazı analizlerde bulunmaya ve şüphesiz demografik sonuçlar çıkarmayı mümkün kılmaktadır.

⁴⁸⁸ Yavuz Cezar, "18. Yüzyılda Eyüp'te Para ve Kredi Konuları Üzerine Gözlemler", *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 1998), s. 15.

Toplumunu oluşturan ailenin demografik yapısına dair tahlillerin yapılması, tereke kayıtlarına göre imkân dâhilindedir. Ancak bu tahlil sınırlıdır, bu sınırı da terekelerdeki veriler belirlemektedir. Bununla beraber bazı tarihî demografik çıkarımlarda bulunmak mümkün olmaktadır. Bilindiği üzere tarihî demografi, nüfus yapısına, nüfus hareketliliğine, ailenin teşekkülüne, cinsiyet yapısına vb. dair anlama çabalarını kapsamaktadır. Bir başka ifade ile tarihî demografi nüfus yapısı ile nüfus hareketliliği ekseninde nüfusu çeşitli açılardan incelemektedir.⁴⁸⁹ Tereke kayıtlarından yer alan veriler çerçevesinde eş durumu, çocuk sayısı, isimler, aile büyüklükleri hakkında bilgiler elde edilebilmekte, bu sayede de demografik çıkarımlarda bulunulabilmektedir. Bununla birlikte tereke kayıtlarının, toplam nüfus vb. bilgileri içermediği de görülmektedir.

Beylikler Döneminde Germiyanogulları'na bağlı olan Uşak, Germiyan topraklarının Osmanlı'ya geçmesi ile Anadolu Vilayeti'nin Kütahya Sancağı'na bağlanmıştır. 1836'da Anadolu'daki eyaletlerin kaldırılmasıyla birlikte Uşak, yeni idari sistemde Hüdavendigâr Vilayeti Kütahya Sancağı'nın kazası olmuştur.⁴⁹⁰ 1884 tarihli *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*'ye göre Uşak kazasına bağlı köy sayısı 111'dir. Uşak idari olarak üç nahiyeye ayrılmaktadır; Uşak kaza merkezi, Banaz nahiyesi, Göbek nahiyesi.⁴⁹¹ 1880-1883 yılları arasında ait Uşak Şer'iyye Sicillerindeki tereke kayıtlarına göre 54 farklı köye ait 130 kayıt bulunmaktadır. Delihıdırlı, Karahallu, Çokaklı, Bulkaz, Sivaslı, Avgan, Karabedirler, Karaboyalık köyleri diğer köylere nazaran daha çok tereke kaydına sahiptir.⁴⁹² 1880-1883 tarihleri arasında Delihıdırlı köyü⁴⁹³ sakinlerinden 12 kişiye ait tereke kaydı varken, Erice köyü⁴⁹⁴ sakinlerinden sadece 1 kişiye ait tereke kaydı bulunmaktadır. Bu yerleşimlerden biri de Karafeslioğlu Çiftliği'dir.⁴⁹⁵ Tereke sahiplerinin 44'ü *asâkir-i*

⁴⁸⁹ Sevil Cerit, "Türkiye'de Tarihi Demografinin Konumu" *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 2, C. 3, Ankara (1985), s. 105.

⁴⁹⁰ Bkz. Sadiye Tutsak, "Osmanlı Devleti'nin Son Devirlerinde Uşak Kazası", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. 16, İzmir (2001), s. 175-192.; Sadiye Tutsak, "Uşak Kazasında Mülki Taksimatın Gelişimi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. 9, İzmir (1994), s. 309-325.

⁴⁹¹ Tutsak, 1994, *Ön. ver.*, s. 309-325.

⁴⁹² 1880-1883 tarihleri arasında Delihıdırlı köyü sakinlerinden 12 kişiye ait tereke kaydı varken Erice köyü sakinlerinden sadece 1 kişiye ait tereke kaydı bulunmaktadır.

⁴⁹³ U.Ş.S., 8291, s. 33, H. 25 Safer (12)98-M. 27 Ocak 1881 tarihli tereke kaydı.

⁴⁹⁴ U.Ş.S., 8291, s. 173, H. 2 Rebiü'l-evvel (12)99-M. 22 Ocak 1882 tarihli tereke kaydı.

⁴⁹⁵ U.Ş.S., 8291, ss. 59-60, H. 25 Ramazan (12)98-M. 21 Ağustos 1881 tarihli tereke kaydı.

şahânde, yani askeri görevini yerine getirirken vefat etmiştir⁴⁹⁶. 1 kişi Karabedirler köyünde misafir iken vefat etmiş,⁴⁹⁷ 1 Gayr-i Müslim de ticaret ile meşgul iken Karalar köyünde vefat etmiştir.⁴⁹⁸ Uşak Kazasının kırsal bölgelerinde konar-göçer Türkmen aşiretlerinden Avşar, Kaçar, Saraç, Özbekli, Çakal, Caber, Harbendeli, Akkeçili, Karakeçili⁴⁹⁹, Kaltakçı, Saritekeli, Kızılkeçili, Dostlukçu⁵⁰⁰ aşiretleri meskûn idi. İncelediğimiz dönem kırsal kesim tereke kayıtlarında; 2 tereke kaydı Uşak yöresinde meskûn konar-göçerlere aittir. Bunlardan biri *Sarı Tekeli Aşireti*'ne⁵⁰¹ mensup iken, diğeri *Kaltakçı Aşireti*'ndendir.⁵⁰² Görüldüğü üzere Uşak köyleri hem tüccarların uğradığı, hem de hayvancılıkla uğraşan göçebelerin mesken edindiği bir yöredir.

A. Ailenin Demografik Yapısı

Temel toplumsal birim olan aile, insanın tarih sahnesine çıkışından bu yana var olmuştur.⁵⁰³ Aile, basit olarak kadın, erkek ve çocuklardan oluşan sosyal bir kurumdur. Aile geniş tanımıyla, bireylerin ilk sosyalleştiği, toplumdaki rollerini edindikleri, kültürel ve dinî değerlerini öğrendikleri, toplumsal birlikteliğin geleceği için yeni nesillerin oluşturulduğu, biyolojik ve psikolojik ihtiyaçlarının bir dayanışma içinde karşılandığı bir gruptur.⁵⁰⁴ Coğrafi, kültürel, etnik ve dinî etkenlerle birlikte aile kurumu çeşitli şekillerde teşekkül etmiştir. Bunlar, ataerkil-anaerkil, pederşahi-maderi, pederi, çekirdek-geniş, polijini-poliandri gibi aile

⁴⁹⁶ Dedebalılar köyünden Molla Ahmet Oğlu Mehmet'in H. 9 Rebiü'l-evvel (12)98-M. 9 Şubat 1881 tarihli tereke kaydından anlaşılacağı üzere Molla Ahmetoğlu Mehmet askerde vefat etmiştir. U.Ş.S., 8291, s. 46, H. 9 Rebiü'l-evvel (12)98-M. 9 Şubat 1881 tarihli tereke kaydı.

⁴⁹⁷ U.Ş.S., 8291, s. 193, H. 19 Safer 1300-M. 30 Aralık 1882 tarihli tereke kaydı.

⁴⁹⁸ U.Ş.S., 8291, ss. 79-80, H. 15 Şevval (12)98-M. 10 Ekim 1881 tarihli tereke kaydı.

⁴⁹⁹ Biray Çakmak, *Osmanlı Modernleşmesi Bağlamında Bir Batı Anadolu Kazasında Sosyo-Ekonomik Yapı: Uşak (1876-1908)*, (Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı Ankara, 2008), s. 16.

⁵⁰⁰ Tutsak, 2004, *Ön. ver.*, s. 109.

⁵⁰¹ Bulkaz köyü civarında meskûn Cem-i Nişin Saritekeli Aşiretinden Sultan Oğlu Ali Molla'nın H. 11 Şaban (12)99-M. 28 Haziran 1882 tarihli tereke kaydı. Terekesine bakıldığında büyük ölçüde hayvan varlığına tesadüf etmekteyiz.(U.Ş.S., 8291, s. 159, H. 11 Şaban (12)99-M. 28 Haziran 1882 tarihli tereke kaydı.)

⁵⁰² Kayaagıl köyü civarında meskûn Kaltakçı Sarac Aşiretinden Girikoğlu Ali'nin H. 13 Rebi'ül ahir (12)99-M. 4 Mart 1882 tarihli tereke kaydı. Terekesindeki büyükbaş-küçükbaş hayvan varlığının çokluğu hayvancılıkla uğraştığını göstermektedir.(U.Ş.S., 8291, s. 165, H. 13 Rebiü'l-ahir (12)99-M. 4 Mart 1882 tarihli tereke kaydı.)

⁵⁰³ Ömer Demirel, A. Gürbüz, M. Tuş, "Osmanlılarda Ailenin Demografik Yapısı", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C. I, (Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1992), s. 97.

⁵⁰⁴ Erten, *Ön. ver.*, s. 14.

tipleridir. Aile tiplerinin oluşumunda, ailenin büyük-küçük olması ve aile üyelerinin bireyler üzerindeki dominantlığı etkin rol oynamıştır.⁵⁰⁵

Geniş bir coğrafyaya sahip olan Osmanlı Devleti'nde aile kavramı farklı özellikler taşımaktadır. Müslüman ahalinin çok eşliliği benimsememesinin yanı sıra, Hıristiyan cemaatlerde de çok eşlilik görülmemektedir.⁵⁰⁶ Ailenin oluşumu ve yaşantısı, çeşitli dinlere mensup cemaatlerin kültürel özelliklerinden başka bölgesel, etnik ve hatta coğrafi konumlarıyla da ilgilidir.⁵⁰⁷ Osmanlı ailesi, eski Türk anlayışı ve İslamiyet'in kabulüyle birlikte oluşmuş, bir ev dâhilinde şekil almıştır. Ailenin oluşumunda, erkek ve kadının birlikteliğini meşru temellere dayandıran evlilik müessesesi önemli bir rol oynamıştır.⁵⁰⁸ Tereke kayıtlarından Uşak Kazasına bağlı köylerde şahısların ortalama medeni durumları belirlenebilmektedir. Ancak daha önce tereke sahiplerinin cinsiyete göre dağılımını vermek gerekmektedir.

Tablo 1. Tereke Sahiplerinin Cinsiyet Dağılımları (1880-1883)

Cinsiyet	Tereke Sayısı	Yüzdellik Oran
Kadın	5	% 3,84
Erkek	125	% 96,16

Tablo 1'e göre erkek terekelerinin, kadın terekelerine göre çok daha fazla olduğu görülmektedir. Fakat bu tam manasıyla kadın varlığının önemsiz olduğu anlamına gelmemektedir. Zira kadın terekelerinde bulunan mal varlıkları ve gayri-menkul sahipliği dikkate alındığında, kadının sosyal ve ekonomik hayatta etkin olduğu da görülmektedir. Terekelere göre erkeklerin mal-mülk varlıklarının daha fazla olduğu da anlaşılmaktadır. Bu da erkeğin ailede baskın rolüyle ilgili olmalıdır. Zaten ataerkil yapıda olan Türk ailesinde, aile reisinin erkek olduğu bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla erkek kadına göre iktisadî ve sosyal hayatta daha öndedir.

Terekelerdeki veriler medeni duruma göre tahlil edildiğinde, 130 şahsın 10'unun dul iken vefat ettiği, 2'sinin bekâr iken vefat ettiği, 118'inin ise evli iken vefat ettiği görülmektedir.

⁵⁰⁵ Erten, *Ön. ver.*, s. 31.

⁵⁰⁶ Ortaylı, 2009, *Ön. ver.*, s. 16.

⁵⁰⁷ *Aynı.* s. 16-17.

⁵⁰⁸ İbrahim Etem Çakır, "16. Yüzyılda Ayntab Şehrinde Ailenin Demografik Yapısı (1539-1576)", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 9(1), (2010), s. 4.

Tablo 2: Tereke Sahiplerinin Medeni Durumlarına Göre Dağılımı (1880-1883)

Medeni Durum	Erkek	Kadın	Toplam	Yüzdelerik Oran
Dul	9	1	10	% 7,69
Bekâr	2	-	2	% 1,53
Evlî	114	4	118	% 90,76

Tereke sahiplerinden bekâr olanlarının birinin ticaret ile meşgul iken, vefat ettiği tespit edilmiş, diğèrinin ise uzun bir süre askerde bulunduğu ve hayati durumunun belirsiz olduğu terekesine yansımıştır. Ayrıca tereke sahiplerinin tamamının, yetişkin bireyler olduğu da görülmüştür.

Tereke kayıtlarına göre Uşak Kazası köylerinde tek eşliliğın yaygın olduğu da belirtilmelidir. Bir erkeğın birden fazla kadın ile evlenmesine polijini (*polygamie*), yani çok eşlilik denmektedir.⁵⁰⁹ Çok eşlilik Türk ailesinde kendine has özelliklere sahiptir. Özellikle ilk eşin rızası alınarak ikinci evliliğın yapılması gerekmektedir.⁵¹⁰ Osmanlı aile hukuku, Türk gelenekleri yanında İslam aile hukukuna göre oluşmuştur. Çok eşlilik, İslam ilkeleri ile Osmanlı aile sisteminde *taaddüd-i zevcât* adıyla bilinmektedir.⁵¹¹ Meşru olmasına rağmen Osmanlı'da çok eşliliğın, tek eşliliğe göre daha az olduğu bilinmektedir. Uşak Şer'iyeye Sicillerindeki tereke kayıtları da bu durumu teyit eder niteliktedir.⁵¹² Osmanlı aile yapısında XIX. Yüzyılda da, çok eşlilik yaygın olmamakla birlikte var olduğu da bilinmektedir.⁵¹³ Çok eşliliğın temel sebeplerinden biri, ilk eşten çocuk sahibi olamama durumudur.⁵¹⁴ Dolayısıyla çok eşlilikte soyu devam ettirme amacı güdülmektedir. Çok eşlilikte etkili olan bir diğèr sebep de özellikle kırsal kesimde, ziraatla meşgul ailelerin daha fazla çocuğa sahip

⁵⁰⁹ Ortaylı, 2009, *Ön. ver.*, s. 123.

⁵¹⁰ Mehmet Eröz-Ali Güler, *Türk Ailesi*, (Ankara: A.K.M. Başkanlığı Yayınları, Milli Eğitim Basımevi, 1977), s. 51.

⁵¹¹ Ömer Düzbakar, "Osmanlı Toplumunda Çok Eşlilik: 1670-1698 Yılları Arasında Bursa Örneğ'i", *OTAM*, S. 23, (2010), s. 87.

⁵¹² U.Ş.S., 8291, s. 39, H. 23 Muharrem (12)98-M. 26 Aralık 1880 tarihli tereke kaydı.

⁵¹³ Ortaylı, 2009, *Ön. ver.*, s. 124-125.

⁵¹⁴ Düzbakar, 2010, *Ön. ver.*, s. 91.

olma istekleridir.⁵¹⁵ Uşak köylerine ait tereke kayıtlarına göre 114 evli erkekten 7'sinin 2 eşe sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 3: Terekelerde Çok Eşli Olanların Çocuk ve Tereke Servetleri (1880-1883)

Defter No.	İsim	Eş Sayısı	Çocuk Sayısı	Servet Durumu(kuruş)
No: 71	Kızıl Kollu Oğlu Ömer	2	5	2.317
No: 86	İmam Oğlu Şerif	2	4	5.135
No: 124	Karakaşlı Oğlu Hacı Ali	2	5	31.665
No: 132	Ali Beşe Oğlu Süleyman	2	7	2.403
No: 189	Hacı Ahmed Oğlu Mehmed	2	5	5.565
No: 128	Veliyüddin	2	2	7.409
No: 588	Hüdâ Oğlu Mehmed	2	6	3.969

İslam medeniyetinin etkisinde kalan Osmanlı Devleti'nde İslami kuralların etkili olması doğaldır. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nde çeşitli din, ırk ve mezheplere mensup milletler bulunmaktaydı. Osmanlı toplumu yapısı genel olarak dini bakımdan, Müslim ve Gayr-i Müslim olmak üzere ikiye ayrılarak tasnif edilmektedir.⁵¹⁶ Uşak kırsalına ait tereke kayıtlarındaki 130 terekeden sadece 1'i Gayr-i Müslime aittir.⁵¹⁷ O da yerleşik kırsal bölge halkından değildir, ticaret için geldiği köyde misafir iken vefat etmiştir. Malları, nakdi, alacak ve borçları tespit edilmiş, fakat borçları elindeki servetinden fazla çıkmıştır. Terekesi de meskûn bulunduğu kazanın şer'i mahkemesine gönderilmiştir.⁵¹⁸ Uşak köylerine ait tereke

⁵¹⁵ Düzbakar, 2010, *Ön. ver.*, s. 91.

⁵¹⁶Doğan Yörük, "XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşayan Gayri-Müslimlerin Nüfusu", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 17, Konya (2007), s. 625.

⁵¹⁷ Aslen Kula kasabasının Hıdırlı Mahallesinden olan Rum milletinden Hacı Yuvanoğlu İlyâ Uşak Kazâsının Karalar köyünde ticaret ile meşgul iken vefat etmiştir. Bıraktığı mal-mülk ve nakit Hıdırlı Mahallesinde yaşayan karısına, annesine ve kız kardeşine intikal etmiştir. Fakat terekeye bakıldığında alacakları, gayri-menkulden elde edilen nakdi, kişilere olan borçlarından ve fatura borçlarından daha az çıkmaktadır. Toplam tereke miktarı 925 kuruş iken borçları 17.575 kuruştur. Tereke miktarı borçlarını karşılamadığından, mahkeme bu meseleyi Kula Kazâsı Mahkeme-i Şer'iyyesi'ne ve Nizamiyyesi'ne havale etmiştir (U.Ş.S., 8291, ss. 79-80, H. 15 Şevval (12)98-M. 10 Ekim 1881 tarihli tereke kaydı).

⁵¹⁸ U.Ş.S., 8291, ss. 79-80, H. 15 Şevval (12)98-M. 10 Ekim 1881 tarihli tereke kaydı.

kayıtlarında Gayr-i Müslimlerin az olmasının temel sebebi, Uşak kırsalında Gayr-i Müslim yerleşimlerinin olmamasıdır.

Tarıma dayalı ekonominin hâkim olduğu toplumlarda çocuk sayısı önemlidir. Osmanlı ailesinde çocuklar, babanın ve baba tarafı akrabaların hukuki denetimi altındadırlar. Yani bu sebeple çocuk, velayet altındadır. Baba ve annenin denetimi altında çocuğun aileye aidiyet oluşmuştur.⁵¹⁹ Aynı zamanda çocuk, ailenin iktisadî yaşantısında yararlı bir demografik unsur olarak kendini göstermektedir. Özellikle tarımsal faaliyetlerin kol gücüne dayanması sebebiyle de çocuk sayısı önem taşımaktadır. Uşak köy tereke kayıtlarına göre varlıklı ailelerin çocuk sayısı daha fazladır. Örneğin; Selvioğlu köyünden Hacı Muhammet'in H. 25 Safer (12)98-M. 27 Ocak 1881 tarihli tereke kaydına göre murisin 3 erkek ve 8 kız çocuğu vardır. Serveti genel ortalamaya göre iyi durumdadır.⁵²⁰ Hukukî olarak ölen şahsın varisi durumundaki çocuklar arasında vefat etmiş olanların kaydının tutulduğu da görülmektedir.⁵²¹ Terekelerde ölen varisinin öncelikle mirastan hisse aldığı belirtilmekte, sonra da vefat ettiği ve payının hangi varisler arasında bölüştürüleceği karara bağlanmaktadır.⁵²² Bu durumun, miras hukukunda münâhasa meselesi olduğu Tereke Kayıtları ve Miras Olgusu bölümünde açıklanmıştı. Tereke kayıtlarında yer alan diğer bir önemli nokta da çocukların fizikî özürlerinin ve ruhsal durumlarının belirtilmiş olmasıdır. Nitekim Delihıdırlı köyünden Veliyüddin bin Hüseyin'nin Raziye isimindeki kızının görme engelli olduğu belirtilmiştir.⁵²³ Yine Karahallu köyünden Hüseyin Beşeoğlu Hacı Mehmed'in oğullarından Abdülkadir'in *meçnûn* yani ruhsal bozukluğu olduğu kaydedilmiştir.⁵²⁴

Uşak köylerinde çocuklu 125 ailenin çocuk ortalaması 3'tür. Tablo 4'te görüldüğü üzere ailelerin çocuk sayıları, 1 çocuklu, 2 çocuklu, 3 çocuklu ve 4 çocukludur. 3 ailenin ise çocuğu yoktur. 2 şahısta bekâr olduğu için çocuk kaydına rastlanmamıştır. Varisler arasında askere gidip hayatî durumu belli olmayan, kayıp olarak kaydedilmiş çocuklar da vardır.⁵²⁵ Mirastan alacakları hisseleri geri

⁵¹⁹ Ortaylı, 2009, *Ön. ver.*, s. 135.

⁵²⁰ U.Ş.S., 8291, s. 58, H. 25 Safer (12)98-M. 27 Ocak 1881 tarihli tereke kaydı.

⁵²¹ U.Ş.S., 8291, s. 158, H. 12 Şaban (12)99-M. 29 Haziran 1882 tarihli tereke kaydı.

⁵²² U.Ş.S., 8291, s. 15, H. 15 Zilkade (12)97-M. 19 Ekim 1880 tarihli tereke kaydı.

⁵²³ U.Ş.S., 8291, s. 128, H. 19 Safer (12)99-M. 19 Ekim 1880 tarihli tereke kaydı.

⁵²⁴ U.Ş.S., 8291, s. 217, H. 13 Rebiü'l-ahir 1300-M. 21 Şubat 1883 tarihli tereke kaydı.

⁵²⁵ U.Ş.S., 8291, s. 61, H. 17 Cemaziye'l-evvel (12)98-M. 17 Nisan 1881 tarihli tereke kaydı.

dönmelerine değin şer' en atanan vasilere teslim edilmiştir.⁵²⁶ Kayıp varislerin sayısı 18, daha önce de belirtilen mirasta payı olan, fakat vefat etmiş çocukların sayısı 14 ve daha doğmamış *haml-ı mevkûf*⁵²⁷ olarak belirtilmiş çocukların sayısı da 2'dir. Anne karnındaki çocuğun cinsiyeti bilinmemesine rağmen erkek olarak kabul edilmiş olacak ki hissesi bir erkek varisin hissesi kadar kaydedilmiştir. Karabedirler köyünden Hacı İbrahimoğlu Mahmut'un H. 27 Safer (12)99-M. 18 Ocak 1882 tarihli tereke kaydına göre;

Hisse-i zevce-i mezbûre Hadice - 121 gurûş 17 para

Hisse-i ibnü'l mezbûr Mustafa - 210 gurûş 20 para

Hisse-i ibnü'l mezbûr Mehmed - 210 gurûş 20 para

Hisse-i bintü'l mezbûre Fatma - 105 gurûş 10 para

Hisse-i bintü'l mezbûre İsmihan - 105 gurûş 10 para

*Hisse-i haml-ı mevkûf - 210 gurûş 30 para*⁵²⁸

Tablo 4: Ailelerin Çocuk Sayılarına Göre Dağılımı (1880-1883)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	11
Çocuk	Çocuk	Çocuk	Çocuk	Çocuk	Çocuk	Çocuk	Çocuk	Çocuk	Çocuk
28	22	23	22	11	7	5	2	1	1
Aile	Aile	Aile	Aile	Aile	Aile	Aile	Aile	Aile	Aile

Burada aile bireylerinin temelini oluşturan karı-kocadan sonra mühim olan çocuk sayısındaki cinsiyet dağılımıdır. Kız ve erkek çocuk dağılımına bakıldığında arada bir uçurumun olmadığı gözlenmektedir. Yetişkin ve yetişkin olmayan çocukların oranında bir uçurum olmadığı Tablo 5'te görülebilmektedir. Kayda geçmiş 418 çocuktan 106 yetişkin erkek çocuğun, 16'sının askerde kayıp olup hayati

⁵²⁶ Gâib-i mezbûrun zuhûruna değin vâsîsi er karındaşı mezbûr Ahmed (Askerde kayıp olan varis geri dönene kadar mirastan hissesi erkek kardeşine teslim edilmiştir.). U.Ş.S., 8291, s. 61, H. 17 Cemaziye'l-evvel (12)98-M. 17 Nisan 1881 tarihli tereke kaydı.

⁵²⁷ U.Ş.S., 8291, s. 127, H. 27 Safer (12)99-M. 18 Ocak 1882 tarihli tereke kaydı.

⁵²⁸ U.Ş.S., 8291, s. 127, H. 27 Safer (12)99-M. 18 Ocak 1882 tarihli tereke kaydı.

durumunun bilinmediği anlaşılmaktadır. Bunlar, varis olarak kabul edilmiş, mirastaki hisseleri vasilerine teslim edilmiştir.⁵²⁹

Tablo 5: Çocuk Sayısı ve Cinsiyet Dağılımı (1880-1883)

Cinsiyet	Yetişkin Olmayan Çocuk Sayısı	Yetişkin Olan Çocuk Sayısı	Toplam	Yüzdellik Oran
Erkek	117	106	223	% 53,34
Kız	99	96	195	% 46,65
Toplam	216	202	418	

Tablo 5’te görüldüğü üzere kız evlatlar ile erkek evlatlar arasındaki fark oranı %6.69 kadardır. Aynı şekilde yetişkin evlatlar ile yetişkin olmayan evlatlar arasındaki fark da oldukça azdır.

B. Mehir ve Mehir Miktarları

Mehir, erkeğin evlenirken kadına verdiği ya da vermeyi taahhüt ettiği para veya malı ifade etmektedir. İslam hukukuna göre tamamen kadının olmak üzere, nikâh akdinden önce ya da nikâh akdi sırasında verilen mehre “mehr-i mu’accel”, sonradan verilmesi taahhüt edilen ve kocanın vefatı halinde terekenin taksiminde verilen mehre “mehr-i mü’eccel” denmekteydi. Mehr-i müeccel buna göre zevcin vefatından sonra önceliği olan alacaklar arasındadır.⁵³⁰ Görüldüğü üzere İslam hukukunun Osmanlı hukukuna etkisi ile kadına sahip çıkmaktadır. Mehir, günümüzdeki başlık parası sisteminden farklı bir uygulamadır. Öyle ki İslam hukukuna göre katiyetle verilmesi gerekir ve sadece kadın kendi rızasıyla vazgeçebilir. Osmanlı toplumunda, mehir kadınlara verilen en önemli haklardan birisidir.⁵³¹ Böylece aile reisinin vefatı veya boşanma durumunda kadın, hukuki olarak koruma altına alınmaktadır. Öyle ki mehir, kadının annesine, babasına veya kardeşlerine verilmez, sadece kadın tarafından tahsil edilir. Mehir miktarı ve verilen pahanın niteliği bölgeye, döneme ve mezheplere göre değişim göstermektedir. Örneğin Hanefi mezhebine göre en düşük mehir miktarı, 10 dirhem veya 10 dirheme

⁵²⁹ U.Ş.S., 8291, s. 187, H. 3 Cemaziye’l-ahir (12)99-M. 22 Nisan 1882 tarihli tereke kaydı.

⁵³⁰ Ortaylı, 2009, *Ön. ver.*, s. 96.

⁵³¹ Jülide Akyüz, “Evlenme Sözleşmesinin Önemli Bir Ögesi Olan “Mehir” Hakkında Bazı Düşünceler”, *Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 37, Ankara (2005), s. 214.

denk mal olarak belirlenmiştir.⁵³² Mâlikîlere göre, bu miktar 3 dirhemdir. Şafî ve Hanbelî mezheplerine göre ise herhangi bir miktar belirtilmemiştir.⁵³³ Ancak sosyal normlar ve inançlar açısından mehir miktarının az olması, hoş karşılanmamaktadır.⁵³⁴ Buna rağmen miktarın en yüksek değeri belirlenmemiş, kocanın maddî durumuna göre miktarının belirlenmesi kararlaştırılmıştır.⁵³⁵

Kadının evlendikten sonra ailesinden ayrılması ve yeni bir aile kurması geleceği hakkında sorumluluk üstlenmesi sonucunu doğurur. Mehir, bu bakımdan Osmanlı ailesinde kadının statüsüne ekonomik bakımdan güç katma, boşanmasını önleme veya bir bakıma kadına sigorta fonksiyonu niteliği taşımaktadır. Mehrin sadece kadının tasarrufuna bırakılması, kocanın ölümü veya boşanma halinde bir süre yaşamlarını sürdürebilmelerini sağlamaya yönelik olduğu açıktır.⁵³⁶

Mehri, toplumun bir bireyi olan kadının mirastaki hissesi ile birlikte küçük bir serveti olarak algılamak gerekmektedir. Buna göre uzun veya kısa vadede kadın ekonomik özgürlüğe kavuşmaktadır. Uşak kırsal kesimindeki ailelerin, tereke kayıtlarındaki verilere göre mehir miktarları ve farklılıkları tespit edilebilmektedir. İncelenen kayıtlarda 31 terekede 33 mehr-i müeccel yer almaktadır. Geriye kalan 82 evli vefat eden erkek terekesinde mehir kaydı bulunmadığı görülmektedir.

Tablo 6: Uşak'ta Mehir Miktarları ve Oranları (1880-1883)

Mehir Miktarı	Kişi	Yüzdellik Oran
50 kuruş	3	% 9
100 kuruş	29	% 88
150 kuruş	1	% 3

Tablo 6'te görüldüğü üzere Uşak kırsalı mehir miktarlarında, büyük bir farklılık gözlenmemektedir. Genel itibariyle mehrin 100 kuruş miktarında olduğunu söylemek mümkündür.

⁵³² Cin, *Ön. ver.*, s. 95.

⁵³³ *Aynı.* s. 95.

⁵³⁴ Akyüz, *Ön. ver.*, s. 217.

⁵³⁵ *Aynı.* s. 217.

⁵³⁶ Erten, *Ön. ver.*, s. 52.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: TEREKE KAYITLARI VE İKTİSADÎ ANALİZ

I. EKONOMİK YAPI

Aynı zamanda fizyolojik bir varlık olan insanın, hayatını idame ettirebilmesi ve temel ihtiyaçlarını karşılayabilmesi, toplumda ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için üretimde bulunması gerekmektedir. Bu gereksinimlerin gerek kentsel alanlarda, gerekse kırsal alanlarda mal ve hizmet üreterek karşılandığı bilinmektedir. Geleneksel toplumlarda üretimin organik enerjiye dayandığı da malumdur. Bu bakımdan kırsal kesimde başlıca üretim sektörlerini oluşturan tarım ve hayvancılıkta kol gücüne dayalı bir üretim organizasyonu söz konusudur. Ayrıca insanlara hizmet edip esnaflık yaparak, beşerî ihtiyaçları karşılamaya yönelik faaliyetler de yapılmaktadır.

Uşak kırsalında ekonomik yapı, büyük ölçüde tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Terek kayıtlarında yer alan malzeme, bunu açıkça ortaya koymaktadır. Zira terekelerde tarımsal ürünler, hayvan ve bağ-bahçe varlıkları hemen hemen sürekli yer almaktadır.

Uşak kırsalında ailelerin çoğunluğu çiftçilik ile meşguldür. Bunun yanında hayvancılık ikinci sırada gelmektedir. Ailelerin çoğunda üzüm bağları da bulunmaktadır. Zira bağcılık kaza köylerinde yoğun bir üretim dalını oluşturmaktadır. Köy terekelerinde ayrıca, az sayıda berberlik⁵³⁷, dülgerlik, demircilik, değirmencilik, dokumacılık mesleklerinin icra edildiği görülmektedir. Buna göre Uşak köylü aileleri, ticaret ve hizmet sektörleri dışında çiftçilikle yoğun bir şekilde uğraşmaktadırlar. Bir başka ifade ile tarım ve hayvancılık temel üretim sektörlerini oluşturmaktadır.

Tereke kayıtları ait oldukları tarihî dönemlerdeki kişilerin, dolayısıyla ailelerin sosyal yapılarını yansıttığı gibi, servet ve servetle doğrudan ilgili olan refah düzeyini de yansıtan önemli bir kaynaktır.⁵³⁸ Uşak kırsalına ait tereke kayıtlarına göre, en fazla servete sahip kişi, Karafeslioğlu Çiftliği'nden Karakaşlıoğlu Hacı

⁵³⁷ U.Ş.S., 8291, s. 217, H. 13 Rebiü'l-ahir 1300-M. 21 Şubat 1883 tarihli tereke kaydı.

⁵³⁸ Cengiz Toraman, "Bir Kamu Politikası Uygulama Aracı Olarak Tereke Muhasebesi ve Osmanlı Uygulaması", *Mali Çözüm Dergisi*, S. 71, (2005), s. 119.

Ali'dir. 2 eşi ve 5 çocuğu olan Hacı Ali'nin serveti, 31,665 kuruştur.⁵³⁹ Ele alınan dönemde 1 çift öküzün ortalama fiyatının 360-400 kuruş olduğu dikkate alındığında, Hacı Ali'nin önemli bir zenginliğe sahip olduğu görülmektedir. Tereke kayıtlarına göre en düşük servete ise Bulkaz köyünden Emiroğlu İbrahim sahiptir. Askerde vefat eden İbrahim'in H. 3 Rebiü'l-evvel (12)98-M. 3 Şubat 1881 tarihli terekesinde 314 kuruşluk serveti bulunmaktadır⁵⁴⁰

Tablo 7: Kişilerin Servet Miktarlarına Göre Dağılımı (1880-1883)

Servet Miktarı (Kuruş)	Kişi Sayısı
500'den aşağısı	4
500-1.000 arası	19
1.000-5.000 arası	91
5.000-10.000 arası	14
10.000'den yukarısı	2

Buna göre 1.000-5.000 kuruş arası servete sahip kişilerin orta halli olarak ele alınması durumunda, iktisadî olarak tereke sahibi aileler arasında bir uçurumun olmadığı söylenebilmektedir. 1880-1883 yıllarını kapsayan bu dönemin ekonomik şartları göz önünde bulundurulduğunda⁵⁴¹, Uşak kırsalında dengeli bir servet dağılımı olduğu görülmektedir. Şahısların tereke miktarlarını, gayr-i menkullerden ziyade menkul malların oluşturduğu da belirtilmelidir. Ayrıca göçebe toplulukların ve çiftlik sahiplerinin büyük miktarlardaki hayvan varlıklarının, canlı sermaye olarak ticari hayatta hareketlilik sağladığı da ileri sürülebilir.

II. MAHALLÎ FİYATLAR

İktisadî hayatta ailelerin ihtiyaçlarını karşıladıkları menkul ve gayr-i menkullerin fiyat ortalamaları, tereke defterlerinden tespit edilebilmektedir. Tereke kayıtlarında fiyatlar, dönemin rayiç piyasa fiyatlarına göre belirlenmiştir. Bu bakımdan terekelerdeki fiyatları, malların ve eşyaların gerçek fiyatları olarak kabul etmek mümkündür. Bu bakımdan terekelerdeki nakdi veriler, bölgeye ve zamana

⁵³⁹ U.Ş.S., 8291, ss. 59-60, H. 25 Ramazan (12)98-M. 21 Ağustos 1881 tarihli tereke kaydı.

⁵⁴⁰ U.Ş.S., 8291, s. 31, H. 3 Rebiü'l-evvel (12)98-M. 3 Şubat 1881 tarihli tereke kaydı.

⁵⁴¹Tutsak, 2004, *Ön. ver.*, s. 113.

göre fiyat konusunda bir fikir verebilmektedir. Uşak kırsal kesimine ait tereke kayıtlarına göre malların fiyatları yıllara ve fiziki kullanılabilirlik durumlarına göre ortalamaları alınarak aşağıda verilmiştir.

Tereke kayıtlarına göre temel gıda maddelerinin, özellikle de tarımsal ürünlerin fiyat ortalamalarını izah etmek de gerekmektedir.

Tablo 8: Uşak'ta Bazı Gıda Ürünlerinin Ortalama Fiyatları (1880-1883)

Cinsi	Birimi	Fiyatı (kuruş)
Hintâ (Buğday)	Kile	34
Şair (Arpa)	Kile	16.4
Burçak	Kile	10.6
Mısır Darısı	Kile	30
Ak Darı	Kile	14
Kum Darı	Kile	16.5
Beyaz Darı	Kile	16
Dakik (Un)	Kile	20
Bulgur	Kile	40
Tarhana	Kile	40
Kuru Üzüm	Kıyye	1.5
Pekmez	Batman	15
Revgan (Sade Yağ)	Kıyye	15.5

Tereke kayıtlarındaki satış fiyatlarına göre ortalama fiyatlar alınırken, yıllara göre bazı değişimler de göze çarpmaktadır. Örneğin, 1881'de kum darının kilesi 50 kuruş⁵⁴² iken 1882'te 5,5 kuruşa⁵⁴³ kadar gerilemiştir.

Ekonomik hayatta, fiyatları en hareketli mal olarak canlı sermaye, yani hayvan varlığı sayılabilir. Uşak kırsalında daha çok tarımsal üretimde gücünden faydalanılan büyükbaş hayvanlar bulundurulmaktaydı. Bunun yanında sürüler halinde küçükbaş hayvanlar da terekelerde yer almaktaydı. Tablo 9 ve Tablo 10'da hayvanların ortalama fiyatları verilmiştir.

⁵⁴² U.Ş.S., 8291, s. 33, H. 25 Safer (12)98-M. 27 Ocak 1881 tarihli tereke kaydı.

⁵⁴³ U.Ş.S., 8291, s. 190, H. 21 Zilkade (12)99-M. 4 Ekim 1882 tarihli tereke kaydı.

Tablo 9: Uşak'ta Büyükbaş Hayvan Varlıklarının Ortalama Fiyatları (1880-1883)

Cinsi (re's)	Fiyat (kuruş)
Öküz	360
İnek	160
Merkeb (Eşek)	150
Bargir (Beygir)	325
Ester (Katır)	700
Kısrak	400
Esb (At)	300
Deve	960

Büyükbaş hayvanların fiyatlandırılmasında yaşı, fiziksel özürleri ve cinsleri belirleyici bir rol oynamıştır. Örneğin eşeğin çok yaşlısına 50 kuruş⁵⁴⁴ kadar fiyat verilirken, daha gencinin fiyatı 250 kuruş⁵⁴⁵ kadar çıkmaktadır.

Tablo 10: Uşak'ta Küçükbaş Hayvan Varlıklarının Ortalama Fiyatları (1880-1883)

Cinsi (re's)	Fiyat (kuruş)
Keçi	39.5
Ganem (Koyun)	51
Teke	82
Cibiş	22
Kuzu	37.5

Bu kategorilere konulmayan arıların, kovan üzerinden fiyat aralığı 20 kuruş⁵⁴⁶ ila 35 kuruş⁵⁴⁷ arasında değişim göstermektedir.

Menkuller içinde sayılan ev eşyaları, ailelerin temel gereksinimlerinden birini oluşturmaktadır. Bu eşyalardan çoğu kullanılabilirliklerine göre fiyatlandırıldığı için

⁵⁴⁴ U.Ş.S., 8291, s. 94, H. 19 Şaban (12)98-M. 17 Temmuz 1881 tarihli tereke kaydı.

⁵⁴⁵ U.Ş.S., 8291, s. 137, H. 9 Rebiü'l-ahir (12)99-M. 28 Şubat 1882 tarihli tereke kaydı.

⁵⁴⁶ U.Ş.S., 8291, s. 92, H. 13 Cemaziye'l-ahir (12)98-M. 13 Mayıs 1881 tarihli tereke kaydı.

⁵⁴⁷ U.Ş.S., 8291, s. 175, H. 5 Cemaziye'l-evvel (12)99-M. 25 Mart 1882 tarihli tereke kaydı.

fiyat miktarında sağlıklı bir ortalamaya ulaşmak mümkün değildir. Bunun için sadece belli başlı eşyaların terekelerde belirtilen fiyatlarına göre ortalamaları alınmıştır.

Tablo 11: Uşak'ta Bazı Malların Ortalama Fiyatları (1880-1883)

Cinsi (adet)	Fiyat (kuruş)
Yatak Takımı	84
Kilim	80
Kazan (Bakır)	100
Çadır ve Edevatları	250
Çul	20
Heybe	15
Entari	60
Saban Demiri	15

Hemen hemen her ailenin mal varlıkları arasında yer alan evâne-i nühâsiye fiyatı ise kıyye bazında genel itibariyle 10 kuruştur.⁵⁴⁸

Terekelerde geçen çeşitli mesleklere ait aletlerin fiyat ortalaması da aşağıda verilmiştir.

Tablo 12: Uşak'ta Çeşitli Mesleklere Ait Aletlerin Ortalama Fiyatları (1880-1883)

Cinsi (adet)	Fiyat (kuruş)
Dülger-i Alât	40
Berber-i Alât	50
Bez Tezgâhı	32
Alât-ı Çift	78

Tereke kayıtlarında ailelerin gayr-i menkulleri, büyük-küçük, bahçeli-bahçesiz olmalarına ve müstemilatında bulunan samanlık, ambar, dam sayılarına ya da mevcudiyetlerine göre fiyatlandırılmıştır. Bunlar yanında arsa, bahçe, üzüm bağı ve meyve bahçelerinin de fiyat ortalamaları tespit edilebilmektedir.

⁵⁴⁸ U.Ş.S., 8291, s. 217, H. 9 Rebiü'l-ahir (12)99-M. 21 Şubat 1883 tarihli tereke kaydı.

Tablo 13: Uşak'ta Gayri-menkul Ortalama Fiyatları (1880-1883)

Cinsi	Birimi	Fiyat (kuruş)
Menzil (Ev ve Çevresi)	Bab	1320
Bağça (Bahçe)	Evlek	150
Üzüm Bağ	Dönüm	172
Arsa	Kıt'a	216.6
Değirmen	Ocak (1 bab)	1300-13000

Gayr-i menkul olarak ailelerin en önemli mal varlığı evdir. Ailelerin barındığı yer olan evlerin tahlili, Uşak örneğine göre eve sahiplik durumu, evin fiziksel durumu ve sayısı esas alınarak irdelenebilir.

Tablo 14: Uşak Kırsalında Ailelerin Eve Sahiplik Durumlarına Göre Dağılımı (1880-1883)

1 Evi Olan	2 Evi Olan	Evde Hissesi Olan(Ortak)	Hiç Evi Olmayan	Fevkâni Eve Sahip	Tahtâni Eve Sahip
105 kişi	4 kişi	4 kişi	12 kişi	1 kişi	4 kişi

Toplam 130 kişinin terekesine göre evleri olmayan iki ailenin göçebe olduğu, 1 kişinin Rum milletinden misafir bir tüccar olduğu, 1 kişinin ticaret ile meşgul iken misafir olarak kaldığı mekânda vefat ettiği, 1 kişinin askere giderken vefat ettiği ve büyük ihtimalle baba evinde yaşadığı, 2 kişinin kadın olduğu için evi olmadığı tespit edilmiştir. Geri kalanların ise kira bedeli vererek barındıklarını yahut baba evinde kaldıklarını söylemek mümkündür. Evi olan 3 kişinin kadın olduğu görülmekte, bunun da, kadının sosyal ve ekonomik hayattaki yerini göstermesi bakımından önemli olduğu düşünülmektedir.

SONUÇ

Miladî 1880-1883 yıllarını kapsayan Uşak'ın 5 numaralı Şer'iyeye Sicillerinde kayıtlı köy tereke kayıtları esas alınarak ortaya konulan bu çalışmada, Osmanlı kırsal kesimi ailelerinin Uşak örneğinde sosyal, kültürel ve ekonomik yapılarıyla ilgili bilgiler ortaya konulmaya çalışılmış, tereke kayıtları esas alınarak ortaya çıkarılabilecek bilgiler tespit edilme amacı güdülmüştür.

Bu bakımdan tereke kayıtlarındaki verilerin miras olgusu, etnografik malzeme, demografik ve iktisadi veriler içerdiği görülmüştür. Bir başka ifade ile tereke kayıtlarındaki verilerin miras olgusu, etnografik, demografik, iktisadi açılarından ele alınabileceği tespit edilmiştir.

Çalışmada, miras hukukunun İslam'daki ve Osmanlı'daki boyutu ile pratik durum verilmiştir. Terekelerdeki ifadelerin, bölgeye ve Osmanlı toplumuna göre izah yapılmıştır. Tereke kayıtlarının bu açıdan değerlendirmelerde önemli olduğu görülmüştür. Bu bağlamda, mirasın varisler arasındaki taksiminde etkili olan hususlar ve kurallar ortaya konulmuştur.

Daha sonra tereke kayıtlarındaki sayısal veriler, ekonomik açıdan tahlil edilmiş, bu bakımdan tereke kayıtlarının ihtiva ettiği bilgiler ortaya konulmuştur. Uşak köylülerinin mal varlığı / servet durumu, açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca terekelerde yer alan fiyatların, eşyalara ve mülklere göre değerlendirilmesi yapılarak, ele alınan yıllardaki ekonomik şartlar hakkında bilgiler ortaya konulmuştur.

Uşak kırsal hayatında köylü ailelerinin geleneksel özelliklerini ve yaşam şartlarını genelde devam ettirdiği görülmüştür. Uşak köylülerinin, ürettiği ve tükettiği gıda maddeleri, giydiği eşyaları, evlerini döşediği malzeme, kullandığı zirai ve gündelik eşyalar ile geleneksel kırsal yaşam kültürünün özelliklerini koruduğu anlaşılmıştır.

Tereke kayıtlarına göre kırsal kesimdeki aile yapısının, genelde ana-baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşan çekirdek aile özelliklerini taşıdığı görülmüştür. Bununla birlikte köylü ailelerinde kısmen de olsa büyükanne, büyükbaba, amca,

kardeş gibi bireylerin de çekirdek ailede yaşadıkları görülmüştür. Ailelerdeki eş sayısında da Uşak kırsal kesiminde genel olarak tek eşliliğin hâkim olduğunu tespit edilmiştir.

Uşak kırsalındaki ailelerde ekonomik faaliyetlerin ziyadesiyle tarım ve hayvancılığa dayandığı görülmüştür. Bununla birlikte bazı köylü ailelerinin ticaret ve hizmet sektörleriyle de uğraştığı anlaşılmıştır. Terek kayıtlarındaki verilere göre köylü ailelerinde servet birikiminin fazla olmadığı, ailelerde orta halliliğin yaygın olduğu gözlemlenmiştir. Tereke miktarlarına göre ailelerin zenginlikten ziyade, gereksinim duyulan menkul ve gayr-i menkullere sahip olduğu anlaşılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

- Aktan, Hamza (1992). “İslam Aile Hukuku”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, C. II, Ankara, s. 396-433.
- Akok, Mahmut (1963). “Kütahya ve Uşak Şehirlerinin Eski Evleri”, *Türk Etnografya Dergisi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, S. VI, Ankara, s. 5-17.
- Akyüz, Jülide (2005). “Evlenme Sözleşmesinin Önemli Bir Ögesi Olan “Mehir” Hakkında Bazı Düşünceler”, *Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 24, S. 37, Ankara, s. 213-230.
- Algan, Şazimet Korkmaz (2005). *19. YY. Osmanlı Saraylarında Kullanılan Kumaşlar ve Bu Kumaşlarda Hereke Fabrika-i Hümayunu'nun Yeri ve Yansımaları*, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, İç Mimarlık Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli.
- Alp, Suat (2008). “Balkanlar'da Osmanlı Dönemi Maden Sanatı: XV.-XVIII. Yüzyıllar Arasında Faaliyet Gösteren Gümüş İşi Atölyeleri”, *H.Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 25, S. 2, Ankara, s. 15-35.
- Ankara Milli Kütüphane Mikrofilm (1991). *Uşak Şerhiye Sicilleri*, No: 5, Mikrofilm-8291, Ankara.
- Aydın, İhsan (2008). *Tanzimat Dönemi'nde Ankara ve Gaziantep Terekelerinin Mukayeseli Bir Çalışması*, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas.
- Baskıcı, Murat (2003). “Osmanlı Tarımında Makineleşme: 1870-1914”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 58, S. 1, Ankara, s. 29-53.
- Baykara, Tuncer (2001). *Türk Kültür Tarihine Bakış*, AKM Başkanlığı Yayınları, Ankara.

- Berk, Aydin (2006). *Seçilmiş Örneklerden Bulgaristan ve Türk Geleneksel Yapılarının ve Kumaşlarının Karşılaştırılması*, Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Tekstil Anasanat Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Berki, Şakir (1981). “Kur’an’da Miras Hukuku”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 38, S. 1/4, Ankara, s. 107-132.
- Beşirli, Mehmet (1999). “385 Numaralı Harput Şer’iye Sicili’nin Tanıtımı ve Osmanlı Şehir Tarihi Açısından Önemi”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarih Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S.10, Ankara, s. 3-25.
- Beşirli, Mehmet (2004). “II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Ordusunda Alman Silahları”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 16, Kayseri, s.121-139.
- Cerit, Sevil (1985). “Türkiye’de Tarihi Demografinin Konumu”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 3, S. 2, Ankara, s. 105-113.
- Cezar, Yavuz (1998). “18. Yüzyılda Eyüp’te Para ve Kredi Konuları Üzerine Gözlemler”, *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp’te Sosyal Yaşam*, Ed. Tülay Artan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları No: 53, İstanbul, s. 15-31.
- Cin, Halil-Akagündüz Ahmet (1990). *Türk-İslam Hukuk Tarihi*, Timaş Yayınları, C.II, İstanbul.
- Çadırcı, Musa (2003). “Hüseyin Avni Paşa’nın Terekesi”, *Belgeler*, TTK Basımevi, XI, S. 15, Ankara, s. 145-194.
- Çakır, Hamza (2004). “Türkçe Basında İlk “Marka” Rekabeti”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 1, S. 16, Kayseri, s. 27-36.
- Çakır, İbrahim Ethem (2010). “16. Yüzyılda Ayntab Şehrinde Ailenin Demografik Yapısı (1539-1576)”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 9(1), Gaziantep, s. 1-17.
- Çakmak, Biray (2008). “XX. Yüzyıl Başında Uşak’ta Kurulan İp Fabrikaları”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2008, 1/2, Uşak, s. 41-58.
- Çakmak, Biray (2008). *Osmanlı Modernleşmesi Bağlamında Bir Batı Anadolu Kazasında Sosyo-Ekonomik Yapı: Uşak (1876-1908)*, Hacettepe Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.

- Çelik, Nazik Betül (2008). *Tereke Defterlerine Göre II. Mahmut Döneminde Tokat'ın Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat.
- Çubuk, Gülten (1999). "Keçe Yer Yaygısı", *S. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 4, Konya, s. 491-502.
- Demir, Tanju (2005). "Bir Tereke, Yetmiş Denizlili-A Heritage, Seventy Inhabitant From Denizli", *Tarih Araştırmaları Dergisi* (Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi), C. 24, S. 38, Ankara, s. 131-144.
- Demirel, Ömer; Tuş, Muhiddin; Gürbüz, Adnan (1992). "Osmanlı Anadolu Ailesinde Ev, Eşya ve Giyim-Kuşam (XVI-XIX Yüzyıllar)", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları No:71, C. II, Ankara, s. 703-755.
- Demirel, Ömer; Tuş, Muhiddin; Gürbüz, Adnan (1992). "Osmanlılarda Ailenin Demografik Yapısı", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, C. I, Ankara, s. 97-161.
- Düzbakar, Ömer (2008). "17. Yüzyıl Bursa Şer'iyye Sicillerine Göre Konut ve Konut Terminolojisi", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 9, Sayı: 14, Bursa, s. 87-96.
- Düzbakar, Ömer (2010). "Osmanlı Toplumunda Çok Eşlilik: 1670-1698 Yılları Arasında Bursa Örneği", *OTAM*, S. 23, Ankara, s. 85-100.
- Ekinci, Ekrem Buğra (2010). *Osmanlı Mahkemeleri (Tanzimat ve Sonrası)*, 2. Baskı (Gözden geçirilmiş), Arı Sanat Yayınları, İstanbul.
- Emecen, Feridun. (1994). "Dönüm", *DİA*, IX, TDV Yayınları, İstanbul, s. 521.
- Er, İlker; Genç, Serdar (2008). "XVII. Yüzyıl Sonlarında Balıkesir'de Giyim Kuşam", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 11, S. 19, Balıkesir, s.107-115.
- Er, İlker (2009). "Balıkesirli Tereke Sahipleri Hakkında Sosyokültürel Açından Bazı Değerlendirmeler (1670-1700)", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 12, S. 21, Balıkesir, s. 368-376.

- Erdin, Ekrem (2006). “Osmanlı Para Sistemi ve Tağşiş Politikası: Dönemsel Analiz”, *Bankacılar Dergisi*, Türkiye Bankalar Birliği, S. 56, İstanbul, s. 10-27.
- Erkal, Mehmet (1991). “Arşın”, *DİA*, III, TDV Yayınları, İstanbul, 411-413.
- Eröz, Mehmet; Güler, Ali (1977). *Türk Ailesi*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Milli Eğitim Basımevi, Ankara.
- Eröz, Mehmet (1991). *Yörükler*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul.
- Erten, Hayri (2001). *Konya Şer’iyye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (XVIII. Y.Y. İlk Yarısı)*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Fekete, Lajos (1979). “XVI. Yy. da Taşralı Bir Türk Efendi Evi”, (Çev. GÖKBİLGİN, M. Tayyib), *Bellekten*, XLIII, S. 170, Ankara, s. 457-480.
- Gedikli, Fethi (2005). “Osmanlı Hukuk Tarihi Kaynağı Olarak Şer’iyye Sicilleri”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 3, S. 5, İstanbul, s. 187-213.
- Görünür, Lale; Ögel, Semra (2006). “Osmanlı Kaftanları İle Entarilerinin Farkları ve Kullanılışları”, *İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. III, S. I, İstanbul, s. 59-68.
- Gözübenli, Beşir (2002). “Keyfî”, *DİA*, XXV, TDV Yayınları, Ankara, s. 361-362.
- Gravürlerle Türkiye (Giysiler / Portreler)* (2003). T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, C. I-II, Ankara.
- Güngör, Lale (2005). *Ondokuzuncu Yüzyılda Osmanlı Entarisi ve Sadberk Hanım Müzesi Entari Koleksiyonu*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- İnalcık, Halil (1979-1980). “Osmanlı Pamuklu Pazarı, Hindistan ve İngiltere: Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Özel Sayı II, Ankara, s. 1-65.
- İnalcık, Halil (1998). Eyüp Sicillerinde Toprak, Köy ve Köylü, *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp’te Sosyal Yaşam*, Ed. Tülay Artan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları No: 53, İstanbul, s. 9-14.

- İnalçık, Halil (1993). “Osmanlı İdare, Sosyal ve Ekonomik Tarihiyle İlgili Belgeler: Bursa Kadı Sicillerinden Seçmeler, III. Köy Sicil ve Terekeleri”, *Belgeler*, XV, S. 19, Ankara, s. 23-167.
- İnce, Kasım (2004). *Uşak'ta Türk Mimarisi*, Fakülte Kitabevi Yayınları, Ankara.
- İpçioğlu, Mehmet (2001). *Konya Şer'iyye Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi*, Nobel Yayınevi, Ankara.
- Kallek, Cengiz (2002). “Kantar”, *DİA*, XXV, TDV Yayınları, Ankara, s. 317-320.
- Kallek, Cengiz (2002). “Kile”, *DİA*, XXV, TDV Yayınları, Ankara, s. 568-571.
- Karadeniz, Yılmaz (2000). “Amasya'da Fiyatlar (1764-1770)”, *OTAM*, S. 11, Ankara, s. 257-275.
- Karpuz, Emine (2002). “Anadolu Mutfaklarında Kullanılan Bakır Kaplar ve Osmanlı Dönemi Örnekleri”, *Türkler*, C. 12, Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salih Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 425-432.
- Kartalcık, Vedat (2008). “Anadolu Ağızlarında Üzüm Adlandırmaları”, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 3/5, s. 663-711.
- Kaya, Ali (2008). “17. Yüzyıl Bursa Şer'iyeye Sicillerinin İslam Aile Hukuku Açısından Tahlili” *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 17, S. 1, Bursa, s. 81-107.
- Kaymaz, Zeki (2001). “Uşak'ta Ölçü Adları”, *21. Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu*, Uşaklılar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, C. 1, 25-27 Ekim, Uşak, s. 79-82.
- Keleş, Erdoğan (2002). *XIX. Yüzyıl Ortalarında Muğla'da Aile Yapısı (122, 123 ve 124 Numaralı Muğla Şer'iyeye Sicillerine Göre)*, Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla.
- Kıyık, Mustafa Harun (2006). *İslam Miras Hukukunda Kırk Hâl ve İslam Miras Hukuku İle Medeni Kanunda Miras'ın Mukâyesesi*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Van.

- Koçu, Reşad Ekrem (1996). *Türk Giyim Kuşam ve Süsleme Sözlüğü*, Güncel Yayıncılık, İstanbul.
- Köstüklü, Nuri (1999). “Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarih Araştırmalarında Tereke Defterlerinin Yeri (Muğla Örneğinde)”, *Osmanlı'nın 700. Yılında Muğla Sempozyumu*, Muğla, s. 1-13.
- Köstüklü, Nuri (2009). “Osmanlı-Türk Aile Kurumu Araştırmalarında Tereke Defterlerinin Yeri ve Önemi (19. Y.Y. Örnekleri Çerçevesinde)”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 1, Sayı 1, Uşak, s. 17-26.
- Kuşu, Selma (2009). *Şer'iyeye Sicillerine Göre H. 1065-1079/ M. 1655-1669 Tarihleri Arasında Edirne'de Sosyo-Ekonomik Hayat*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne.
- Lale, Mehmet (2006). *II. Mahmut Dönemi Kıyafet Alanında Yapılan Yenilikler*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Mıstanlıoğlu, Nurhan (2008). “1855-1857 Yılları Arasında Isparta'da Fiyatlar ve Mal Varlığı Durumu (187 Numaralı Isparta Şer'iyeye Sicili'ne Göre)”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 2, S. 18, Isparta, s. 23-52.
- Oğuzoğlu, Yusuf (1985). “Sicillerdeki Tereke Kayıtlarının Kültürel Malzeme Olarak Değeri”, *III. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, s. 1-4.
- Ortaylı, İlber (1981). *İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Ortaylı, İlber (2000). *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Ortaylı, İlber (2009). *Osmanlı Toplumunda Aile*, 11. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Özcan, Ruhi (2008). “Osmanlı Devleti'nde XVII. Yüzyılda Yapılan Sikke Tashihleri”, *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 17, Konya, s. 237-266.

- Özdeğer, Mehtap (2001). “19. Yüzyılda Uşak Şehrinde Ekonomik ve Sosyal Hayat”, *21. Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu*, Uşaklılar Eğitim ve Kültür Vakfı Yay., C. 1, 25-27 Ekim, Uşak, s. 231-258.
- Özgün, Cihan (2008). “19. Yüzyılın İkinci Yarısında İzmir'in Aydın Sancağı ile Ticari İlişkiler”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bölümler Fakültesi, 2. Ulusal İktisat Kongresi-Türkiye'nin İktisadi Dönüşüm Süreci*, İzmir.
- Özkarıcı, Mehmet (1995). “Eski Türkçe’de Kullanılan Dokuma ve Giyim Terimleri”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 12, Ankara, s. 289-344.
- Özlu, Zeynel (2005). “Terekeler Işığında Bolu-Göynük'te Giyim Kuşam”, *Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 36, Ankara, s. 207-233.
- Özlu, Zeynel (2006). “XVIII. ve XIX. Yüzyılda Göynük'te Fiyatlar”, *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 39, s. 127-162.
- Öztürk, Mustafa (1989). “XIX. Yüzyılda Harput'ta Fiyatlar”, *Belleten*, I/111, 207-208, Ankara, s. 729-828.
- Pakalın, Mehmet Zeki (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, M.E.B. Devlet Kitapları, Milli Eğitim Basımevi, C. I, Üçüncü Baskı, İstanbul.
- Parlatır, İsmail (2009). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Öncü Basımevi, 2. Baskı, Yargı Yayınevi, Ankara.
- Pay, Salih (2001). “Bursa Kadı Defterleri ve Önemi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 10, S. 2, Bursa, s. 67-74.
- Polat, Halil (2003). *751 No'lu Balıkesir Şerhiye Sicil Defterine Göre Balıkesir'in Sosyal, Hukuki ve Dini Yapısı (H. 1269-1272/M. 1854-1857)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Salihlioğlu, Halil (1994). “Dirhem”, *DİA*, IX, TDV Yayınları, İstanbul, s. 368-371.
- Salman, Fikri (2002). “Osmanlı Dönemi Türk Kumaş Sanatı”, *Türkler*, C. 12, Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salih Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 410-415.

- Salman, Fikri (2004). “Türk Kumaş Sanatında Görülen Geleneksel Kumaş Çeşitleri”, *Ankara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, S. 6, Ankara, s. 13-42.
- Sami, Şemseddin (1989). *Kâmûs-ı Türkî*, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Sarıca, Bedri (2008). “Kutadgu Bilig’de Komutan ve Ordunun Nitelikleri”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 37, Erzurum, s. 87-105.
- Savaş, Saim (1993). “Sivas Valisi Dağıstânî Ali Paşa’nın Muhallefâtı: XVII. Asrın Sonunda Osmanlı Sosyal Hayatına Dâir Önemli Bir Belge”, *Belgeler*, TTK Basımevi, XV, S. 19, Ankara, s. 249-292.
- Sayan, Yüksel (1987). *Uşak Evleri*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Solak, İbrahim (2008). “Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Anadolu’da Meyve ve Sebze Üretimi”, *S. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 24, Konya, s. 217-251.
- Tansuğ, Sezer (1992). “Türk Ev Mimarisinin Değişme ve Gelişme Çizgisi”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları No:71, C. II, Ankara, s. 756-769.
- Taşkın, Ünal (2005). *Osmanlı Devleti’nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.
- Tekin, Zeki (2008). “Osmanlı Klasik Dönemde Üsküdar Debbaghaneleri ve Üretim Kapasiteleri (Klasik Osmanlı Dönemi)”, *V. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu (03-04 Kasım 2007)*, İstanbul, s. 307-321.
- Tezcan, Mahmut (1983). “Giyim Olgusuna Sosyo-Kültürel Bakış”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C. 16, S. 1, Ankara, s. 254-276.
- Toraman, Cengiz (2005). “Bir Kamu Politikası Uygulama Aracı Olarak Tereke Muhasebesi ve Osmanlı Uygulaması”, *Mali Çözüm Dergisi*, S. 71, s. 116-126.
- Tryjarski, Edward (2011). “Türklerde Arıcılık”, Çev: Ayşe Nur Kırgız Sağın, *Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi Acta Turcica*, Yıl III, Sayı 1/1, s. 130-161.

- Tuş, Muhittin (1999). “Kayseri Tereke Defterleri Üzerine Bir Araştırma (1700-1730)”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 4, Konya, s. 157-191.
- Tutsak, Sadiye (2001). “Osmanlı Devleti’nin Son Devirlerinde Uşak Kazası”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. 16, İzmir, s. 175-192.
- Tutsak, Sadiye (2004). “Tereke Kayıtlarına Göre Uşak’ta Sosyal Hayat”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı: 151, İstanbul, s. 105-125.
- Tutsak, Sadiye (2007). “Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Uşak’ta Halıcılığın Makineleşme Süreci”, *Bellekten*, LXXI, S. 260, Ankara, s. 65-97.
- Tutsak, Sadiye(1994). “Uşak Kazasında Mülki Taksimatın Gelişimi”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. 9, İzmir, s. 309-325.
- Türk Dil Kurumu (1972). *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, C. VI, (G), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Türk Dil Kurumu Yayınları: 211/6, Ankara.
- Türk Dil Kurumu (1975). *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, C. VIII, (K), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Türk Dil Kurumu Yayınları: 211/8, Ankara.
- Türk Dil Kurumu (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Yağcı, Zübeyde Güneş; Genç, Serdar (2007). “XIX. Yüzyılda Balıkesir’de Giyim Kuşam Zevki ve Bir Kumaş Tüccarı”, *Turkish Studies*, Volume 1 (2), s. 227-246.
- Yediyıldız, M. Asım (2003). “XVII. Asır Bursa Evleri (Bursa Şer’iye Sicillerine Göre)”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 1, Bursa, s. 185-192.
- Yörük, Doğan (2007). “XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı İmparatorluğu’nda Yaşayan Gayri-Müslimlerin Nüfusu”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 17, Konya, s. 625-652.

EKLER

EK - 1: ÖRNEK TEREKE KAYITLARI VE TRANSKRİPSİYONU

عنه وضايفه اوفاهه قريه سكينه الميه بوزده اتم وقدره ارده ارضه وضع حقه ابيه حقه بن خيال الى اس وراسته و
 نلونه تروكم حدر بنت عام مدينه لرا حقه وحقها وضع حقه بن مرقان ابوكا بالاقبنا من المدينه الاقرب فلعله متا بالادونه
 ملك حقيقت برده وقتا منتهى بوزده اتم ثوبه سورين حقيقت حقه بن مرقان حقه بن مرقان بالاصحاب وادبها بواجبه
 كبير بوزده بالاصحاب وحقها حقه بن مرقان حقه بن مرقان حقه بن مرقان بالاصحاب وادبها بواجبه
 شوفاي زبو دك برجه انو انو كويا در اقبونا - سا نا حقه

قريه تروكم ووافه صلاح اتم	دره نم كلده وفاقه صلاح اتم	اولونه حقيقت حقه
٢٠٠٠	٤٠٠	٥٠٠
نظاره تمام حقه وفاقه اتم	ركبه اتم	سنگ موله حقه
٢٠٠	٢٠٠	٢٠٠
ارده تروكم حقه	با تخم اتم	اوانه حقه
٢٠٠	٥٠٠	٢٠٠
قرود حقه	با تخم اتم	قرود حقه
٢٠٠	٢٠٠	٥٠
—————		
٢٧٨٠	٢٧٨٠	
—————		
سنگ حقه	قديه حقه	قديه حقه
١٧٤	١٢٤	٢
—————		
١٦٥	١٦٥	
—————		
٢٦٤٠	٢٦٤٠	
—————		
حده حقه بن مرقان	حده حقه بن مرقان	حده حقه بن مرقان
١٨٧	١٨٧	١٨٧
٢٩٩	٢٩٩	٢٩٩
٢٥٤	٢٥٤	٢٥٤

وغيره وازده وديك حقه بوزده ارده بالاصحاب وحقها حقه بن مرقان حقه بن مرقان بالاصحاب وادبها بواجبه
 رقم حقه بن مرقان حقه بن مرقان حقه بن مرقان بالاصحاب وادبها بواجبه

5 No'lu Uşak Şeriyeye Sicili, Sayfa 95, Numara: 190

Uşak Kazâsına muzâfe Avgan karyesi sâkinlerinden iken bundan akdem vefât iden Emir Ahmedoğlu Osman ibn Musatafa bin Abdullah'ın verâseti zevce-i menkûhe-i metrûkesi Halime bint-i Ali ile sulb-i kebîr oğlu Hasan ve saġîr oğlu

Mustafa'ya münhasıra idüğü bi'l-ihbâr lede's-şer'ü'l-enver zâhir ve nümâyân olduktan sonra sağîr-i mezbûrun vakt-i rüşd ve sedâtına deĝin tesvîye-i umûruna kıbel-i şer'iden mansûbe vâsîsi anası zevce-i mezbûrenin bi'l-asâle ve bi'l-vesâye ve ibn-i kebîr-i mezbrûn bi'l-asâle taleb ve ma'rîfetleri ve ma'rîfet-i şer'le tahrîr ve lede'l müzâyede bey' ve beyne'l verese bi'l' farîzetü's şer'iyye tevzî' ve taksîm olunan tereke-i müteveffâ-yı mezbûrdur ki ber-vech âtîü'z-zikr ve beyân olunur.

2 Şa'ban 98

- Karye-i mezbûrede vâki' ma'lûmü'l hudûd mülk menzil ma'a ahur bâb 1 - 1000 gurûş
- Dere nâm mahallede vâki' malûmü'l hudûd kürumi mülk baĝ dönüm 1 - 300 gurûş
- Öküz çift 1 - 500 gurûş
- Mantarlık nâm mahallede vâki' kürûmi mülk baĝ dönüm 1 - 200 gurûş
- Merkeb re's 1 - 100 gurûş
- Anbar 'aded 1 - 50 gurûş
- Müsta'mel çul 'aded 1 - 25 gurûş
- Çuval ma'a heĝbe - 20 gurûş
- Arıkovanı 'aded 15 - 300 gurûş
- Bâ-tahmîn hinta kile 10 - 550 gurûş
- Bâ-tahmîn arpa kile 10 - 250 gurûş
- Evân-ı nühâsiye 6 kıyye - 60 gurûş
- Hurda tüfenk 1 - 25 gurûş
- Bâ-tahmîn afyon hâsılâtı - 100 gurûş
- Alât-ı çift - 100 gurûş
- Saman 'araba 3 - 150 gurûş
- Hırdavât-ı menzil - 50 gurûş

Yekûn-ı eşyâ

3780 gurûş

Mine'l-ihracât

- Resm-i kısmet mîrî - 94 gurûş

- Kaydiye-i defter - 5 gurûş 20 para
- Dellâliye-i eşyâ - 43 gurûş 20 para
- Varaka bahâ - 2 gurûş

Mine'l-ihracât

145

El-bâkî

3635 gurûş taksim

	Akâr	Menkûl	(Toplam)
Hisse-i zevce-i mezbûre Halime	187 gurûş 20 para	266 gurûş 35 para	454 gurûş 15 para
Hisse-i ibn-i kebirü'l mezbûr Hasan	656 gurûş 10 para	934 gurûş 2 para	1590 gurûş 12 para
Hisse-i ibn-i sağirü'l mezbûr Mustafa	656 gurûş 10 para	934 gurûş 2 para	1590 gurûş 12 para

Vech-i meşrûh üzere verese-i kebîrân-ı mezbûrân ber-vech-i bâlâ hisse-i irsiye-i mezkûrelerini 'aynen bedelen ahz ve kabz itdüklerinden sonra sağîr-i mezûburun dahi akârdan hissesi 'aynen ibkâ ve nakden hisse-i irsiyesi olan dokuz yüz otuz dört gurûş iki para li-ecli'l hıfz vasî-i merkûma teslim kılındığı bu mahalle şerh verildi.

عت و صفت نه و صفا خفا عین قرین - اندر نه آید بوسه نه قدم و فغانه نه همه چون احوال معینه ایوب بارین و ابرار
 خدایت زودت منکر و در کرم عین عینت و دیگر عینت نه همه ایوب صبر کرد و خدای ایوب بار و صلیب و صبر و صبر و صبر
 در الیه و صلیب عین و زحمت و صبر و صبر ایوب که با او نه کرد از او نه ظاهر و نه با او نه صفا و صفا
 و صفا نه و در الیه و صبر و صبر ایوب که با او نه کرد از او نه ظاهر و نه با او نه صفا و صفا
 و در نه کبریا نه صفا و صبر و صبر ایوب که با او نه کرد از او نه ظاهر و نه با او نه صفا و صفا
 نه که استوفای نه بود که بر عین از آن که در صبر و صبر ایوب که با او نه کرد از او نه ظاهر و نه با او نه صفا و صفا

خیر مزبور و وقوع معلوم کرده و در صفا
 از که ملاحظه در باب ۱۸
 استغفار باغ و بکلمه صوفی معلوم کرده که صفا
 باغ دوم است
 اولی از صفت است
 ۵۰۰

مورخ باغی در صفا صفا و در
 اینها می بود صفا و در صفا
 اولی از صفا است
 ۵۰۰

قوه و کلمه است
 خیر مزبور است
 مستحق کلمه و صبر است
 ۵۰۰

و در صفا صفا
 طبع و کلمه و صفا و در صفا
 با صفا و در صفا است
 ۵۰۰

با صفا و در صفا
 با صفا و در صفا است
 با صفا و در صفا است
 ۵۰۰

صفا و در صفا
 کلمه و در صفا و در صفا
 آینه و در صفا است
 ۵۰۰

صفا و در صفا
 کلمه و در صفا و در صفا
 آینه و در صفا است
 ۵۰۰

صفا و در صفا
 کلمه و در صفا و در صفا
 آینه و در صفا است
 ۵۰۰

صفا و در صفا
 کلمه و در صفا و در صفا
 آینه و در صفا است
 ۵۰۰

صفا و در صفا
 کلمه و در صفا و در صفا
 آینه و در صفا است
 ۵۰۰

صفا و در صفا
 کلمه و در صفا و در صفا
 آینه و در صفا است
 ۵۰۰

19 Şa'ban sene 98

-
- Karye-i mezbûrede vâki' malûmü'l hudûd mülk menzil ma'a ahur ve havlu bâb 1 - 1000 gurûş
 - Aşağı Bağ dimekli ma'ruf malûmü'l hudûd kürumi mülk bağ dönüm ½ - 200 gurûş
 - Öküz çift 1 - 500 gurûş
 - Musa Bağı dimekli 'arif ma'lûmü'l hudûd kürumi mülk bağ dönüm 1 - 100 gurûş
 - İnek ma'a buzağı re's 2 - 200 gurûş
 - Erkek dana re's 1 - 150 gurûş
 - Dişi dana re's 1 - 200 gurûş
 - Koca merkeb re's 1 - 50 gurûş
 - Koyun ma'a kuzu - 50 gurûş
 - Tahta anbar göz 2 - 100 gurûş
 - Müsta'mel kilim 2 ve çul 2 - 160 gurûş
 - Yatak takımı 3 - 150 gurûş
 - Evân-ı nühâsiye 11 kıyye - 110 gurûş
 - Tabanca ve bıçak ve âlât-ı çift - 220 gurûş
 - Ba-tahmîn mevrû' hınta keyl 20 - 600 gurûş
 - Ba-tahmîn mevrû' arpa keyl 20 - 300 gurûş
 - Ba-tahmîn saman araba 5 - 250 gurûş
 - Ba-tahmîn mısır darısı kile 20 - 400 gurûş
 - Heğbe aded 3 - 30 gurûş
 - Ba-tahmîn afyon 2 - 400 gurûş
 - Çuval çift 2 ve kebir harar-ı çift 2 - 100 gurûş
 - Sağır torba ve namazlığı - 55 gurûş
 - Keçi re's 10 - ve yamurluk 1 - ve sarık 1 - 305 gurûş
 - Alât-ı çift ma'a hırdavât-ı menziliyye - 200 gurûş

Yekûn-ı tereke

5810 gurûş

Mine'l ihracat

- Resm-i kısmet mîrî - 144 gurûş
- Kaydiye-i defteri - 8 gurûş 20 para
- Dellâliye-i eşyâ - 89 gurûş 20 para
- Varaka-bahâ - 3 gurûş

Mine'l ihrâcât

245

El-bâkî

5565 gurûş

Hisse-i zevce-i mezbûre Ayşe

Akar-81 gurûş 10 para

Menkûl-266 gurûş 22 para

347 gurûş 32 para

Hisse-i zevce-i mezbûre-i diğeri Ayşe

Keza 81 gurûş 10 para

Keza 266 gurûş 22 para

347 gurûş 32 para

Hisse-i ibnü'l mezbûr Ebubekir

Bu dahi 284 gurûş 15 para

Bu dahi 932 gurûş 32 para

1217 gurûş 13 para

Hisse-i ibnü'l mezbûr kebîr Süleyman

Bu dahi 284 gurûş 15 para

Bu dahi 932 gurûş 32 para

1217 gurûş 13 para

Hisse-i ibn-i sağîrü'l mezbûr Veliyüddin

Bu dahi 284 gurûş 15 para

Bu dahi 932 gurûş 32 para

1217 gurûş 13 para

Hisse-i bintü'l mezbûre Ümmühan

Bu dahi 142 gurûş 7 para

Bu dahi 466 gurûş 19 para

608 gurûş 26 para

Hisse-i bintü'l mezbûre Hadice

Bu dahi 142 gurûş 7 para

Bu dahi 466 gurûş 19 para

608 gurûş 26 para

Vech-i meşrûh üzere verese- kibâr-ı mezbûrun ber-vech-i bâlâ hisse-i irsiyelerini ‘aynen bedelen ahz ve kabz itdiklerinden sonra sıgâr-ı mezbûrunun ber-vech-i bâlâ akârdan hisseleri aynen îfâ ve nakden hisse-i irsiyeleri olan cem’an bin sekiz yüz altmış beş gurûş otuz altı para edâne olunmak üzere vasiye-i merkûma teslim kılındığı bu mahalle şerh verildi.